

АНОТАЦІЯ

Вітенко З. Р. Міжнародні зв'язки профспілок України у 20-х–30-х рр. ХХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2019.

Зміст анотації

Дисертацію присвячено характеристиці міжнародних зв'язків профспілок України у 20-х – 30-х рр. ХХ ст. Розкрито на основі сучасного бачення механізм контролю партійно-радянських структур над профспілками України, визначено чинники, що формували структуру взаємин українських та зарубіжних професійних об'єднань.

Міжнародні зв'язки профспілок України у міжвоєнний період є мало вивченими українськими дослідниками, а всі попередні спроби дослідження даної теми були здійснені ще за радянської доби. Також вивченню даної тематики перешкоджали догматичні стереотипи, надмірна політизація історичної науки. Роботи з даної проблематики були написані в основному в історико-партійному руслі, для якого характерний детальний відбір фактів, підкріплених ідеологією ідеї пролетарського інтернаціоналізму та приховуванням негативних моментів.

На основі наукових праць та джерел у дисертації комплексно досліджено історіографію міжнародних зв'язків профспілок України у міжвоєнний період. Розкрито пропагандистську роль у даній темі цілої низки досліджень радянських науковців, була створена об'єктивно цілісна картина міжнародної діяльності радянських профспілок у 1920 – 1930-ті рр. ХХ ст.. Показано сучасні методи дослідження та вивчення нової проблематики даної теми українськими істориками.

Джерельну базу праці складає широкий комплекс різноманітних за походженням і змістом джерел. Першу групу джерел становлять неопубліковані матеріали фондів українських архівів. У дисертації використані документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державного архіву Вінницької області (ДАВО), Державного архіву Київської області (ДАКО), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО).

У процесі дисертаційного дослідження, в залежності від характеру викладу матеріалу, широко застосовувалися загальнонаукові та спеціальні історичні принципи та методи. У ході роботи автор дотримувався принципів історизму й наукової об'єктивності. В дисертації були використані такі історичні методи, як: проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний, історико-психологічний, синхронний аналіз. Порівняльно-типологічний та проблемно-хронологічний методи дозволили визначити місце профспілок УСРР у загальній системі влади Радянського союзу, виокремити різні етапи проведення міжнародної діяльності профспілок, їх зміну значущості у керівництві державними процесами, також прослідкувати процес трансформації проведення самостійної зовнішньої політики профспілками України протягом 20-х–30-х рр. ХХ ст.

Проаналізовано становлення профспілок на території України, розглянуто їх трансформацію під впливом радянської влади, охарактеризовано формування перших профспілкових центрів на території України, потрапляння їх під вплив радянського керівництва.

Розкрито взяті радянською державою на своє озброєння марксисті положення пролетарського інтернаціоналізму, які вона трансформувала під свої потреби. Профспілкові організації ставали головними організаціями по впровадженню даних ідей в життя. Всесоюзні та Всеукраїнські з'їзди профспілок ставали мобілізаторами народних мас, на яких проводились заклики до міжнародної роботи, та ставились нові завдання в тактиці

пролетарського інтернаціоналізму. Одним із важливих завдань Радянської держави було її визнання на світовій арені та встановлення дипломатичних відносин із країнами світу. Одним із видів міжнародних зв'язків профспілок УСРР, який сприяв цим завданням, був прийом зарубіжних робітничих делегацій. Всього в Україні за 1925 – 1937 р. побувало близько 304 зарубіжних робітничих делегацій. Так, приїжджаючи в Радянську Україну, делегати в першу чергу відвідували промислові центри, нові виробництва та державні установи, культурно-просвітницькі заклади, де обговорювали преспективи розвитку профспілкового руху в СРСР та закордоном. Головною метою партійного керівництва Радянської країни було якомога більше залучити до своєї пропаганди іноземців, з метою розповсюдження комуністичної пропаганди за межі своєї країни. Тому до приїзду делегатів продовжували детально готуватись, розробляючи спеціальний сценарій, в якому було розписано все щохвилино.

Визначено основні періоди приїзду зарубіжних спеціалістів та робітників на будівництва УСРР, проведення серед них профспілкової роботи, визначено етапи та причини прибуття іноземців в Радянську державу.

Відповідно формувалася і модифікувалася політика влади стосовно закордонних робітників та спеціалістів. Адже через великий брак висококваліфікованих кадрів у радянській країні виконання своїми силами курсу індустріалізації було неможливим. Так, пленум ЦК ВКП(б), що відбувся в липні-серпні 1927 р., вказав на необхідність запрошення іноземних спеціалістів у СРСР. Організацією праці, побуту та відпочинком іноземців займались профспілки. За постановою ЦК ВКП(б) від 16 серпня 1931 р. «Про стан роботи з іноземними робітниками та спеціалістами», при ВЦСПС створили спеціальне Інобюро, в УСРР таке бюро працювало у Харкові.

Встановлено, що майже для всіх іноземних робітників і фахівців перебування в СРСР закінчилося глибоким розчаруванням. Ідеалісти, які їхали в Росію за покликом серця, побачили безправ'я, терор, проституцію, жебраків – полишають першу пролетарську державу, зневірившись в ідеях соціалізму. Ті

ж, хто поїхав в Росію за «довгим рублем», в кращому випадку повернулися з тим, що мали. Навіть високооплачувані інженери і техніки, які виконали свої контракти, мало що заробили.

Розглядаються загальні тенденції участі профспілок у прокомуністичних об'єднаннях, акціях міжнародної солідарності та встановлені робітничого листування. Визначено основні напрямки діяльності профспілок та Профінтерну, МОДРу, Міжробдопу. Надано оцінку есперантському та робсількорівському рухові, які сприяли та допомагали профспілкам УСРР, встановлювати листування із зарубіжними робітниками.

Підтверджено, що найбільш доступною та масовою формою зв'язків профспілок із зарубіжними робітниками було міжнародне листування, в якій активно брали участь робітники УСРР. Міжнародне листування виникло у середині 20-х рр. і дістало потім широкого розповсюдження у практиці роботи виробничих колективів. Міжнародне листування в 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст. мало колективний та індивідуальний характер і здійснювалося в основному за виробничим принципом. Воно поділялося на такі основні види, як: партійне, профспілкове, комсомольське, робкорівське та модрівське. Метою міжнародного листування, що почалося на початку 20-х рр., було встановлення контактів між робітниками СРСР і зарубіжним пролетаріатом та розповсюдження радянської пропаганди закордон.

Визначено, що європейський страйковий рух став одним із перших форм міжнародної діяльності українських профспілок. Можемо стверджувати, громадськість Радянської України у міжвоєнні роки проводила міжнародну діяльність у рамках акцій інтернаціональної солідарності. Це був єдиний напрям зовнішніх відносин, який заохочувався комуністичною партією, адже сприяв поширенню більшовицьких ідей поза межі території Союзу.

Доведено, що підтримуючи боротьбу зарубіжного пролетаріату та лівоцентристських сил за кращі умови життя та встановлення прокомуністичних урядів у своїх державах, Радянський Союз намагався

перетворити цю боротьбу у світову пролетарську революцію. Тому значна увага приділялась фінансовій допомозі у справі підтримки революційних сил.

Ключові слова: міжнародні зв'язки, профспілки, солідарність, міжнародне листування, робітничий рух, робітничі делегації, прокомуністичні об'єднання.

ANNOTATION

Vitenko Z. R. International relations of trade unions of Ukraine in the 20-ies–30-ies of the XX century – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Historical Sciences (doctor of philosophy) in the specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. – Kyiv, 2018.

Annotation content

The thesis is devoted to the international relations of trade unions of Ukraine in the 20-ies–30-ies of the XX century. It covered on the basis of modern vision the control mechanism of the Soviet party structures on trade unions of Ukraine, the factors that shaped the structure of the relationship of Ukrainian and foreign professional associations.

International relations of trade unions of Ukraine in the interwar period, are little studied by Ukrainian researchers, and all previous attempts to study this topic have been carried out during the Soviet era. Also, the study of this subject neutralized dogmatic stereotypes, excessive politicization of historical science. Works on this issue were written mainly in the historical-party line, which is characterized by a detailed selection of facts, supported by the ideology of the idea of proletarian internationalism and concealment of negative aspects.

On the basis of scientific works and sources the historiography of international relations of trade unions of Ukraine in the interwar period is comprehensively investigated in the thesis. The propaganda role of a number of studies of Soviet scientists in this topic was covered, objectively holistic picture of the international activities of Soviet trade unions in the 1920s-1930s of the XX century was created.

Modern methods of research and study of new problems of this topic by Ukrainian historians were shown.

The source base of the work is a wide range of sources that are diverse in origin and content. The first group of sources consists of unpublished materials of the Ukrainian archives. In the thesis the documents of Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Administration of Ukraine (CSASB of Ukraine), the Central State Archive of Public Associations of Ukraine (CSAPA of Ukraine), the State Archive of Vinnytsia region (SAVR), the State Archive of Kyiv region (SAKR), the State Archive of Chernigov region (SACR), the State Archive of the Dnipropetrovsk region (SADR) were used.

In the process of thesis research, depending on the nature of the presentation of the material, general scientific and special historical principles and methods were widely used. During the work the author adhered to the principles of historicism and scientific objectivity. The following historical methods were used in the thesis: problem-chronological, comparative-historical, comparative-typological, historical-psychological, synchronous analysis. Comparative-typological and problem-chronological methods allowed to define the place of trade unions of the USSR in the general system of government of the Soviet Union, to highlight the different stages of the international activities of trade unions and their changing significance in the management of public processes, to trace the process of transformation of conducting independent foreign policy with trade unions of Ukraine during the 20-ies-30-ies of the XX century

The formation of trade unions in Ukraine, considered their transformation under the influence of Soviet power, characterized by the formation of the first trade Union centers in Ukraine, getting them under the influence of the Soviet leadership was analyzed.

The Marxist provisions of proletarian internationalism, which it has transformed to suit their needs accepted by the Soviet state were disclosed. Trade Union organizations became the main organizations for the implementation of these ideas in life. All-union and all-Ukrainian congresses of trade unions became

mobilizers of the people's forces, which held calls for international work, and set new tasks in the tactics of proletarian internationalism. One of the important tasks of the Soviet state was its recognition on the world stage and establishment of diplomatic relations with the countries of the world. One of the types of international relations of trade unions of the USSR, which contributed to this task, was the reception of foreign working delegations. In total about 304 foreign working delegations visited Ukraine during 1925 – 1937. So, coming to the Soviet Ukraine, delegates first of all visited industrial centers, new industries and public institutions, cultural and educational institutions, where they discussed the prospects for the development of the trade Union movement in the USSR and abroad. The main purpose of the party leadership of the Soviet country was to attract as much as possible of foreigners to its propaganda, in order to spread Communist propaganda outside the country. Therefore, they seriously prepared for the arrival of delegates, developing a special scenario in which everything was painted minute by minute.

The main periods of arrival of foreign specialists and workers on the construction sites of the USSR as well as the conduct of trade union work among them, the stages and reasons for the arrival of foreigners in the Soviet state were defined.

Accordingly, the policy of the authorities towards foreign workers and specialists was formed and modified. After all, due to the large shortage of highly qualified personnel in the Soviet Union, it was impossible to carry out the course of industrialization on its own. Thus, the Plenum of the All-Union Communist Party of the Bolsheviks, held in July-August of 1927, pointed to the need to invite foreign experts to the USSR. The organization of work, life and leisure of foreigners was carried out by trade unions. The resolution of the Central Committee of the All-Union Communist Party of the Bolsheviks dated August 16, 1931 "On the status of foreign workers and specialists" ordered to create a special Foreign Buro affiliated to All-Union Central Trade Union Council, in the USSR it worked in Kharkiv.

It was established that for almost all foreign workers and specialists the stay in the USSR ended in deep disappointment. Idealists who went to Russia on a call of

their hearts, saw lawlessness, terror, prostitution, beggars and left the first proletarian state despaired of ideas of socialism. Those who went to Russia to earn "pretty penny", at best returned with what they had. Even highly paid engineers and technicians who fulfilled their contracts earned really little.

General trends of trade unions' participation in Pro-Communist associations, international solidarity actions and establishment of working correspondence are considered. The main directions of the activities of trade unions and the Red International of Labor Unions, International Red Aid, Workers International Relief were defined. The estimation of Esperanto movement and Social and Political movement of workers and peasant correspondents that contributed and helped the trade unions of the USSR, established the correspondence with foreign workers was provided.

It was confirmed that the most accessible and mass form of relations of trade unions with foreign workers was the international correspondence in which workers of the USSR actively participated. International correspondence arose in the mid-20s and then became widespread in the practice of production teams. International correspondence in the 20s – 30s of the XX century was of collective and individual nature and was carried out mainly on the production principle. It was divided into such basic types as: party, trade union, All-Union Leninist Young Communist League, Political movement of workers and peasant correspondents and International Red Aid. The purpose of international correspondence, which began in the early 20-ies., was to establish contacts between workers of the USSR and the foreign proletariat and the spread of Soviet propaganda abroad.

It was found out that the European strike movement became one of the first forms of the international activity of the Ukrainian labor unions. We can say that the public of Soviet Ukraine in the interwar years conducted international activities within the framework of international solidarity. This was the only direction of foreign relations, which was encouraged by the Communist party, because it contributed to the spread of Bolshevik ideas outside the territory of the Union.

It was proved that by supporting the struggle of the foreign proletariat and center-left forces for better living conditions and the establishment of Pro-Communist governments in their States, the Soviet Union tried to turn this struggle into a world proletarian revolution. Therefore, considerable attention was paid to financial assistance in support of the revolutionary forces.

Key words: international relations, trade unions, solidarity, international correspondence, labor movement, workers' delegations, pro-communist associations.

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:**

Статті в наукових фахових виданнях

1. Вітенко З. Р. Міжнародна діяльність українських профспілок в сучасній історіографії / З. Р. Вітенко // Вісник аграрної історії. – 2015. – № 13 – 14. – С. 87 – 91.
2. Вітенко З. Р. Взаємини профспілок Великої Британії та трудящих України у 1924–1927 рр. / З. Р. Вітенко // Гілея. – 2016. – Випуск 107 (№ 4). – С. 57-59.
3. Вітенко З. Р. Участь профспілок України в міжнародних прокомуністичних об'єднаннях (1920-1930-ті рр. / З. Р. Вітенко // Вісник аграрної історії. – 2017. – № 19 – 20. – С. 85-92.
4. Вітенко З. Р. Робітничі зарубіжні делегації в УСРР в 20-х рр. ХХ ст. / З. Р. Вітенко // Гілея. – 2017. – Випуск 120 (№ 5). – С. 25-28.
5. Вітенко З. Р. Профспілки України й міжнародна червона допомога (1920-х – 1930-х рр. ХХ ст. / З. Р. Вітенко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: 2017. – Випуск 25 – С. 110 – 114.
6. Вітенко З. Р. Профспілки України у політичній системі «диктатури пролетаріату» (20 – 30-х рр. ХХ ст.) / З. Р. Вітенко // Вісник аграрної історії. – 2018. – № 23-24. – С. 54-60.
7. Вітенко З. Р. Діяльність профспілок України в кампаніях міжнародної революційної солідарності у 1920-х на початку 1930-х рр. ХХ ст. / З. Р. Вітенко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – 2018. – Випуск 26 – С. 80 – 86.
8. Вітенко З. Р. Міжнародна епістолярія українських профспілок (1920-х – 1930-х рр. ХХ ст.) / З. Р. Вітенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 6. – С. 13-20.

Статті у наукових закордонних виданнях

9. Вітенко З. Р. Робота профспілкових організацій в середовищі іноземних робітників на підприємствах УССР у 1920-х – 1930-х рр. / З. Р. Вітенко // Znanstvena miselc. Ljubljana.: 2017. – №5. – С. 39-43.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації, та додатково відображають результати дослідження

10. Вітенко З. Р. Солідарність робітників України з міжнародним пролетаріатом 1921 – 1927 рр. Сучасне бачення / З. Р. Вітенко // Матеріали III науково-практичної конференції «Гуманітарні науки: нові вирішення», м. Краматорськ, 22 лютого 2017. – С. 128 – 132.

11. Вітенко З. Р. Іноземні спеціалісти та робітники на підприємствах УРСР у міжвоєнний період / З. Р. Вітенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки», м. Вінниця, 10-11 квітня 2017. – С. 128 – 132.

12. Вітенко З. Р. Міжнародна діяльність українських профспілок в дослідженнях українських науковців / З. Р. Вітенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку», м. Чернівці, 15-16 квітня 2017. – С. 12-14.

13. Вітенко З. Р. Взаємозв'язки профспілок України з профспілками зарубіжних країн у міжвоєнний період / З. Р. Вітенко // Матеріали 5 міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Наукові розробки: перспективи 21 сторіччя», м. Краматорськ, 19 квітня 2017. – С. 61 – 64.

14. Вітенко З. Р. Діяльність профспілок України у Профінтерні / З. Р. Вітенко // Матеріали 4 міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація молоді у XXI сторіччі», м. Краматорськ, 20 квітня 2017. – С. 97 – 102.

15. Вітенко З. Р. Діяльність профспілок України в кампаніях міжнародної революційної солідарності / З. Р. Вітенко // Матеріали 5 науково-практичної конференції «Суспільні науки: невирішені питання», м. Лондон, 22 квітня 2017. – С. 15 – 20.

16. Вітенко З. Р. Міжнародні зв'язки профспілок УСРР з профспілками Великобританії у 1920-1930-х рр. XX ст. / З. Р. Вітенко // Матеріали 5 міжнародної-практичної конференції «Суспільні науки: невирішені питання», м. Краматорськ 22 квітня 2017. – С. 111 – 114.

17. Вітенко З. Р. Бажан Л. В. Міжнародні зв'язки профспілок України із німецьким пролетаріатом у 1920-х – на початку 1930-х рр. XX ст. / З. Р. Вітенко, Л. В. Бажан // Матеріали X Міжнародної наукової конференції КНУ ім. Т. Шевченка «Дні науки історичного факультету 2017», м. Київ, 11 травня 2017. – С. 235 – 238.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	22
РОЗДІЛ 2	
ПРОФСПІЛКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ КОМУНІСТИЧНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ.....	56
2.1. Інтеграція профспілкового руху до більшовицької соціально – індоктринальної системи.....	56
2.2. Профспілки, як засіб поширення ідеології радянського інтернаціоналізму.....	74
РОЗДІЛ 3	
ГРОМАДСЬКИЙ ВИМІР ВИРОБНИЧО – ПОЛІТИЧНОЇ ІМІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	95
3.1. Роль профспілок у залученні зарубіжних інтернаціоналістів до суспільного соціалістичного експерименту.....	95
3.2. Профспілкова робота серед іноземних спеціалістів.....	113
РОЗДІЛ 4	
ПРОФСПІЛКИ У ЗОВНІШНЬО – ПОЛІТИЧНИХ АКЦІЯХ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ.....	138
4.1. Участь профспілок у діяльності міжнародних організацій.....	138
4.2. Відгуки профспілкової громадськості на події у зарубіжному світі...	162
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	194
Додатки.....	243

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- БКТ – Британський конгрес тред-юніонів
- ВККІ – Виконавчий комітет комуністичного інтернаціоналу
- ВОКСУ – Всеукраїнське об'єднання кооперативних спілок України
- ВРНГ – Вища рада народного господарства
- ВСГ – Всеросійський союз гірників
- ВУРПС – Всеукраїнська рада професійних спілок
- ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет
- ВЦРПС – Вища рада професійних спілок
- ДАВО – Державний архів Вінницької області
- ДАКО – Державний архів Київської області
- ДАЧО – Державний архів Чернігівської області
- ІНО ГЕУ – Іноземний відділ Головного економічного управління
- КП(б)У – Комуністична партія більшовиків України
- Міжробдоп – Міжнародна робітнича допомога
- МКП – Міжнародний комітет пропаганди
- МОДР – Міжнародна організація допомоги революціонерам
- НКЗС – Народний комісаріат закордонних справ
- РПО – Ради Праці і Оборони
- СРСР – Союз радянських соціалістичних республік
- УСРР – Українська соціалістична радянська республіка
- ФЗМК – Фабрично заводський місцевий комітет
- ХЕМЗі – Харківський електромеханічний завод
- ХТЗ – Харківський тракторний завод
- ЦДАВО – Центральний державний архів вищих органів влвди
- ЦДАГО – Центральний державний архів громадських об'єднань України

ВСТУП

Актуальність теми. Пріоритетним напрямком історичних досліджень в нашій державі стали проблеми формування громадянського суспільства. З часу свого створення профспілкові організації стали фактично повноправним учасником суспільних відносин, які відіграють в соціумі роль соціального регулятора.

Євроінтеграційні інтенсії українського суспільства, вимагають уваги дослідників до традиції взаємодії державних структур та громадянських інститутів на рівні міжнародних відносин. Це стосується, як України так і зарубіжних держав, особливо тих, що перебували у складі так званого соціалістичного табору, а наразі уже набули повноправного членства у Європейському Союзі.

Сучасний стан розвитку історичної науки в Україні визначається необхідністю розширення наукових досліджень місця та ролі профспілок у житті суспільства, становлення та розвитку Української держави. Передусім науковці звертаються до вивчення історії виникнення і діяльності громадсько-політичних організацій, які відіграли важливу роль у формуванні національно-демократичного суспільства та гармонізації міжнаціональних відносин.

До таких громадських організацій належать профспілки України – масова громадсько-політична організація, яка у міжвоєнний період проводила активну міжнародну діяльність. Вона проявлялась у прийомі закордонних робітничих делегацій, профспілковій роботі серед іноземних робітників та спеціалістів, які працювали на підприємствах УСРР, міжнародному листуванні, участі у міжнародних акціях солідарності та участі профспілок у прокомуністичних об'єднаннях. Проте на початку 1920-х рр. профспілки проводили організаційну та виховну роботу серед робітників УСРР, спрямовану на залучення до більшовицьких соціалістичних перетворень. Влада відводила профспілкам роль контролюючого органу, а не реального захисника інтересів пролетаріату.

Профспілковий рух чітко фіксувався і розвивався за вказівками компартійних органів. Розвиток національних профспілок як окремих елементів більшовицької політичної системи не передбачався. Національні профспілки розвивалися лише як частина загальнодержавних профспілок.

Оцінюючи результати суспільного розвитку в умовах панування радянської влади, слід підкреслити, що командно-адміністративна система управління, панування беззаконня призвели до серйозних стратегічних прорахунків, деформацій і перероджень у суспільстві. Тому тільки реальна оцінка історичних процесів може забезпечити об'єктивне переосмислення ролі міжнародної діяльності профспілок УСРР в 1920-х – 1930-х рр. ХХ ст. Об'єктивне розкриття ролі профспілок радянської України на міжнародній арені, становлення і діяльність їх структур у міжвоєнний період, аналіз помилок є необхідною умовою вирішення ключових проблем, які виникли на сучасному етапі розвитку Української держави.

Наукова актуальність дослідження полягає в тому, що дана тема є мало вивченою українськими дослідниками, а всі попередні спроби її дослідження були здійснені ще за радянської доби. Також її об'єктивному вивченню перешкоджали догматичні стереотипи, надмірна політизація історичної науки. Робота з даної проблематики написана, в основному, в історико-партійному руслі, для якого характерний детальний відбір фактів, що підкріплював ідеологію ідеї пролетарського інтернаціоналізму та приховував негативні моменти.

Значимість вивчення міжнародного аспекту історії українських профспілок міжвоєнної доби посилюється не лише академічними але і практичними резонами. Які містять у засаді набутки міждержавних взаємин з узагальненням позитивного досвіду і здійсненням неупередженого аналізу помилок, що мали місце раніше.

Вибираючи тему дослідження, автор виходив із того, що актуальність історичного дослідження зумовлюється тим, наскільки важливі й повчальні

уроки минулого, якою мірою вони, через їхнє узагальнення й осмислення, можуть стати у нагоді для сучасної практики профспілкових організацій.

Отже, обрана для вивчення тема має наукове, практичне, суспільно-політичне значення, чим і обумовлена її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Дисертацію виконано згідно з проблематикою наукових досліджень кафедри історії та археології слов'янських народів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук». Тема дисертації затверджена Вченою радою університету 31 березня 2016 року, протокол № 12.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу історіографії, джерельної бази комплексно проаналізувати та переосмислити феномен використання більшовицьким режимом профспілок України у міжнародній політиці радянського режиму у 20-х – 30-х рр ХХ ст.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- визначити ступінь дослідженості проблеми у науковій літературі, джерельну базу та окреслити теоретико-методологічні засади дослідження;
- дослідити процес інтеграції профспілкового руху до комуністичної соціально-індокринальної системи, виокремити вплив на нього історичних обставин та суб'єктивних чинників;
- з'ясувати сутність тактики комуністичного інтернаціоналізму на прикладі профспілкової роботи серед зарубіжних робітничих делегацій в УСРР.
- висвітлити форми і методи профспілкової роботи серед іноземних спеціалістів, які працювали на підприємствах УСРР;
- охарактеризувати специфіку співпраці профспілок України із міжнародними організаціями;
- визначити місце профспілок України у розгортанні міжнародних кампаній міжнародної робітничої солідарності;

– виробити практичні рекомендації щодо використання отриманих результатів для розвитку міжнародних зв'язків громадських об'єднань незалежної України.

Об'єктом дослідження постають міжнародні зв'язки профспілок, які функціонували на території УСРР–УРСР упродовж міжвоєнної доби.

Предметом дослідження є зміст, форми, методи, напрямки та наслідки міжнародної діяльності профспілок України у контексті міжнародної політики більшовицького режиму.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 20-ті–30-ті рр. ХХ століття. Нижня межа пов'язана із змінами статусу та умов діяльності профспілок, з утвердженням в Україні більшовицького режиму та активізацією міжнародних профспілкових центрів після закінчення Першої Світової війни. Верхня межа зумовлена геополітичними змінами на міжнародній арені у зв'язку із підготовкою та початком Другої Світової війни у світі в умовах загострення міжнародних відносин у 30-тих роках минулого століття, та посиленням тоталітаризму у СРСР.

Географічні межі наукового пошуку охоплюють територію УСРР (з 1937 р. – УРСР) з урахуванням тогочасного адміністративно-територіального поділу. Автор виходить за означені рапери у зв'язку з необхідністю висвітлення міжнародних подій, учасниками яких були профспілки підрадянської України.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– здійснено критичний аналіз діяльності профспілок України у сфері міжнародної комуністичної політики;

– на прикладі міжнародної діяльності профспілок України визначено роль громадських об'єднань у формуванні тоталітарної системи в Україні в міжвоєнний період;

– використовуючи сучасні методологічні засади, з огляду на авторську версію інтерпретації раритетних видань та архівних документів переосмислено

участь профспілок України у прокомуністичних міжнародних об'єднаннях та інтернаціональних акціях робітничої солідарності;

уточнено та комплексно охарактеризовано:

- чинники, які впливали на міжнародну діяльність профспілок України;
- місце профспілок підрадянської України у системі міжнародних зв'язків неурядових організацій;

подальшого розвитку отримало:

- відтворення механізмів контролю над профспілковими організаціями на міжнародній арені з боку партійно-радянської номенклатури;
- вивчення системи поширення профспілковими організаціями радянської ідеології в країни зарубіжного світу.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його фактичний матеріал, результати та висновки можуть слугувати як для подальшого вивчення міжнародної діяльності профспілок України у міжвоєнний період, так і при написанні узагальнюючих праць та посібників із історії України та історії міжнародних відносин, довідникових видань. Результати дослідження можуть бути використані при розробці спецкурсів із історії міжнародних відносин громадських об'єднань, при підготовці лекційних курсів із вітчизняної історії у закладах вищої та загальної середньої освіти»

Апробація результатів дисертації. Окремі положення дисертації були оприлюднені на міжнародній конференції «Соціалізація молоді у XXI сторіччі» (Краматорськ, 2017), «Дні науки історичного факультету 2017» (Київ, 2017), «Суспільні науки: невирішені питання» (Лондон, 2017), «Гуманітарні науки: нові вирішення» (Краматорськ, 2017), «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку» (Чернівці, 2017), «Наукові розробки: перспективи 21 сторіччя» (Краматорськ, 2017), «Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки» (Вінниця, 2017), «Суспільні науки: невирішені питання» (Краматорськ, 2017).

Публікації. Основні положення дисертації відображені в 17 публікаціях. Серед них 9 статей розміщено у фахових виданнях МОН України, у тому числі

у виданнях, що індексуються міжнародними науково-метричними базами даних, 8 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації підпорядкована меті та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, 4 розділів, які мають 8 підрозділів, висновків, списку джерел та літератури, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 230 сторінок (із них: 178 сторінок – основного тексту, 48 сторінок – список використаних джерел і літератури (506 позиції); 4 сторінки – додатки).

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи творчий доробок істориків, що на сьогодні містить значний багаж узагальнюючих і монографічних досліджень, документальних і науково-популярних збірників, брошур і статей, присвячених міжнародним зв'язкам профспілок радянської України у 20-30-х роках ХХ століття, його умовно можна поділити на два періоди: радянський та сучасний. Водночас у радянському є достатньо підстав виокремити два історіографічні етапи означеного аспекту: перший – 20-30-ті роки, другий – друга половина 50-х – 80-ті.

Публікації, які висвітлюють міжнародну діяльність українських профспілок у міжвоєнний період, почали з'являтися в перші роки після більшовицького перевороту, що відбувся у жовтні 1917-го року. Їхні автори не були професійними дослідниками – лише організаторами і керівниками самих організацій. У працях 20-х років найчастіше відображалися передумови виникнення профспілкових організацій, їхні завдання, основні етапи розвитку. Події висвітлювалися переважно з точки зору партійно-радянської пропаганди.

Література 30-х років просякнута духом тоталітарної системи. Упродовж 30-х років у публікаціях спостерігається зниження рівня правдивості, інформаційної насиченості, об'єктивного аналізу. Видання 30-х років вимагають до себе критичного підходу, оскільки факти в них навмисно перекручувалися, історичні події фальсифікувалися [321, с.5-6].

У 1920-1930-х роках було написано декілька наукових робіт про світовий профспілковий рух, у яких аналізується зовнішня діяльність радянських профспілок, їхні тактика та завдання. Насамперед, це праці Г. Димитрова [315], О. А. Лозовського [388-390], О. П'ятницького [442] та інших дослідників міжнародного профспілкового та робітничого рухів. Водночас можна зазначити, що праць саме з міжнародної діяльності профспілок СРСР

опубліковано обмаль, здебільшого їхній науковий рівень написання був низьким; ці праці мали радше практичний, пропагандистський, ніж науковий характер. Автори розглядали предмет свого дослідження крізь призму пролетарської солідарності, тому їхні доробки потребують критичного ставлення.

У 1920-х роках проблема боротьби профспілок СРСР і профспілкового руху за єднання світового пролетаріату висвітлена у працях таких авторів, як: І. Юзефович «Інтернаціонал професійних спілок» [486], Д. Мануїльський «Про єдність світового професійного руху» [395], С. Мстиславський «Профспілки і їх міжнародне об'єднання» [408]. Крім того, у працях описана діяльність різних профспілкових організацій міжнародного пролетаріату, розкрита тенденція розвитку професійних союзів; головна ідея цих праць була наповнена ідеологічними мотивами та спрямована на єднання світового профспілкового руху.

Матеріали з вивчення діяльності радянських профспілок у 1920-х роках містять видання ВЦРПС і Профінтерну, керівників ЦК галузевих профспілок М. Я. Аплетіна [269], Г. П. Ачканова [270]. У багатьох працях розглядаються, насамперед, проблеми та стан світового профруху в цілому за окремими професіями. У них наводяться матеріали про участь представників профспілок СРСР у народних радах, конференціях; про переписку ВЦРПС із керівництвом Амстердамського інтернаціоналу, лідерами національних профспілкових об'єднань європейських країн; про кореспондентські зв'язки радянських профспілок із зарубіжними робітниками. Ці публікації цікаві передовсім тим, що були написані керівниками та робітниками радянських профспілок, очевидцями тих подій, про які вони розповідають. Так, при підготовці окремих сюжетів, автори користувалися поточними матеріалами, що не завжди потрапляли до архівосховищ. Тому ці видання залишаються єдиними свідченнями зображених у них подій.

Діяльність радянських профспілок у боротьбі за мир та проти загрози фашизму і війни подано в книгах Г. Я. Дмитрова [315] та М. Лук'янова [391]. У

них висвітлені проблеми взаємовідносин радянських профспілок із французькими, англійськими та японськими профспілками.

Загалом публікаціям цього періоду була притаманна низка недоліків, що виникали через обмежену джерельну базу, схематизм, зображення подій переважно на рівні партійної пропаганди. В 1920-1930-х роках було написано дуже мало публікацій, в яких розглядалася діяльність радянських профспілок у сфері міжнародної діяльності. Форми, методи та способи надання матеріальної та моральної допомоги закордонним робітникам з боку робітників СРСР та їхніх профспілкових організацій були недостатньо проаналізовані. Джерельна база історичних робіт міжвоєнного періоду, присвячених радянським профспілкам, була занадто вузькою, архівні фонди майже не використовувались. Але незважаючи на всі недоліки, притаманні літературі цього періоду, вона має і свої плюси. Вона є особливим первинним джерелом інформації. Адже під час підготовки автори мали змогу користуватися матеріалами, що внаслідок різних подій не збереглися, а відтак не можуть бути залученими з жодного іншого джерела.

Отже, незважаючи на беззаперечне зацікавлення дослідників 1920-1930-х років до міжнародної діяльності радянських профспілок, їхні праці не мають вичерпного характеру, оскільки позбавлені комплексного підходу до вивчення проблеми та переповнені пропагандою, що не висвітлювала реальний стан дійсності. Проте заслуговують на вивчення, адже деякі з них є єдиним джерелом інформації з цього питання.

На середину 1950-1980-х років випадає другий етап розробки цієї проблеми. Початок 50-х років характеризується послабленням уваги дослідників до історії міжнародної діяльності профспілок. У середині 1950-х років не видавалися масштабні праці про міжнародну діяльність радянських профспілок в 1920-1930-х роках. Виходили лише окремі пропагандистські праці з історії та поточної роботи профспілкових організацій, що представляли здебільшого політизовану обробку звітів діяльності цих організацій. Після XX з'їзду КПРС ситуація змінилася: цю тему почали розглядати під іншим кутом

історичного трактування. Щоразу більше уваги приділялося міжнародним зв'язкам громадських об'єднань [431, с. 15-16].

Розвінчання культу особи Сталіна сприяло розширенню кола досліджуваних проблем; значно збагатилась історична та джерельна бази цієї теми, як у кількісному, так і в якісному значенні. Зросла кількість видання публікацій історико-робітничих та профспілкових документів. Матеріали ХХ–ХХІV з'їздів КПРС сприяли розвитку вивчення історії робітничого руху та його організацій. Так, до наукового обігу було введено велике число раніше не опублікованих або малодоступних документів та матеріалів, що висвітлюють цю тему.

У 1960-х роках було опубліковано декілька робіт, в яких тією чи іншою мірою розглядалася міжнародна діяльність радянських профспілок, розширилась та поглибилась проблематика її вивчення. Дослідників усе більше цікавили акції пролетарської солідарності, що відбувалися в 20-30-х роках ХХ століття. З'являється багато праць з дослідження страйкового руху в Німеччині, Англії, Польщі, Австрії, Іспанії та інших країнах. У цей період виходить книга М. Мухтасипова «Радянські профспілки в період завершення будівництва соціалістичного суспільства» [409], в якій він спробував проаналізувати міжнародну діяльність радянських профспілок у 18-39-х роках ХХ століття. У своїй праці дослідник розглядає різні аспекти діяльності профспілкових організацій. Окрему увагу приділяє допомозі світовому робітничому рухові радянськими робітниками. Автор, хоча й подає аналіз викладених подій, проте однобоко висвітлює процеси інтернаціонального пролетарського руху матеріальної допомоги світовому пролетаріату з боку радянського робітничого руху. Варто відзначити також працю І. Маркова «Радянські профспілки в період завершення будівництва соціалістичного суспільства» [396], у якій є розділ, присвячений діяльності радянських профспілок за утворення міжнародного профспілкового руху в 1935-1937-х роках. У вивченні діяльності профспілок УСРР варта уваги стаття В. А. Кузько «В. І. Ленін і створення Червоного інтернаціоналу профспілок - Профинтерна (1920-1922 роки)» [372],

в якій використані матеріали з Центрального партійного архіву, що дають можливість, відкинувши радянську ідеологію, простежити роль профспілок України у створенні Профінтерну.

Варті уваги праці Г. В. Шумейка [483], Ф. Д. Волкова [288], Б. Я. Михайлова [401], О. В. Меньчикова [399], Н. В. Черепеніна [474], в яких подано значний фактичний матеріал, що характеризує міжнародну діяльність радянських профспілок, їхню боротьбу за об'єднання міжнародного профспілкового руху. У цих працях наведені методи і форми роботи профспілок щодо розвитку пролетарської солідарності та інтернаціоналізму, встановлення контактів із робітничими союзами Англії, США, Франції.

Серед узагальнюючих праць 1960-х років варто відзначити працю М. В. Бельської «Пролетарська солідарність робітників України з трудящими зарубіжних країн» [275], в якій наводяться відомості про участь робітничого класу України у міжнародних акціях солідарності, що проявлялися у формі збору коштів до фонду страйкуючих робітників.

В. П. Боднар [278, 279] у своїй праці розглядає міжнародні зв'язки робітничого руху Радянської СРР крізь призму інтернаціональної солідарності. Втім, на нашу думку, автор поверхнево відображає події, перераховуючи різні форми інтернаціональних зв'язків радянських людей із зарубіжним світом. Завдяки цьому він формує загальне уявлення про структуру міжнародних зв'язків, виокремлюючи такі: матеріальну допомогу закордонним страйкарям, листування із зарубіжними робітниками та прийом робітничих делегацій.

Коротка характеристика міжнародних зв'язків профспілок СРСР, у тому числі й УСРР у міжвоєнний період, представлена у працях А. Є. Іофе [338-340], Ю. А. Львуніна [392,393]. У них автори розглядають питання роботи іноземних спеціалістів на підприємствах СРСР, їхню участь у міжнародному соціалістичному змаганні та діяльності закордонних робітничих делегацій, що відвідали СРСР. На базі цих відомостей можна визначити, яка роль відводилася профспілкам у наведених формах міжнародних зв'язків та як вони її виконували.

Значний внесок у розробку проблеми здійснила О. Ф Осетрова [420]. Її публікації присвячені дослідженню історії міжнародних зв'язків громадських об'єднань, у тому числі й профспілкових організацій. У її праці виокремлено розділ, присвячений прийому іноземних робітничих делегацій. У розділі наведені відомості про загальну кількість усіх делегацій, що відвідали УСРР у період з 1924 до 1929 року, їхній кількісний склад та головні об'єкти, де вони побували. Також відображено ту роботу, що проводили профспілки серед іноземних делегатів, та з яким настроєм вони поверталися на батьківщину. У праці також подані відомості про організацію профспілками України різних акцій на підтримку закордонного страйкового руху. Це проявлялося, зокрема, в інтернаціональній роботі серед робітничого класу УСРР шляхом проведення зібрань, бесід на відповідну тематику, а також у проведенні різних матеріальних пожертв. Праця також містить відомості про зв'язки профспілок України із Міжробдопом, про що свідчить організація допомоги населенню Півдня України, яке потерпало від голоду. Цінність праці полягає в тому, що основою її написання стала широка джерельна база, архівні матеріали та періодична преса. Це дозволяє нам дослідити цю проблематику із нової точки зору, переосмисливши її з різних ракурсів.

В іншій своїй праці – «Братерські зв'язки робітників Радянської України та Англії (1924-1927)» [421] – автор виокремив англійський вектор міжнародної діяльності. Головним чином, наводяться відомості про прийом двох робітничих делегацій, що їх зустріли робітники профспілкового центру ВЦРПС і відвідали промислові виробництва, дитячі садки, школи та профспілкові будинки Харківщини, Дніпропетровщини, Донбасу. Також у праці міститься інформація про збір коштів на допомогу англійським гірникам.

Участь українських профспілок у прокомуністичних об'єднаннях, як-от Міжробдоп, можна відстежити у праці Л. І. Яковлева [488]. У ній він подає матеріал про солідарність робітників зарубіжних країн із народами Радянської Росії. Найперше вона проявлялась у допомозі населенню, що потерпало від

голоду. Відстежується зв'язок українських профспілок із міжнародною робітничою допомогою, що на місцях виконували роль його центрів.

Г. Я. Пономаренко [434] у своїй праці, присвяченій інтернаціональним зв'язкам робітників Донбасу із трудящими зарубіжних країн, розповідає про форми їхньої взаємодії. Відзначивши профспілки, що допомагали проводити листування з іноземними робітниками, влаштовували прийом зарубіжних делегацій та організовували зібрання пожертв у фонди допомоги пролетарської солідарності. Також автор виділяє напрям міжнародних зв'язків, як-от роботу серед іноземних спеціалістів та робітників, що працювали на виробництвах краю. Хоча автор висвітлює не всю достеменну реальність їхнього перебування в УСРР, для нас є цінною інформація щодо роботи профспілкових організацій серед них.

Г. Я. Тарле у своїй книзі «Друзі країни Рад. Участь зарубіжних трудящих у відновленні народного господарства в СРСР » [463], яку написав на основі архівних документів, розповідає про допомогу, що зарубіжний робітничий рух надавав Радянській державі. У книзі представлені численні факти пролетарської солідарності, що переплітається із векторами зовнішньої політики СРСР. Описано перші заходи радянської влади з прийому іноземних робітників, що являло собою постанови відділу промислової імміграції, постійної комісії СТО з промислової та сільськогосподарської імміграції. Головним напрямом дослідження Г. Я. Тарле є діяльність зарубіжних робітничих колективів після їхнього приїзду до радянської держави. Автор подає відомості про сільськогосподарські комуни іноземців, що розташовувалися на території УСРР, їхній кількісний склад, матеріальне становище; зазначає країни, з яких вони приїздили. Ця інформація дає змогу зробити висновки, що свій соціально-побутовий устрій іноземці на початку організовували самостійно; профспілкові організації на їхню діяльність мали слабкий вплив, а подекуди зовсім не намагались охопити їх своєю роботою. Також у книзі наведені часткові відомості про іноземних спеціалістів, які працювали на промислових об'єктах Донбасу. Отже, можна зробити висновки,

що промислова імміграція до Радянського Союзу, в тому числі й України, розпочалась ще на початку 20-х років.

Цікаві відомості наведені в статті П. І. Гарчева, М. А. Литвиненка «Солідарність трудящих України з страйкарями Англії в 1926 р.» [292]. На думку авторів, участь робітників України в міжнародній акції солідарності на підтримку страйкарів Англії була найбільшою та наймасовішою. Вони у хронологічній послідовності описують, як розвивався рух на підтримку англійських шахтарів. Автори зосередили свою увагу на проведенні збору коштів та матеріальних цінностей на користь страйкуючих у різних радянських громадських організаціях, у тому числі й профспілкових. Наведені приклади збору коштів серед членів галузевих профспілок; особливу увагу вони акцентують на профспілці гірників України, що проводила різні заходи зі збору пожертв у фонд англійських гірників. Проте, незважаючи на весь уміст інформації в статті, вона має численні недоліки, адже написана у історико-партійному руслі й, насамперед, мала на меті довести правильність ідей комуністичної партії.

Також можна виділити книги «Історія профруху СРСР» та «Історія профспілок СРСР» [341]. Це одні з перших спроб висвітлити історію профспілкового руху від початку його зародження. Цей матеріал охоплює процеси, що відбувалися у профспілкових організаціях в СРСР, де профспілки всіх республік розглядалися як одне ціле, не маючи поміж собою, на думку авторів, суттєвих відмінностей. Вони дають систематичний виклад міжнародної роботи радянських профспілок на всіх етапах розвитку міжнародного профспілкового руху, що дає можливість, відкинувши ідеологічні догми, відстежити головні закономірності міжнародних зв'язків профспілок України у загальній профспілковій системі Радянської держави.

З 1970-х років вивчення цієї теми активізувалося. Усе частіше увагу істориків почали приваблювати такі аспекти проблеми, як солідарність профспілок УСРР із революційним та антифашистським рухом пролетаріату в капіталістичних країнах. У цьому контексті можемо відзначити окремі розділи

монографій М. І. Горлача [304], статті М. Д. Березовчука [276] та інших українських істориків.

Фундаментальною та єдиною працею, що цілком присвячена міжнародній діяльності радянських профспілок, є праця А. Н. Панкратова «Міжнародна діяльність радянських профспілок 1918-1941гг.» [431]. У ній наведені відомості про діяльність профспілок у Комінтерні, Профінтерні. Наведені форми міжнародної роботи профспілок, що проявлялася у зборі коштів на підтримку робітничого руху, прийому зарубіжних робітничих делегацій, проведенні листування з робітниками зарубіжних підприємств, проведенні міжнародного соціалістичного змагання та роботі серед іноземних робітників. Окремий розділ присвячено профспілковій боротьбі з антифашистським рухом. Ця інформація є досить цінною для нас, адже формує загальну картину про міжнародну діяльність профспілок України в міжвоєнний період. Це дає нам можливість визначити основні форми та методи їхньої діяльності, дізнатися, які з них були вивчені більш детально, а яким приділялося менше уваги.

У 70-х роках ХХ століття історики все більше починають досліджувати участь іноземців у відбудові промисловості у міжвоєнний період. У своїй праці В. П. Бондарь [281] та Г. А. Сулейманов [461] розглядають діяльність іноземців крізь призму ленінських ідей пролетарського соціалізму. В ній наведені завдання, що ставились перед громадськими організаціями в організації роботи серед іноземних спеціалістів. Профспілкові організації повинні були забезпечувати соціально-побутові та культурні потреби іноземців.

У праці А. Є. Йоффе [340] «Перша радянська п'ятирічка і міжнародний пролетаріат» подаються відомості про те, в яких галузях промисловості працювало найбільше іноземців, а також висвітлено, як серед них проводили свою діяльність профспілки.

М. О. Іванцов [348] описує приїзд до України перших робітничих делегацій Польщі. У праці подаються відомості про приїзд трьох делегацій, а також показано всі труднощі, що вони долали, аби потрапити до Радянського Союзу. Автор подає склад делегацій, мету їхнього прибуття. Та найголовнішим

у цій праці є розкриття завдань, що ставилися перед профспілками до приїзду іноземців.

Помітний внесок у дослідження міжнародних зв'язків між профспілками України та польським робітничим рухом зробили П. М. Калініченко та В. О. Нерод [350], які описували зв'язки громадських організацій УРСР з робітниками та селянами Польщі у 1929-1933-х роках. Також порушували питання солідарності трудящих УРСР з політичними в'язнями Польщі. У їхніх працях подаються відомості про умови проживання населення Західної України та ставлення до них польської влади. Крім того, подані відомості про збір продовольства профспілками та боротьбу з голодом, що був спричинений посухою та жорсткою політикою польської влади щодо українського населення. Наведені профспілкові організації, що проводили шефство над політв'язнями: за багатьма підприємствами були закріплені підшефні тюрми, куди члени профспілок надсилали листи пропагандистського характеру з моральною підтримкою та ознайомленням зі станом речей у СРСР.

Об'єктом пильної уваги науковців була діяльність української секції Міжнародної організації допомоги революціонерам. У наукових працях В. К. Гусарова [305, 306] розглянуто початковий етап створення МОДРа та його наступний розвиток. Цінною є інформація щодо сприяння та популяризації профспілками України модрівських організацій. На своїх зібраннях вони закликали до вступу в їхні ряди, поширення агітматеріалів організацій. В. В. Іваненко [344-347] у своїх статтях детально проаналізував методи та форми роботи МОДРа України в 1933-1937-х роках, подав інформацію про зміцнення інтернаціональних зв'язків із закордонним робітничим рухом. У його працях також наведені відомості про спільну діяльність профспілок України та модрівських організацій, що полягала у зборі коштів до фондів підтримки страйкового руху, засіву модрівських гектарів та збору «шефського гривеника».

А. А. Кравченко [366-368] у своїх численних працях, присвячених пролетарській солідарності, розглядав такі питання, як інтернаціональні зв'язки робітників Придніпров'я із зарубіжним пролетаріатом. Окремо були висвітлені

питання щодо солідарності трудящих Української РСР із Вересневим повстанням у Болгарії, а також рух солідарності українського народу з революційною боротьбою трудящих Болгарії в 20-30-х роках. У своїх працях автор подає відомості зі збору коштів – профспілками та іншими громадськими організаціями – на підтримку болгарських революціонерів, де чітко відстежується роль профспілкової мережі у цій справі. Дослідник наводить дані про робітничі делегації, що відвідали Дніпропетровщину та іноземних робітників, які працювали на підприємствах краю. Описує головні етапи боротьби у Болгарії, яка розвивалась від протестів до революційних подій. На роботу профспілок покладалися значні завдання з організації радянських людей на підтримку болгарських протестувальників. Також у своїх статтях автор описує прийом «політ емігрантів», які тікали до Радянського Союзу через невдалі акції протесту. Та найважливіше – наводить відомості щодо роботи профспілок, які надалі практично опікувалися емігрантами. Цим автор показує ще один вид міжнародної роботи профспілок, а саме – роботу серед політичних емігрантів.

Чимало своїх праць присвятила інтернаціональній солідарності робітників України із зарубіжним пролетаріатом С. В. Кушинська. У них більшою чи меншою мірою вона розкрила роль профспілкових організацій у цих процесах. У своїй праці «З історії солідарності трудящих України з революційними борцями буржуазно-поміщицької Польщі» [378] авторка наводить відомості про інтернаціональну організацію профспілками населення країни та активне його залучення до подій у Польщі. В іншій своїй статті вона інформує про антифашистську боротьбу австрійського пролетаріату в 1933-1935 роках [379], де наводить форми допомоги профспілок України австрійським робітникам. Вартим уваги є її дослідження «Рух солідарності трудящих Радянської України з повсталими гірниками Астурії 1934 р.» [380], в якому подано відомості про зародження революційних подій у Іспанії та вплив Радянського Союзу на ці події. Відстежується роль та завдання профспілок, що проводили активну агітаційну кампанію серед робітників України зі збору коштів та матеріальних

цінностей іспанським революціонерам. Увесь цей багаж робіт втілюється у написання авторкою дисертації про інтернаціональну солідарність трудящих Радянської України із антифашисткою боротьбою пролетаріату Європи у 1933-1937 роках [498]. У ній було висвітлено перебіг страйкових рухів у різних Європейських країнах. У дисертації окремо подана інформація про роль профспілок України в допомозі та сприянні підтримки антифашистської боротьби у Європі.

У працях З. Г. Лихолобової [385] та Є. Н. Стуканова [460] наведена історія інтернаціональних зв'язків робітників Донбасу в період із 1925 до 1932 року. У своїх працях автори перераховують форми міжнародних зв'язків, де значне місце посідають профспілкові організації, як організатори роботи. Значну увагу вони приділяють іноземним робітникам, які працювали на підприємствах Донбасу, та роботі серед них профспілкових організацій.

Наступна розробка окремих аспектів теми була здійснена у монографічних дослідженнях А. А. Макаренка [293], Д. Мічева [394], С. В. Мокіна [406], Л. І. Прокова [436], Б. М. Забарка [327], А. М. Васильєва [283]. Усі їхні праці ґрунтуються на основі пролетарської солідарності; значну увагу автори зосереджують на описі подій, не аналізуючи їх. Проте окремі аспекти в них відображають міжнародну діяльність профспілок УСРР.

Досить цінні відомості містить стаття О. Г. Щегленка «Інтернаціональні зв'язки моряків Чорноморо-Азовського флоту з трудящими зарубіжних країн (1921-1925 рр.)» [485]. У статті міститься інформація про міжнародну діяльність профспілки транспортників, а саме – робітників водного транспорту. У ній наведена інформація про створення МКП транспортників та описані основні сфери їхньої діяльності. Варто звернути увагу на подання автором інформації про створення інтернаціональних клубів для іноземних робітників та роботу профспілок серед них, що є ще однією формою міжнародної роботи профспілкових організацій.

Міжнародна діяльність радянських профспілок у період між двома світовими війнами більшою чи меншою мірою знайшла свій відбиток у таких

працях, як-от: І. П. Жмихова «Радянські профспілки в авангарді боротьби міжнародного профспілкового руху» [320], В. А. Королькова «Боротьба профспілок СРСР за міжнародний профспілковий єдність» [358], К. А. Гусейнова «Інтернаціональні зв'язки профспілок СРСР з профспілками Азії і Африки» [307]. Ці праці були присвячені, насамперед, інтернаціональним зв'язкам профспілок СРСР.

Отже, варто зазначити, що в публікаціях 1960-1970-х років збільшується кількість використаних у дослідженнях архівних документів, що стають доступнішими для істориків, однак висновки все ще мали стереотипний характер. Праці відповідали завданням пропаганди політичного курсу правлячої партії. Основна увага приділялася висвітленню керівної ролі комуністичної партії, що розглядалась, як ядро політичної системи більшовицького суспільства, що була керівником та організатором усього життя країни.

У 1980-х роках окремі аспекти теми, як-от: деякі питання міжнародної діяльності ВУРПС, республіканських галузевих профспілкових комітетів і профорганізацій низки промислових підприємств України в роки перших п'ятирічок частково відображені в історико-партійній літературі [354], монографіях [416], статтях [326] багатьох радянських істориків.

Із публікацій 1980-х років викликають зацікавлення колективні монографії істориків Москви, Києва, Харкова «Движение солидарности трудящихся, 1924-1932 гг», і «Міжнародна солідарність трудящих в боротьбі проти фашизму і війни, 1933-1937 рр.» [311], а також дослідження Ю. А. Львуніна «Інтернаціоналізм в дії» [392]. У перших двох працях сюжет інтернаціональної діяльності українських профспілок розглянуто на тлі вивчення проблеми пролетарської солідарності у світовому масштабі. У третій праці Львуніна розглядаються численні факти міжнародної роботи профспілкових організацій Радянської України.

У цей період тривають дослідження міжнародних зв'язків пролетаріату України в дусі пролетарської солідарності. С. В. Кушинська [381] у своїй праці

досліджує міжнародні зв'язки робітничого класу УСРР з пролетаріатом Іспанії у 1934-1937 роках. Отже, продовжуючи свої попередні дослідження, авторка наводить нові відомості про акції міжнародної солідарності, що проводилися в СРСР, певна частина з яких відбувалася під керівництвом профспілок.

А. І. Голуб [296, 298] досліджує зв'язки профспілок України з робітниками Німеччини в 1928-1932 роках. Основну увагу він приділив профспілковій роботі серед німецьких робітничих делегацій в УСРР і німецьких робітників та спеціалістів на підприємствах УСРР. Також автор захистив кандидатську дисертацію з міжнародної діяльності профспілок України в 1929-1939 роках. У ній він подав більш детальну інформацію про проведення профспілками листування та встановив, що робсількорівський рух та есперанто-рух сприяли активному проведенню листування.

У праці автор дослідив участь профспілок України в акціях міжнародної солідарності та їхні зв'язки з іншими прокомуністичними об'єднаннями, як-от МОДР. Також навів цінну інформацію про робітничі делегації, що приїздили в УСРР у 30-х роках ХХ століття. І хоча праця написана у все ще пропагандистському дусі, однак містить цінний фактичний матеріал.

У працях В. А. Іваненка [329, 334] проводиться дослідження історіографії інтернаціональних зв'язків робітничого класу СРСР у міжвоєнний період, та діяльність модрівських організацій в 1933-1937 роках. У його дослідженнях можна простежити, що модрівська діяльність у другій половині 1930-х років значно ослабнула, на багатьох підприємствах узагалі зникла. Тому для її відновлення були залучені профспілки, що відряджали своїх членів у модрівські осередки для покращення їхньої діяльності.

А. В. Гонтар у своїй праці «К истории создания Украинского республиканского совета профсоюзов» [302] досліджує створення Всеукраїнської ради професійних спілок, поділ профспілкової системи за галузевим принципом, де було створено двадцять чотири профспілки. У своїй статті він досліджує, як українські профспілки піддаються впливу радянської системи, що фактично означало втрату їхньої незалежності.

Б. А. Карпачев [354] у своїй монографії відображає історію створення профінтерну та його діяльність у 1930-х роках; особливу увагу автор приділяє Міжнародним комітетам пропаганди.

М. Кукель [373] у статті подає відомості про першу делегацію міжробдопу, що прибула в Україну в 1929 році. Наводить її кількісний склад та маршрут подорожі УСРР. Стаття цілковито заангажована радянською ідеологією, проте містить деякі посилання на раніше невідомі архівні джерела, і в тому полягає її значна цінність.

І. А. Петерс [432] у монографії «Сторінки пролетарської солідарності. Підтримка чеськими та словацькими трудові відносини соціалістичного будівництва в СРСР (1926 -1932 рр.)» розглядає участь чеських та словацьких робітників у відновленні сільського господарства України. Паралельно з фактологічною інформацією матеріали монографії містять пропагандистську складову, що акцентується на «братерській допомозі міжнародного пролетаріату економічній відбудові СРСР».

Помітний внесок у розробку питання перебування робітничо-селянських делегацій в УСРР, участі профспілок в організації міжнародного робітничого листування зробила Н. С Шаповалова [477]. З'ясовуючи внесок українських профспілок у міжнародній діяльності УСРР, авторка намагалася показати їхнє місце у практиці інтернаціональних зв'язків Радянського Союзу із робітниками зарубіжних країн у другій половині 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. [478].

Голуб А. Г., Безродний Є. [491, 492] у своїх працях відобразили окремі сюжети, що пов'язані з прийомом профспілками зарубіжних робітничих делегацій, організацією кампаній солідарності зі страйкарями Англії, Австрії та Іспанії у 1930-х роках. Крім того, праці містять інформацію про підтримку профспілковими організаціями міжнародного робсількорівського та есперантського руху.

У книзі «Нариси історії професійних спілок Української УРСР» [423], написаній колективом авторів, подана історія профспілок України, що охоплює

період з 1905 до 1980 року. Чотири розділи книги відведено 1920-1930-им рокам; у них подано всі найголовніші події у формуванні та трансформації профспілкової системи радянської України. Також міститься важлива інформація про реорганізацію та розукрупнення профспілок. Автори подають відомості про чистку профспілкового апарату, не замислюючись над тим, що в майбутньому їхні дослідження стануть доказом репресивної діяльності радянської влади.

Загалом наукові дослідження історії міжнародної діяльності профспілок цього етапу зберігали екстенсивний характер: праці мали описову спрямованість, увага авторів охоплювала нові регіони й питання; розширювалися хронологічні рамки. До кінця 80-х років історія міжнародної діяльності профспілок залишається вивченою лише фрагментарно. Поза розглядом залишилися питання тоталітарної пропаганди та її негативний вплив на суспільство.

Не заперечуючи значення зібраного радянськими дослідниками фактичного матеріалу, варто відзначити його обмеженість, обумовлену усталеною ідеологічною концепцією та відсутністю тенденції до розширення проблематики. З огляду на це накопичувався обсяг інформації, що об'єктивно не проаналізовано.

Підсумовуючи огляд історичних досліджень радянської доби з міжнародної діяльності профспілок УСРР у міжвоєнний період, необхідно зазначити, що значна їх частина втратила своє наукове значення, адже ці дослідження були написані в ідеологічному тоталітарному дусі та прославляли радянську владу. Використовувалися не всі архівні документи, а лише ті, що відповідали заздалегідь заідеологізованим схемам. Поза увагою науковців залишилися вивчення причин реорганізації, розукрупнення профспілок та репресій щодо їхнього активу в 30-ті роки.

Новий етап вивчення історії міжнародної діяльності українських профспілок у міжвоєнний період розпочинається зі здобуття Україною незалежності в 1991 році. Можливості подолання концептуальних хиб

радянської історіографії з'явилися після падіння компартійної диктатури в СРСР. Проте в першій половині 90-х років зацікавлення вітчизняних істориків профспілковою проблематикою зник. Щоправда, на початку останнього десятиріччя минулого століття ще виходили поодинокі праці з історії робітничого класу, підготовка яких була розпочата в попередні роки.

Пошук нових підходів до вивчення історії профспілкового руху намітився в українській історіографії. Відповідно, змінилася й тематика наукових досліджень. Українських істориків зацікавили проблеми, що набули політичної актуальності у зв'язку з проголошенням курсу на суспільну демократизацію.

Одним із перших досліджень з історії міжнародних зв'язків робітничого класу УСРР в 20-30-х роках ХХ століття є монографія В. В. Іваненка й А. Г. Голуба «Джерела народної дипломатії». Книга містить значний матеріал історії солідарності робітників УСРР із зарубіжним світом; у ній наведено форми, методи інтернаціональних зв'язків робітничого руху [345].

В. Павленко у своїх працях досліджує Українсько-Болгарські взаємини у 1918-1939-х роках, що базуються на спільній діяльності профспілкових організацій та взаємній робітничій допомозі. Відстежується спільна діяльність у створенні Профінтерну й окремим розділом наведена інформація про боротьбу профспілок із антифашистським рухом.

У 2002 році вийшла друком колективна праця українських істориків, що охоплює майже сторічну історію профспілкового руху на українських теренах. Д. М. Балан у цій фундаментальній праці охарактеризував участь профспілок у міжнародному русі та їхній вплив на іноземних робітників, що працювали на підприємствах Української СРР [410].

Більш системні та ґрунтовні праці, що висвітлюють цю тему, з'явилися упродовж останнього десятиліття. Ґрунтовні дослідження діяльності профспілкових організацій України в 1920-х роках належать О. М. Мовчан, яка підготувала монографії «Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки» та «Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті роки)». Як зазначає історик, впродовж 20-х років минулого століття профспілки

перебували під пильною увагою влади. Правляча партія різними методами контролювала їхню діяльність [405].

Зокрема, вивченню громадських об'єднань присвячено монографію М. А. Журби «Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 роки ХХ століття.)» [321]. Історик зазначає, що 20-ті роки були часом певної лібералізації суспільного життя, однією з ознак якої була активна діяльність громадських об'єднань. У монографії є розділ, що присвячений міжнародним зв'язкам сільських професійних організацій із зарубіжним робітничим рухом.

У монографії «Громадські об'єднання України та зарубіжний світ (20-30-ті роки ХХ століття)» [324] висвітлена історія громадських організацій УСРР у 20-30-х роках ХХ століття. У ній наведено цінний матеріал щодо профспілок України та форми їхньої міжнародної діяльності, що проявлялася у листуванні з зарубіжним пролетаріатом, збором коштів та продовольства на допомогу страйкових рухів за кордоном, шефством над політв'язнями, прийомом іноземних робітничих делегацій, а також роботою іноземних робітників на підприємствах УСРР.

У монографії М. А. Журби, Н. М. Черніговець «На темному боці місяця. Зваблені інтернаціоналізмом» [325] опубліковано матеріали про масову рееміграцію до УСРР, створення численних сільськогосподарських комун; проаналізовані причини приїзду, продемонстрована державна політика стосовно реемігрантів. Також у монографії відведено розділ, де описано міжнародні зв'язки радянської громадськості із зарубіжним пролетаріатом.

Також варто відзначити докторську дисертацію С. М. Свистовича, що має назву «Громадські об'єднання України в політиці більшовицького режиму 20-30-х років ХХ століття» [501]. У ній подається інформація про створення та діяльність громадських організацій України у міжвоєнний період. Останній розділ дисертації містить цінний матеріал про міжнародну діяльність українських профспілок і демонструє їхнє місце у світовому профспілковому русі.

У статті С. М. Свистовича «Міжнародні зв'язки українських профспілок у політиці більшовицького режиму (20-30-ті роки ХХ століття)» [450] подано важливий матеріал про створення Профінтерну та його боротьбу з Амстердамським інтернаціоналом за єднання світового профспілкового руху. Наведено матеріали про міжнародну діяльність профорганізацій працівників освіти, транспортників та працівників пекарної промисловості. Також проаналізовано методи та форми міжнародної діяльності профспілок.

Комплексний, узагальнюючий характер має монографія С. М. Свистовича «Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20-30 роки ХХ століття)» [447], в якій проаналізовано всю систему громадських об'єднань, що діяли на території України протягом 20-30-х років. Історик, по-перше, запропонував розлогу типологізацію громадських об'єднань. По-друге, проаналізував їхню організаційну структуру, правовий статус, фінансування, політико-правові засади функціонування. Окремо показав профспілки, а також форми та методи їхньої міжнародної діяльності.

У статті О. О. Стадник [458] профспілкові організації України розглядаються, як засіб комуністичного впливу на населення у 1920-х та на початку 1930-х років; простежується думка про використання профспілок радянською системою у своїх цілях задля затьмарення ідеологією робітничого класу країни – як завдання мінімум, та поширення пролетарської пропаганди за кордон – як завдання максимум.

О. С. Крамар [369] у статті розглядає громадські об'єднання есперантистів у контексті міжнародної політики комуністичного режиму, де частково аналізує діяльність профспілок щодо створення гуртків есперанто. У своїй дисертації науковець аналізує міжнародні зв'язки громадських об'єднань України, де частково досліджує міжнародну діяльність профспілкових організацій [394].

У праці К. В. Двірної [313] подано відомості про створення та діяльність профспілки РОБОС у першій половині 20-х років ХХ століття. У статті міститься важливий матеріал про кількість членів профспілок різних галузей

промисловості на початку 20-х років; більш конкретно досліджуються питання розвитку профспілки РОБОС. Ця інформація дає змогу проаналізувати, як змінювався кількісний склад галузевих профспілок упродовж цього періоду.

У своїх працях Є. Костюк [360-362] розглянув окремі сюжети, пов'язані зі створенням та діяльністю виробничих профспілок, проблеми їхніх міжнародних зв'язків.

У монографії Т. Стоян [451] значну увагу приділено діяльності органів політичної цензури в духовній сфері, завдяки чому можна чітко простежити закономірності її впливу на ідеологічну складову роботи профспілок у сфері міжнародних зв'язків.

У статтях О. Ігнатуши, О. Струченкова, Б. Шпотова, Ю. Яковенко [349, 459, 481, 487] висвітлюється діяльність профспілок серед іноземних робітників, що прибули на виробництва УСРР. Розкрито методи тиску профспілкових органів на іноземних громадян з метою асиміляції їх у радянському суспільстві.

С. Г. Щерблюк [484] у своїй праці дослідив організаційні структури профспілок Волині у 1920-1930-х роках та довів, що їхнє формування відбувалося під політичним впливом правлячої партії. Водночас В. В. Проценко, К. Двірна [441, 313] проаналізували досвід роботи галузевих профспілок РОБОС та освітянської профспілки УСРР. Автори дослідили першочергові завдання, що ставилися радянським керівництвом перед профспілковими організаціями, і довели, що профспілки були ефективним механізмом у поширенні радянської ідеології.

Неабияку цінність мають дослідження М. О. Фролова, С. В. Костенка, П. М. Бондарчук, Р.Г. Мотирчук [472, 359, 280, 407]. У своїх працях автори аналізують роботу громадських об'єднань, у тому числі й профспілок, що була спрямована на посилення більшовицької влади на міжнародній арені. У працях наведені цінні відомості про форми міжнародних контактів профспілкових організацій.

Отже, проведений історіографічний аналіз дає підстави підсумувати: у вивченні історії професійних спілок не лише накопичений значний масив

фактичних відомостей. Крім того, з другої половини 90-х років ХХ століття почалося якісне зрушення, що вивело історіографію проблеми на новий рівень. З'явилися цікаві дослідження, що з нових позицій висвітлюють окремі питання історії радянських профспілок. Разом із тим, історію міжнародних зв'язків українських профспілок у міжвоєнну добу не можна вважати вивченою на достатньому рівні. Дотепер інформація має розрізнений характер, не складено цілісного уявлення, існує багато прогалин, недостатньо вивчені механізми зовнішньої діяльності профспілок на різних етапах свого розвитку.

Окремий блок становлять зарубіжні дослідження історії громадських об'єднань СРСР, у тому числі й міжнародних зв'язків профспілок радянської України. Насамперед варто відзначити статтю американського дослідника Д. Райла [260], в якій він подає інформацію про участь профспілкових організацій у міжнародних кампаніях МОДРа. У цьому дослідженні профспілки трактуються як знаряддя комуністичної партії із впровадження ідей пролетарського інтернаціоналізму за кордон. На його думку, будь-яка організована профспілками та МОДРом за кордоном кампанія координувалася представниками радянських спецслужб.

Серед праць західних вчених, де вони аналізують форми міжнародної діяльності профспілок в СРСР, можна виділити праці Дж. Скотта, Дж. Клайна та І. Тетчер [261, 256, 262]. У своїх працях вони доводять залежність профспілок від радянських державних органів влади. Профспілки, на їхню думку, перетворившись на придаток держави, всілякими методами та способами намагалися поширити радянську ідеологію за межі своєї держави.

Дж. Боффа [290], торкаючись змісту міжнародної проблематики громадських об'єднань, доводить, що під новими гаслами пролетарського інтернаціоналізму радянське керівництво намагалося домогтися створення своєї імперії, яка би виконувала домінуючу роль у світі.

Л. Фішер, Г. Раух, В. Матіас [254, 259] у своїх працях стверджували, що зовнішня політика Радянського Союзу мало чим відрізнялася від зовнішньої політики царської Росії. Окрім того, за допомогою громадських об'єднань, у

тому числі й профспілок, радянське керівництво намагалося здійснити «експорт революції» за кордон. У такий спосіб профспілкові організації слугували знаряддям тоталітарного режиму більшовиків із впровадження своїх ідей за межами Радянського Союзу.

У книзі З. Фостера [470, 471] показані умови зародження та основні етапи діяльності міжнародних робітничих організацій. Уся книга просякнута ідеєю пролетарського інтернаціоналізму.

Ф. Баргхорн [251] у своїй праці досліджує історію будівництва радянської промисловості зарубіжними спеціалістами. Автор визначає умови, в яких опинилися іноземні спеціалісти у СРСР, та показує, який ідеологічний тиск чинила на них більшовицька влада за допомогою громадських організацій, у тому числі й профспілок.

В. Верон, К. Меннінг, В. Колар [263, 258, 257] видають ряд праць, у яких доводять, що зовнішня політика УСРР нічим не відрізнялася від міжнародного курсу СРСР. Отже, відстежується думка, що профспілки радянської України дублювали всі завдання у сфері міжнародних зв'язків, які ставилися більшовицькою владою.

Американський історик М. Маля [397] зазначає, що на українські профспілки здійснювався тиск у процесі насадження соціалізму і при звичаювання їхніх членських мас до нових норм співжиття в радянському суспільстві. Оскільки доля соціалізму пов'язувалася в плані більшовицької стратегії з ланцюговою реакцією європейських революцій, то інтернаціоналізм перетворювався на стрижень усього комплексу індокритичних заходів компартійно-радянської еліти в робітничому середовищі. Транспозиційно не знаходячи свій вираз за допомогою логічного ряду, члени профспілок змінювали усвідомлення своєї ролі у новому суспільстві завдяки рефлексії стосовно соціалістичного експерименту в Україні. Досягнення генеральної мети – функціонування комуністичного режиму в робітничому середовищі – базувалося на прямих та обернених формах усвідомлення колишнім

пролетаріатом своєї провідної ролі в суспільстві із засвоєнням елементів більшовицької месіанської інтернаціоналістської ідеології.

Отже, аналізуючи літературу західних дослідників, у ній можна відстежити думку, що міжнародна діяльність громадських об'єднань радянської України цілком залежала від загальнодержавного міжнародного курсу більшовицької влади. Профспілкові організації слугували додатком державних органів влади, що був засобом для поширення комуністичної ідеології за кордон. Водночас варто зазначити, що події в їхніх працях розглядаються переважно у масштабах СРСР; міжнародні зв'язки профспілок України розглядаються в контексті загальної системи громадських об'єднань, а сюжети, що нас цікавлять, узагалі майже випали з поля дослідження.

У сучасному періоді опубліковано ряд наукових праць російських дослідників, що певною мірою відображають окремі аспекти міжнародних зв'язків профспілок у 20-30-х роках ХХ століття. До них можна віднести праці Л. В. Голубєва [301], В. В. Павлової [426-430], Є. Н. Данилової [310], які у своїх працях розглядають історію приїзду іноземних робітників на підприємства СРСР. У працях зображена загальна інформація про іноземців на підприємствах Донбасу.

О. І. Красніков [371] розглядає історію Союзу есперантистів радянських республік, де простежується їхній зв'язок із профспілками, що були головними організаторами міжнародного листування.

О. А. Дель [314] у своїй праці розповідає про долю німецьких емігрантів у СРСР в 30-х роках ХХ століття, де наводить усі реалії, в яких опинилися німецькі робітники. Автор називає головні регіони, в яких було найбільше скупчення іноземців; відображає їхні соціально-побутові та культурні умови проживання.

Джерельну базу дослідження складає широкий комплекс як неопублікованих, так і опублікованих матеріалів, зокрема: архівні документи, статистичні матеріали центральних та місцевих органів влади, законодавчі документи, матеріали преси та періодичних видань. Вони різноманітні за своїм

походженням, інформаційною насиченістю, ступенем достовірності, загальною спрямованістю. Відображають основні етапи розвитку профспілок України у міжвоєнний період, висвітлюють їхню міжнародну діяльність; відповідають авторській концепції, методологічним принципам і методам опрацювання теми.

Для дослідження теми найважливішими є неопубліковані документи і матеріали центральних та обласних архівів, а також опубліковані стенограми пленумів ВЦРПС, ВУРПС, постанови ВКП(б), протоколи засідань Губпрофрад, Облпрофрад, постанови пленумів обкомів союзів; листування центральних профспілкових органів влади з регіональними радами профспілок про проведення культурно-масової та пропагандистської діяльності серед іноземних спеціалістів та робітників, про їхнє постачання продовольством, про прийом зарубіжних робітничих делегацій; виконання планів зі збору коштів на підтримку зарубіжних акцій протесту, засів модрівських гектарів; відомості про кількість і склад членів профспілок, склад апарату профорганізації, директиви ВУРПС про чистку та реорганізацію профапарату; протоколи засідань обкомів МОДР і листування з їхніми підшефними тюрмами; акти дослідження масової діяльності профспілкових організацій, доповіді галузевих профспілок.

Найперше увагу було приділено матеріалам Центрального Державного архіву вищих органів влади України. Значний масив документів для вивчення історії міжнародної діяльності профспілок України у міжвоєнний період міститься у таких фондах ЦДАВО України, як-от: «Українська республіканська рада професійних спілок (Укрпрофрада)» (Ф.2605), «Всеукраїнський комітет професійної спілки працівників народного зв'язку (ВУК нарзв'язку)» (2638), «Всеукраїнський комітет Всесоюзної профспілки гірників (ВУК ВСГ)» (2602), «Український республіканський комітет професійної спілки робітників текстильної промисловості» (Ф.2680), «Всеукраїнський Комітет Всесоюзної професійної спілки працівників Залізничного транспорту» (Ф.2767), «Всеукраїнський комітет Всесоюзної професійної спілки робітників просвіти» (Ф.2717), «Всеукраїнський комітет професійної спілки робітників-металістів СРСР» (2595), «Всеукраїнський комітет професійної спілки працівників

електропромисловості і електростанцій (ВУК електриків)» (Ф.2675), «Всеукраїнський комітет професійної спілки будівельних робітників СРСР» (2839), «Всеукраїнське відділення Всесоюзної контори з постачання іноземців (Всеукраїнське відділення Інпостачу) (Ф.812). Матеріали, що містяться в цих фондах, різноманітні за походженням. Це – протоколи засідань, плани роботи, звіти про діяльність, документи про участь громадськості у господарсько-політичних, культурно-освітніх, інтернаціональних кампаніях; рапорти, зведення тощо. До цих фондів, зокрема, увійшли стенограми пленумів ВУРПС, протоколи засідань президії ВУРПС, її постанови, матеріали до протоколів, інформаційні матеріали, звіти про діяльність окружних профспілкових рад, листування, тексти звернень, привітань, відомості про іноземні делегації, матеріали комітетів допомоги страйкуючим гірникам, постачання іноземних робітників, що працювали на підприємствах УСРР.

Фонди зберігають значну кількість статистичної інформації, зокрема, про кількісний склад профспілок за галузями промисловості та регіональним принципом у різні роки. Отже, це дає можливість спостерігати, як змінювався кількісний склад профспілок, та аналізувати, які причини передували цьому. Також фонди висвітлюють діяльність профспілок у таких прокомуністичних об'єднаннях, як-от: Профінтерн та Міжробдоп, а також робсількорівському та есперантському рухах. Важливу інформацію становлять справи про реорганізації, розукрупнення та чистки профспілкового апарату, що відбувалися в 1929-1931 роках, а також у 1934 та 1937 роках. Як наслідок – збільшення кількості профспілок із двадцяти чотирьох до ста сорока семи; зменшення ролі в державному управлінні центрального профспілкового апарату та чимала кількість репресованих його членів та робітників.

Серед архівних джерел ЦДАГО України варто відзначити документи фонду «Центральний комітет Комуністичної партії України» (Ф.1). Серед них значною є кількість стенографічних звітів нарад і засідань ЦК КП(б)У, а також телеграм, листів, директив, довідок та інших документів, що безпосередньо чи опосередковано стосуються дослідження проблеми. Значна кількість

документів містить відомості про перебування іноземних робітників та спеціалістів в УСРР. У них є інформація про вербування іноземців за кордоном на роботу в СРСР представниками різних галузей промисловості, та договори, що уклалися між ними. Постанови, звіти місцевих органів влади про стан роботи серед іноземних спеціалістів та робітників містять цінний фактичний матеріал профспілкової діяльності, що полягала в забезпеченні іноземців літературою, проведенні інтернаціональних вечорів, конференцій, подачі раціональних пропозицій з покращення виробництва, передачі трудового досвіду. Чимало документів висвітлюють повсякденне життя зарубіжних робітників, їхні настрої та враження від життя в Радянському союзі. Згідно з документами, що представлені у фондах, можна зробити висновок, що профспілки відповідали за організацію прийому іноземних спеціалістів, забезпечення їх житлом та товарами першої необхідності, організацію харчування, проведення культурно-масової роботи.

У дисертаційному дослідженні до аналізу залучалися відомості фондів державного архіву Вінницької області (ДАВО). Це матеріали фондів: Р-510 «Вінницька окружна рада та бюро професійних спілок», Р-525 «Подільська Губернська рада професійних спілок», Р-1044 «Вінницька обласна рада професійних спілок», Р-1217 «Гульчинська Губернська рада професійних спілок», Р-1162 «Подільський районний комітет всесоюзної професійної спілки робітників металургійної промисловості». Усі ці фонди зберігають цінну інформацію щодо особливостей міжнародної діяльності Українських профспілок у 20-30-х роках ХХ століття, що містить інформацію про збір коштів профспілками на підтримку страйкового руху в Німеччині 1923 року, страйку гірників у Англії 1926 року та підтримку страйкового руху в Іспанії у 1936-1937 роках. Матеріали фондів зберігають інформацію про роботу іноземців на підприємствах регіону, про реорганізацію місцевого профспілкового апарату та культурно-освітню діяльність профспілок серед робітничого класу.

Особливу цікавість викликають архівні документи Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО). Це матеріали фондів: Р-1117 «Чернігівська обласна рада професійних спілок», Р-1114 «Чернігівська губерньська рада професійних спілок», Р-2530 «Чернігівський обласний комітет міжнародної організації допомоги борцям революції», Р-3766 (Чернігівський губерньський комітет міжнародної організації допомоги борцям революції). У них міститься значна інформація про спільну діяльність профспілок України та секцій МОДР. Проаналізувавши їхню інформацію, можна зробити висновок, що діяльність модрівських секцій була тісно пов'язана із профспілковими осередками, а на початкових етапах створення МОДР узагалі не міг існувати без профспілок, що всілякими методами агітували за вступ до його лав. Ці фонди також містять інформацію про залучення профспілками їхніх членів до такої діяльності, як-от: засів модрівських гектарів, збір цінних речей у фонд допомоги страйкуючим робітникам, поширення агітаційних матеріалів, а саме – листівок, плакатів, журналів МОДР.

У ході написання дисертації також були досліджені фонди Державного архіву Київської області. А саме: фонд Р-708 «Київська губерньська рада професійних спілок», Р-709 «Київська обласна рада професійних спілок», Р-710. У них представлені протоколи засідань комітету робітниць із надання допомоги англійським гірникам та їхнім сім'ям, відомості про добровільні внески у фонд допомоги страйкарям. Також вони містять інформацію про реорганізацію та перебудову профспілкового апарату.

Матеріали з міжнародних зв'язків профспілок України містяться у таких збірниках документів, як-от «Документи пролетарської солідарності. Збірник документів про співдружність трудящих СРСР з трудящими країн Азії, Африки і Латинської Америки в 1918-1961 рр.» [180]. У збірнику розглядається участь радянських профспілок, – в тому числі й українських, – у кампаніях матеріальної та моральної допомоги зарубіжним робітникам.

У збірці документів «Ми - Інтернаціоналісти: Документи і матеріали з'їздів, конференцій» [185], «Пролетарський інтернаціоналізм - наша земля:

Документи і матеріали про трудящих Донбасу в зміцненні інтернаціональних зв'язків Радянського союзу з народами зарубіжних країн (1917-1974 рр.)» [188] наведені відомості про моральну підтримку та збір коштів серед робітників профспілковими організаціями Донбасу матеріальної допомоги на користь зарубіжних страйкарів.

В іншому збірнику документів – «Справа трудящих усього світу: Факти, документи, нариси про братню допомогу і солідарності трудящих зарубіжних країн з народами Радянського Союзу» [177] – містяться факти про збір коштів за кордоном населенню Півдня Росії, що потерпало від голоду в 1921-1922 роках. А також про збір коштів та обладнання з відновлення промисловості в Радянському Союзі та відрядження іноземних спеціалістів на відновлення та створення нової промисловості в СРСР. Цей матеріал дає можливість відстежити роль профспілок у цих процесах та проаналізувати їхню міжнародну діяльність – насамперед ту, що стосувалася Радянської України.

Досить цікавий фактичний матеріал містить серія багатотомного видання документів: «Пролетарська солідарність трудящих в боротьбі за мир (1917-1924). Зб. II.», «Міжнародна солідарність трудящих в боротьбі з настанням реакції і військової небезпеки (1925-1927). Зб. III.», «Міжнародна пролетарська солідарність в боротьбі з настанням фашизму (1928-1932). Зб. IV.», «Міжнародна солідарність трудящих в боротьбі з фашизмом проти розв'язання Другої світової війни (1933-1937). Зб. V.», «Міжнародна солідарність трудящих в боротьбі за мир, за національне визволення проти фашистської агресії, за повне знищення фашизму в Європі та Азії (1938-1945). Зб. VI.» [181-184]. У них простежується лінія допомоги радянських людей закордонному робітничому рухові в їхній боротьбі на початковому етапі з капіталістичною системою управління; а з приходом у Німеччині до влади Гітлера – із загрозою встановлення й поширення фашизму в світі та виникненням нової війни. В документах наведені факти збору коштів, матеріальних цінностей та продуктів харчування до різноманітних фондів інтернаціональної солідарності. Простежується роль профспілок УСРР у виконанні різних завдань із

трансформації та виховання робітничого класу в дусі пролетарського інтернаціоналізму, що поставлені комуністичною партією. Ці відомості, хоча й суттєво заідеологізовані, проте містять цінний фактичний матеріал.

Інформативним та яскравим джерелом є періодична преса того часу. Це газети: «Труд», «Вісті», «Правда», «Харківський пролетарій», «Всеукраїнський пролетарій», «Известия», «Кочегарка», «Всероссийская кочегарка», «Комуніст», «Київський пролетар», «Темп», а також журнали: «Международное рабочее движение», «Робселькор», «Красный интернационал профсоюзов». Так, газети «Харківський пролетар», «Всеукраїнський пролетар», «Труд» містять цінну інформацію про перебування іноземних робітничих делегацій в УСРР та профспілкову роботу серед них; а також цінні відомості про збір коштів по профспілкових організаціях на підтримку зарубіжних акцій протесту. Газета «Темп» містить інформацію про перебування іноземних робітників та спеціалістів на підприємствах Харківщини, зокрема, більш детально описує повсякденне перебування іноземців на Харківському тракторному заводі (ХТЗ). З цієї інформації можна дізнатися, як була поставлена робота профспілок серед іноземців. Газети «Известия» (Одеса) та «Моряк» надають цінну інформацію про діяльність Міжнародного комітету пропаганди транспортників (МКТ), а саме – профорганізації радянських водників. У них міститься значна інформація про діяльність та реальний стан справ припортових інтерклубів, що збирали в собі чималу кількість іноземних моряків, серед яких активну діяльність проводили профспілки. В журналах «Международное рабочее движение», «Робселькор», «Красный интернационал профсоюзов» відображаються події, що відбувалися у світовому робітничому та профспілковому русі. Цінність періодики того часу полягає в тому, що численні факти, викладені в ній, відсутні в інших джерелах інформації. Однак відображенню деяких подій у них притаманний високий ступінь заідеологізованості, тому інформація з таких джерел потребує ретельної перевірки.

Одним із важливих джерел інформації про життя та діяльність робітничого класу було листування робітників. Листи можна поділити на три категорії. До першої можна віднести ті, що були написані іноземними спеціалістами та робітниками, які працювали на будівництвах УСРР. Вони відображають їхнє повсякденне життя, роботу профспілкових організацій, що проявлялась у культурно-масовій та соціально-побутовій діяльності. Та найголовніше – вони містять правдиву інформацію, не завуальовану радянською пропагандою. Іншу групу листів складає переписка радянських робітників із зарубіжним робітничим класом. Такі листи ретельно перевірялися радянським керівництвом і носили винятково пропагандистський характер, з метою залучення більшої кількості своїх прихильників за кордоном. Однією з інтернаціональних робіт профспілок було шефство над тюрмами; головним методом зв'язку з ув'язненими було листування, що становить третю групу листів. Робітничі листи можна прочитати на сторінках багатьох тодішніх газет, зокрема: «Харківський пролетар», «Всеукраїнський пролетарій», «Темп» тощо.

До наступного комплексу джерел інформації можна віднести звіти, декларації, звернення, доповіді зарубіжних робітничих делегацій про перебування в СРСР. Перша робітнича делегація відвідала УСРР в 1924 році. Особливо багато делегацій відвідало республіку в 1927 році, під час святкування річниці більшовицького перевороту. Це були представники пролетаріату США, Китаю, Англії, Франції, Німеччини, Італії, Югославії, Польщі та інших країн. Іноземні робітничі делегації часто відвідували великі промислові центри та новобудови республіки. Проте до таких видів джерел потрібно ставитися скептично, адже вони потребують глибокого аналізу та переосмислення всієї інформації, що вони містили. Тому що складалися вони людьми, які були запеклими прихильниками радянської влади. Перебуваючи під впливом радянської ідеології, вони змальовували перебування в Радянському Союзі, як у неземному раю, де панує рівність та братерство. Їхні висновки свідчать про те, що вони зовсім не знали реального стану речей у країні рад. Дослідження таких джерел дає нам можливість дослідити вплив

радянської компартійної системи, влади на організацію міжнародної діяльності профспілок України та використання їх у своїх цілях.

Отже, джерельна база з обраної теми для вивчення є потужною, різноманітною за інформативністю та характером. Це дозволяє її дослідити об'єктивно та комплексно.

Складність та багатогранність проблеми зумовили застосовувати систему методів та прийомів, що забезпечують цілісний підхід до вирішення наукової проблеми, історії міжнародних зв'язків профспілок України у 20-30-х роках ХХ століття. Методологічною основою дисертації стали загальнонаукові універсальні принципи об'єктивності, історизму, системності та всебічності.

Принцип об'єктивності вимагає всебічного розгляду та аналізу історичних фактів, подій, явищ та процесів. Історичне минуле мусить відображатися у єдності та завершеності предмета дослідження, всіх його компонентів, поєднаних в одне ціле відповідними зв'язками.

Принцип історичності доповнює загальну методологію дослідження як інструмент, що дає змогу розглянути факти, події, явища і процеси в їхній історичній ретроспективі та послідовності появи і розвитку. Всі вони існували у жорсткій прив'язці до тих історичних умов, що їх створили. Тож і вивчатися вони повинні відповідно до своїх хронологічних, причинно-наслідкових зв'язків у поєднанні з тогочасними об'єктивними умовами.

Дотримання принципу історизму передбачає вивчення процесів і явищ у взаємозв'язку і хронологічній послідовності, з урахуванням їхньої конкретно-історичної атмосфери, в якій вони виникли.

Завдяки принципу історизму в роботі простежено шлях виникнення профспілкового руху в Україні, його становлення та трансформацію під впливом компартійної радянської системи влади. Це допомогло краще розкрити у дисертації (на основі сучасного бачення) механізм контролю партійно-радянських структур над профспілками України; визначити чинники, що формували структуру взаємин українських та зарубіжних професійних об'єднань. Було виділено окрему сторінку про відвідування України

іноземними делегаціями та феномен участі організованого робітництва у так званих акціях міжнародної пролетарської солідарності.

У роботі ми використали як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи дослідження. До загальнонаукових належать методи аналізу і синтезу, індукції й дедукції, аналогії, термінологічного аналізу тощо. Спеціально-історичні методи покликані сприяти більш глибокому розгляду означеної проблеми, науковому трактуванню багатьох маловивчених питань. У роботі використані проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-документальний, історико-порівняльний, історико-психологічний, історико-системний методи.

Історико-типологічний метод дозволив нам дослідити загальну структуру профспілкової системи. Визначити всі притаманні риси діяльності галузевих профспілок та міжнародних прокомуністичних об'єднань у сфері міжнародних відносин. Цей метод застосовано для узагальнення класифікації форм та видів міжнародних зв'язків, що проводили профспілки України протягом 20-30-х років.

Важливим є застосування проблемно-хронологічного методу, що дозволив нам виокремити в дослідженні різні періоди, протягом яких проводилась міжнародна робота профспілковими організаціями. Завдяки цьому стало можливо з'ясувати, які форми та види міжнародних зв'язків проводилися найчастіше протягом 20-30-х років ХХ століття.

Історико-документальний метод надав нам змогу проаналізувати чималу кількість опублікованих та неопублікованих джерел. На основі узагальнення й аналізу архівних джерел та опублікованих матеріалів було відтворено максимально повну картину громадсько-політичної діяльності профспілкових організацій; визначено їхнє місце та роль у міжнародних процесах, їхній особистий внесок у систему міжнародних зв'язків Радянської держави.

З допомогою історико-порівняльного методу стало можливим зіставлення подібних і відмінних ознак міжнародних зв'язків профспілок України та встановлення основних компонентів, що були притаманні їхній роботі. З

допомогою цього методу стало можливим проаналізувати директиви та постанови профспілкових керівних центрів (ВЦРПС, ВУРПС) та ЦК ВКП(б)У, що стосувались питань зовнішніх контактів. Було з'ясовано, що профспілки України перебували під цілковитим контролем радянського уряду та слугували засобом поширення радянської ідеології за кордон.

Досить важливим є застосування історико-психологічного методу. З його допомогою стало можливим простежити трансформацію профспілкової системи впродовж міжвоєнного періоду, зміну поглядів членів профспілкових організацій на різноманітні події, що відбувалися за кордоном та відстежити вплив радянської влади на зміну цих поглядів.

Пріоритетне місце в дослідженні зайняв історико-системний метод, що ґрунтується на вивченні об'єктів як систем. Метод надав змогу розглянути міжнародні зв'язки профспілок України в 20-30-х роках ХХ століття у контексті міжнародної діяльності більшовицької влади задля своєї легалізації на міжнародній арені.

Висновки до розділу 1

Отже, історіографію з обраної теми можна поділити на три групи: радянську, сучасну українську та зарубіжну. Проте «Міжнародні зв'язки профспілок України у 20-30-х роках ХХ століття» мало вивчені українськими дослідниками, а всі попередні спроби дослідження були здійснені ще за радянської доби. Також її об'єктивному вивченню перешкоджали догматичні стереотипи, надмірна політизація історичної науки. Робота з цієї проблематики написана переважно в історико-партійному руслі, для нього характерний детальний відбір фактів, що підкріплював ідеологію пролетарського інтернаціоналізму і приховував негативні моменти. Зі здобуття Україною незалежності почалося якісне зрушення, що вивело історіографію проблеми на новий рівень. З'явилися цікаві дослідження, що з нових позицій висвітлюють окремі питання історії радянських профспілок. Водночас історію міжнародних

зв'язків українських профспілок у міжвоєнну добу не можна вважати вивченою на достатньому рівні. Дотепер інформація має розрізнений характер, не сформовано цілісного уявлення, існує багато прогалин; не достатньо вивчені механізми зовнішньої діяльності профспілок на різних етапах свого розвитку. Відтак наразі відкрилися можливості критично переосмислити тенденційно висвітлених і замовчуваних радянською історіографією проблем та їх досліджень, а також створити об'єктивну цілісну картину міжнародної діяльності радянських профспілок у міжвоєнний період.

Залучена до дисертаційної роботи джерельна база є достатньо представницькою й достовірною, що дозволяє уповні дослідити обрану тему. На основі узагальнення й аналізу архівних джерел та опублікованих матеріалів було відтворено максимально повну картину громадсько-політичної діяльності профспілкових організацій; визначено їхнє місце та роль у міжнародних процесах, їхній особистий внесок у систему міжнародних зв'язків Радянської держави.

У процесі дисертаційного дослідження, залежно від характеру викладу матеріалу, широко застосовувалися загальнонаукові та спеціальні історичні принципи та методи. У процесі роботи автор дотримувався принципів історизму й наукової об'єктивності. В дисертації були використані історичні методи, як-от: проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-документальний, історико-порівняльний, історико-психологічний, історико-системний тощо.

РОЗДІЛ 2

ПРОФСПІЛКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ КОМУНІСТИЧНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ

2.1. Інтеграція профспілкового руху до більшовицької соціально-індокринальної системи

У процесі формування робітничий клас України вступив у систему різноманітних зв'язків з різними суспільними інституціями. Постійно контактуючи з підприємцями, державними установами, орендарями, робітники поступово усвідомлювали необхідність консолідованих, узгоджених, продуктивних дій, спрямованих на захист своїх соціально-економічних інтересів. Завдяки цьому формувався особливий менталітет робітництва, утворювалися робітничі товариства, каси взаємодопомоги, бібліотеки, керівні центри.

Для соціального захисту й боротьби за свої права робітники використовували як легальні, так і нелегальні засоби. В 1903 році виникають перші товариства, активісти яких закладали основи профспілкових форм роботи. Наприкінці 1903 року робітники харківських залізничних майстерень створили Раду цехових старост, що стала першою професійною спілкою залізничників. У вересні 1904 року робітники друкарень Харківщини провели таємні збори і створили першу нелегальну профспілку друкарів. Члени перших профспілок залучали до профспілкового руху нових людей, надавали допомогу безробітним, брали участь у розв'язанні конфліктів між роботодавцем та робітниками [410, с. 31-32].

Масове зубожіння трудящих, надзвичайно високий ступінь їхньої експлуатації, низька заробітна плата, погані санітарно-гігієнічні побутові умови, байдужість власників фабрик та заводів до питань охорони та безпеки

праці, економічна криза на початку ХХ століття, зовнішні невдачі уряду – усе це породжувало революційні виступи серед робітничого класу країни.

Упродовж 1905 року у всеукраїнських страйках взяло участь близько триста п'ятдесяти п'яти тисяч осіб; у всеросійському страйку протягом жовтня взяло участь сто двадцять тисяч робітників України. Страйки відбувалися переважно у промислово-розвинених містах України, як-от: Харкові, Києві, Катеринославі, Одесі, Запоріжжі, Миколаєві, Херсоні. Головними вимогами страйкуючих були: встановлення восьмигодинного робочого дня, поліпшення санітарних умов праці, припинення війни з Японією, підвищення заробітної плати, скасування штрафів. Домінуючими були економічні вимоги, хоча під впливом різних політичних партій робітничий клас України дедалі частіше підтримував політичні гасла [453, с. 27].

Організаційні елементи профспілок формувались у ході діяльності виборних заводських комісій та делегатських зборів. Утворення та діяльність профспілкових організацій були новою діяльністю робітничого руху. Страх звільнення, безробіття, ув'язнення сповільнював процес формування профспілкових організацій та призводив до збільшення кількості їхніх членів.

Незважаючи на це, влітку 1905 року виникає ряд професійних спілок на підприємствах: у Києві – профспілка взуттєвих заготівельників, Харкові – друкарів, слюсарів, будівельників, шевців, тютюнників, Одесі – машинобудівників, друкарів, булочників, кравців, моряків. Ключову роль у профспілковому русі продовжували займати залізничники. У Харкові була створена Південноросійська професійна залізнична спілка [341, с. 124].

У вересні 1905 року в Харкові було створено перший в Росії міжспілковий орган – Центральне бюро професійних спілок (ЦБПС), що контактувало з об'єднаннями Москви, Петербурга з метою скликання спільного з'їзду чи конференції.

З 24 вересня до 7 жовтня відбулася Перша Всеросійська конференція профспілок, у якій взяло участь чотирнадцять делегатів із Петербурга, Нижнього Новгороду, Сормова, Харкова та Катеринослава. На конференції

здебільшого обговорювалися питання впливу політичних партій на профспілковий рух. На конференції був розроблений план зі створення обласних та районних бюро профспілок, а також скликання у грудні 1905 року в Москві Всеросійського з'їзду спілок для створення Єдиного профспілкового центру [502, с. 36].

Після проголошення Маніфесту 17 жовтня 1905 року робітничий клас України починає створювати професійні об'єднання. На початку листопада 1905 року утворюється спілка токарів, різьбярів та столярів. Також у листопаді була створена профспілка пекарів та спілка друкарів Києва.

Наприкінці 1905 року в Україні налічувалося сто сім професійних спілок: тридцять – в Одесі, вісімнадцять – у Києві, тринадцять – у Харкові, одинадцять – в Катеринославі, десять – у Миколаєві, двадцять сім – у Полтаві. Також починають виникати центри, що організовували діяльність профспілок, як-от: Всеросійська спілка залізничників та профспілка поштово-телеграфних службовців. Крім того, були створені Центральні бюро професійних спілок у Києві, Катеринославі та Одесі [319, с.34].

24-28 лютого 1906 року в Москві було проведено Другу Всеросійську конференцію профспілок, в якій взяли участь делегати з Харкова, Києва, Миколаєва та Одеси. На конференції було прийняте рішення, за яким профспілкова діяльність переходила від функції економічної взаємодопомоги робітничого класу до боротьби проти капіталістів.

4 березня 1906 року було введено «Тимчасові правила про професійні товариства», які стали першим юридичним актом, що закріплював за найманими працівниками право на створення профспілок [356, с.23].

Період з 1907 до 1910 року в Російській імперії характеризується як період економічного застою, що негативно позначився на розвитку профспілкової діяльності. Прагнучи зменшити витрати на зарплатню, підприємці наймали дедалі більшу кількість жінок та підлітків; також звичайним явищем стали понаднормові роботи. Дуже часто до складу профспілок входили представники різних політичних партій, що більш

радикально висували діяльність профспілкових організацій. Через те в них дуже часто проводилися перевірки, обшуки та арешти членів правоохоронними органами. Царський уряд намагався відшукати найменші причини, щоб призупинити діяльність профспілок.

Так, в період із 1906 до 1910 року було розпущено близько п'ятисот профспілкових об'єднань. До літа 1910 року в Україні залишилась сорок одна легальна спілка. Як підсумок – значна кількість профспілкових організацій опинилася поза законом і продовжувала свою діяльність нелегально.

Активніше, порівняно з попередніми роками, діяли профспілки. Так, у 1913 році в Україні відбулося двісті сорок дев'ять страйків, у яких взяло участь близько сімдесяти семи тисяч осіб. Такі події змусили підприємців та владу піти на певні поступки у покращенні умов праці та зменшенні контролю за профспілками з боку правоохоронних органів [410, с. 62-63, 66-67].

Отже, на початку ХХ століття профспілковий рух України розвивався під заборонами царського уряду; головними засобами боротьби були робітничі виступи, страйки. У той період виникають перші координаційні центри, проводяться перші збори та з'їзди, робота яких переважно обмежувалась внутрішньою діяльністю.

Непоследовність Центральної Ради, Гетьманату Скоропадського та Директорії щодо ролі, місця та участі профспілок в економічному та суспільно-політичному житті, ідеологічне протистояння та встановлення більшовицького режиму в Україні призвело і до реорганізації профспілкової системи в цілому, за зразком компартійного апарату. Ще з Першої Всеукраїнської конференції профспілок, що відбулася 21 травня 1918 року, і на якій були присутні представники від трьохсот одинадцяти профспілок, у профспілковому русі утверджувались гасла демократичної держави, незалежність профруху від партії та держави. Курс найвищого органу, що обрала ця конференція, – Центральну Раду профспілок України (Уцентропроф), зустрів шалену протидію з боку більшовиків та органів Радянської влади. Протягом 1919-1920-х років партія більшовиків розгорнула активну кампанію проти незалежного

профспілкового руху в Україні, застосувавши кілька організаційних, ідеологічних та карально-репресивних заходів [313, с 91].

У липні 1917 року на Третій Всеросійській конференції профспілок було створено ВЦРПС, і цим було завершено централізацію профспілкового керівництва. Через військові дії, що відбувалися на території України, створення центрального апарату управління профспілками було відкладено. За пропозицією Першого Всеукраїнського з'їзду профспілок, що відбувся 27 квітня – 4 травня, пленумом ВЦРПС був створений і затверджений від 17 травня 1919 року центральний міжсоюзний орган радянських профспілок в Україні – «Бюро Півдня Росії» [189, с. 222].

Під час правління білогвардійців бюро в Україні розташовувалося поза її межами. Після встановлення радянської влади в Харкові, для відновлення профспілкових організацій та їхньої роботи до міста прибула група працівників ВЦРПС, що створили Організаційно-інструкторське бюро. Спершу бюро повинно було мати міжобласний характер, крім України воно повинно було поширювати своє правління на профспілкові організації Північного Кавказу та Криму. У зв'язку з цим його перейменували на Південне бюро України, Дону, Кубані і Криму. Але через постійні бойові дії Південне бюро не завжди могло встановити зв'язок навіть з губерніями УССР. Саме тому 8 липня 1920 року було прийняте рішення ВЦРПС територіально відділити Кавказ від України, а Донську область приєднати до території Кавказу. Із квітня 1921 року бюро отримало нову назву – «Бюро України і Криму Південне бюро», а з 1922 року – «Південне бюро». В серпні 1923 року «Південне бюро» перейменували на «Українське бюро ВЦРПС» [302, с. 29].

Тотальна більшовизація профспілок розпочалася у 1917 році, проте активний організаційний етап у становленні та діяльності радянських профспілок випадає на 1919-1921 роки. В цей час професійні спілки об'єднували робітників певної професії незалежно від їхнього місця роботи. Водночас існували фабрично-заводські комітети, що функціонували на підприємствах та в установах. За цих умов більшовицька влада не могла

повною мірою контролювати профспілкові організації. Тому вона докорінно реорганізувала профспілковий апарат. Створюються повітові та губернські ради спілок; керівництво і діяльність цих рад на території України здійснювалося республіканською радою профспілок – південним бюро ВЦРПС, що створене у квітні 1919 року. Відтак відбувається централізація управління профспілок. Було ліквідоване бюро центральних комітетів галузевих спілок і запроваджено посади уповноважених центральних комітетів галузевих спілок. Це спрощувало управління галузевими спілками і створювало умови для об'єднання професійних спілок у одну повністю централізовану структуру [423, с. 191-193].

Курс на збереження регіональних бюро був підтриманий у травні 1921 року на Четвертому Всесоюзному з'їзді профспілок. До їхніх обов'язків входило керівництво діяльністю місцевих губпрофрад, участь у роботі обласних господарських та адміністративних органів, вирішення всіх місцевих питань профспілкового руху.

Південне бюро створювалось, як тимчасовий орган ВЦРПС, що мав конкретні завдання з відновлення профспілкової роботи на новій території. Орган ВЦРПС вважав недоцільним створення «окремого українського центру» профспілок. Створення на Півдні спеціального представництва ВЦРПС допускалось лише до зміцнення на місцях профспілкових організацій та відділів всеросійських виробничих об'єднань [9, арк. 2].

На Першому Всеукраїнському з'їзді профспілок, що відбувався у квітні-травні 1919 року, було прийнято рішення про перебудову профспілок за галузево-виробничим принципом. У 1921 році профспілкові організації були реорганізовані за принципом: одне виробництво – одна профспілка [324, с. 20].

Під час Другого Всеукраїнського з'їзду профспілок, що відбувався в Харкові 3-8 листопада 1924 року, «Укрбюро ВЦРПС» було перейменовано на «Всеукраїнську раду профспілок» (ВУРПС), а «Укрбюро ЦК галузевих союзів» – на «Всеукраїнський комітет». У зв'язку з утворенням СРСР та змінами у адміністративно-територіальному устрої, з'їзд підбив підсумки реорганізації

структури профспілок. В округах створювалися міжсоюзні окружні ради – Окрпрофради та Окрпрофбюро, а також окружні відділення галузевих союзів; в районах – райсекретаріати та райкоми [194, с. 44; 144, арк. 18-19].

Відтоді й надалі також відбувався процес створення профспілкових організацій (профосередків), що був у крайній непростим.

Отже, після втрати Україною державності, українські професійні спілки втрачають шанс на самостійну діяльність та втрапляють під вплив комуністичної партії, перетворившись на командно-адміністративний придаток радянської системи. Так був створений вищий центральний адміністративний орган профспілок України – ВУРПС, – що стає республіканською філією ВЦРПС, керівний центр якої розташовувався у Москві. Також було створено двадцять чотири профспілки за виробничим принципом, завдання яких полягали у залученні якомога більшої кількості робітників до членства у них та вихованні робітничого класу на засадах інтернаціональної солідарності [142, арк. 8].

На початку 20-х років сформувалися галузеві профспілки. Так, галузь сільського господарства охоплювала профспілка Робземліс, індустріальний напрям представляли дванадцять профспілок, найбільш масовими з яких на січень 1921 року були металісти – 108 860 осіб, будівничі – 39473, харчовики – 66 552 тощо. Транспорт та зв'язок представляли чотири профспілки, серед яких наймасовішою була профспілка залізничників – 193 936 осіб. До профспілки РОБОС входили робітники освіти, робітники розумової праці, однак, як переконують статистичні документи першої половини 20-х років ХХ століття, до цього напрямку входили також профспілки Медсандрук, Радторгслужбовців тощо. На 1 січня 1921 року чисельність профспілки РОБОС уже налічувала 76266 осіб [440, с. 14-17; 77, арк. 6].

У 1922 році кількість членів профспілок у губерніях на початок та кінець року значно відрізнялася. Так, наприклад, у Харківській на початок року налічувалось 158 677 тисяч осіб, наприкінці року – 124 898 тисяч осіб. У Донецькій – 344 981 тисяч осіб, і – 266 284 тисяч осіб, відповідно. В

Подільській на початок року налічувалось 63 291 тисяч осіб, наприкінці року – 50 782 тис. чол. [77, арк. 32].

Число і склад профспілок в Україні за квартал із липня до жовтня 1923 року спілки збільшили свою кількість із 7,5 до 9 відсотків, проте з жовтня до січня зростання зупинилось. Натомість індустріальні спілки показали менші результати, ніж до того. [79, арк. 19].

За підрахунками, жінок у спілках було приблизно 19%, чоловіків – 76%, підлітків – 5%. Так, за півторарічний період, між 1922 роком та серединою 1924 року, чисельність Українських профспілок зросла з 794 350 тисяч осіб до 1 мільйона 115 тисяч осіб, тобто на 40 відсотків. [76, арк. 56].

Чисельність і склад апарату профспілкових організацій України з 1 січня 1924 року до 1 червня 1924 року складався із 156-ти губернських профорганізацій, у яких працювало 1472 працівника та налічувався 1 мільйон 101 198 членів. Окрім того – 535 окружних відділень, у яких працювало 1584 осіб. Увесь губернський і окружний апарат, окрім залізничників, водного транспорту та міжсоюзних організацій, станом на 1 липня 1924 року, налічував 3533 особи. На одного працівника губвідділу випадало 598 членів союзу, в окрвідділах на одного робітника випадало 268-273 членів союзу. Найбільше навантаження на одного робітника отримувалось у союзі гірських робітників, що налічувало 1205 осіб. На Донбасі налічувалось тридцять п'ять місцевих відділів, апарат яких утримувався за рахунок відрахувань із зарплати робітників. У губерніях із густо сконцентрованою промисловістю давали найбільше навантаження на одного працівника союзу. [80, арк. 10-11].

Так, наприклад, Харківська, Київська, Одеська, Дніпропетровська області мали навантаження 439 осіб (членів союзу) на одного профпрацівника. Найбільше представництв мали такі профспілкові організації, як робітземліс – він налічував 9 губвдділів, де працювало 88 працівників та 64 697 членів союзу; металістів – 8 губвідділів, 136 працівників та 131 592 члена союзу; у харчовиків – 9 губвідділів, 107 працівників та 63 581 член союзу; будівельників – 9

губвідділів, 68 робітників та 55 046 членів союзу; у гірників – 5 губернських відділень, 88 працівників та 142 163 членів союзу. [78, арк. 1-3].

На 1925 рік численність членів профспілок України в губернських містах становила 535 530 осіб, а в усіх губерніях – 1 мільйон 67 808 осіб. [81, арк. 5].

Уже з 1926 року кількість членів профспілок України не коливається від більшого до меншого, натомість починає набирати зростаючу тенденцію. Так, у 1926 році серед 23 союзів України [82, арк. 43] налічувався 1 мільйон 351 тисяча членів організацій; у 1928 році – близько 2 мільйонів 10 тисяч осіб; у 1929 році – 2 мільйона 178 тисяч осіб; у 1930 році – 2 мільйона 339 тисяч осіб. Жінок в усіх спілках налічувалося близько 20 відсотків, підлітків – 3,5 відсотка та 76,5 відсотка чоловіків. За кількістю членів серед союзів спостерігаються такі дані: сільгоспробітників – 241 000 осіб; індустріальні союзи – 1 мільйон 1563 осіб; транспорту та зв'язку – 284 020 осіб; розумової праці – 479 000 осіб; обслуговуючої праці – 101 388 осіб. [83, арк. 14].

Проаналізувавши кількість членів профспілок у різних галузях промисловості, можемо сказати, що до середини 20-х років вона коливалась подібно маятнику. Лише з 1926 року кількість членів профспілкових організацій починає зростати. Це можна пов'язати з відновленням старих та побудовою нових підприємств, збільшенням кількості робітничого класу, який профспілкам було легше охопити своєю роботою. Також комуністична партія покладала великі надії на профспілки, намагаючись з їхньою допомогою якнаймасовіше поширити свою ідеологію на громадян країни. Під час голодомору в 32-33 роках дані про кількість членів профспілок не наводяться, є лише відомості про майже повний занепад профспілкової роботи. До кінця 1930 року кількість членів профспілок значно зростає, хоча в результаті низки реорганізацій у профспілковому апараті їхня значущість на державній арені зводиться до мінімуму.

Упродовж 20-30-х років ХХ століття відбувалася реорганізація та розукрупнення спілок. Причиною стала як зміна в адміністративній системі, а саме: скасування поділу країни за губернським поділом у 1925 році та

створення у 1932 році нових територіальних одиниць (областей), так і з метою зменшення їхнього суспільно-політичного значення. У 1931 році з'явилося двадцять дві нові профспілки; у 1934 році їх налічувалось уже сто п'ятдесят чотири, а в 1937 році – сто шістдесят дві. Розукрупненню в 1931 році передувала чистка профспілкового апарату в 1929 році, в результаті чого багатьох членів профспілок звинуватили в правому опортунізмі та шкідництві.

Реорганізація профспілкової структури розпочалася з керівного центру ВЦРПС. У результаті постанов лютневого пленуму ВЦРПС «Про спрощення союзного апарату у відповідності з новою формою і методами роботи Южбюро», ВЦРПС обмежило представників у своєму відомстві лише частиною ЦК, визначивши їхній штат, що залежав від масивності та значущості.

Залежно від значення, до складу південного бюро входило дві групи представників союзів. До першої групи входили: ЦК металістів, цукровиків та Всеробітземлісу. До другої групи входили комітети хіміків, харчовиків та радробітників. Також входила група уповноважених ЦК гірників без Донбасу, будівельників, медсанпраці та комунальних робітників.

Так, при організації штатів Губвідділів основними вимогами було мінімізувати число робітників і водночас максимально досягти виховання і згуртування союзних мас в області організації. Губвідділи поділялися на три групи. До першої групи входили об'єднання зі значною кількістю членів спілок; до другої – з меншою кількістю; до третьої – з невеликою змішаною кількістю членів спілок.

Службовий апарат Губвідділу I категорії налічував 8-10 осіб, що складався із генерального секретаря, який спрямовував і керував усією роботою, організаційного секретаря, який проводив інструкторську та культурно-просвітницьку роботу, тарифного секретаря, який виконував економічні та розрахункові справи, канцелярії.

Губвідділи другої групи у своєму складі налічували від двох до п'яти осіб, які виконували функції генерального секретаря, інструктора з тарифних питань та канцелярії. Губвідділи третьої групи склалися з двох осіб: секретаря та

представника канцелярії [143, арк. 36,41]. Згідно з директивою ВУРПС «Про чистку профапарату», у спілках утворювалися комісії для перевірки професійних організацій. Перевірка проводилася під кутом зору виявлення й усунення з роботи в профспілковому апараті осіб, що, на думку керівництва, вороже ставляться до повсякденної роботи профспілкової лінії та перешкоджають нормальному функціонуванню профспілкових організацій. Перевірці підлягали співробітники всіх профспілкових організацій (ВУРПС, ВУКів спілок, ОРПС, окрфілій, райкомів, учпрофспілок, ФЗМК, шахткомів. [152, арк. 1, 4-5]. Перевірка профапарату розпочиналась 15 липня і тривала місяць – до 15 серпня 1929 року.

Перевірки при окружних організаціях спілок організовувалися у складі трьох-п'яти осіб із залученням до складу комісії активних членів спілок, що працювали на виробництві.

Свою роботу комісія починала з того, що знайомила з кожним співробітником із матеріалів, що є в апараті, так і шляхом отримання від керівних робітників цього профоргану письмових чи усних, а також різних заяв, що могли надходити від різних органів та членів спілок. Відтак на підставі цих матеріалів приймали рішення про його подальшу придатність до роботи в профорганах [250, с. 4].

Протоколи оформлювалися лише стосовно тих співробітників, які, на думку комісії, не могли бути залишені на роботі в цьому профоргані, або взагалі у профспілковому апараті. Наприкінці проводилися збори та огляд результатів перевірки.

Перевірку співробітників ВУРПС та ВУКів спілок проводили безпосередньо комісії, що їх затверджувала президія ВУРПС. Усі інші профосередки перевірялися комісіями, що їх затверджувало правління окрфілій та райкомів. Загальне керівництво всю роботу з перевірки покладало на комісію при ВУРПС.

Співробітники, стосовно яких комісією ухвалювалися окремі постанови, поділялися на дві категорії. До першої входили особи, які не можуть працювати

не лише в апараті, а взагалі повинні бути вилученими та недопущеними до роботи в будь-яких державних установах, а відомості про них передавалися місцевим органам. До другої категорії входили особи, які з різних мотивів мали бути усуненими з роботи в профспілковому апараті. Особи могли оскаржити постанови комісії через правління спілки, райком та ВУК своєї спілки. Рішення ВУКа було остаточним. Скарги могли подаватися протягом трьох тижнів з моменту оголошення рішення комісії. [89, арк. 7].

Постанови ВУРПС щодо реорганізації системи спілкової роботи, мали такі основні положення:

1. Максимальне спрощення центрального правління спілок та здешевлення шляхом скорочення робітників на 40-50%.
2. Створення мобільних бригад з індивідуальним керівництвом, що мало забезпечити швидкий та своєчасний зв'язок із місцями.
3. «Розвантаження» працівників від неналежних функцій, зайвого представництва, засідань та комісій.
4. Проведення скорочення проміжних спілчанських окружних органів.

Щодо зміни структури – відбулася ліквідація відділів та заміна їх на сектори. Так було утворено вісім секторів: організаційно-інструкторський, планово-економічний, виробничо-культурний, соціально-побутовий, сільський, міжнародний, наукових робітників, друку і зв'язку.

За основу реорганізації профспілок в Україні були взяті такі принципи, як пристосування його до нових завдань і функцій профспілок, максимальне наближення керівних профорганів до низових профосередків та перенесення роботи низових профосередків в осередки членської маси – у цех, групу, бригаду. В усій роботі на підприємствах профорганізація максимально повинна була спиратися на актив добровольців, робітничих бригад, передовиків; за їхній рахунок зменшити кількість платного апарату, скорочення казенних форм роботи, зменшення до мінімуму кількості засідань. Відбулася ліквідація всередині профспілки між ВУКама та ФЗМК – окрфілій, райкомів спілок, що практично дублювали директиви керівних профорганів.

Реорганізація ВУРПС відбувалася у такий спосіб: весь апарат ВУРПС був розбитий на такі сектори: сектор кадрів, оргінструкторської роботи, роботи на селі, тарифний, соціально-побутовий, планово-економічний, підготовки кваліфікованої робочої сили, політпропаганди та культурно-масової роботи, фізичної культури. Було обрано чотири секретарі – Виросткова, Корнієвського, Ісаєва, Дягильця; за Чувиріним закріпили загальне керівництво всією роботою ВУРПС.

У семи промислових округах – Харківському, Дніпропетровському, Сталінському, Луганському, Артемівському, Київському, Одеському – відділи також були замінені на сектори, у кожному з яких було шість секторів, а саме: сектор організаційно-інструкторської роботи, кадрів, роботи на селі, побуту, планової економіки, культроботи. [160, арк. 10-11].

Інакше відбувалася реорганізація профспілки металістів, де замість відділів створювались бригади. Її реорганізація відбувалася за принципом диференційованого обслуговування окремих підприємств і груп членів профспілки. Вищим органом для профспілки металістів в Україні в період між з'їздами був пленум ВУКа, а між пленумами – Президія. За основу побудови апарату ВУКа було взято принцип обслуговування окремих галузей метало-електропромисловості. У зв'язку з цим в апараті ВУКа було утворено вісім бригад. Бригада, що обслуговувала металургійні підприємства «Югосталь», де працювало 130 388 осіб; бригада, що обслуговувала підприємства загального машинобудівної і електропромисловості, обслуговувала шість підприємств, на яких працювало 35 214 робітників; бригада, що обслуговувала п'ятнадцять підприємств сільгоспмашинобудування; бригада, що обслуговувала дванадцять підприємств масового виробництва; бригада, що обслуговувала підприємства військового будівництва та бригада, що обслуговувала підприємства місцевого машиновиробництва.

У Профспілці шкіровиків були скасовані округи, робота була поставлена на профспілкові осередки на заводах, що працювали на добровільних засадах. [32, арк. 30]. Згідно з реорганізацією профспілкового апарату, в 1930 році

ліквідовувалися окрпрофради. Реорганізація повинна була відбутися протягом місяця в 1930 році. У містах утворювалися міські ради профспілок, в районах – районні. На міську раду профспілок у середньому випадало п'ять відповідальних та п'ять технічних робітників. Для Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси апарат складався із п'ятнадцяти відповідальних осіб та п'яти технічних. Для Миколаєва, Маріуполя, Сталіно, Запоріжжя, Макіївки, Луганська – п'яти відповідальних та двох технічних; для інших міст – двох відповідальних та двох технічних.

У районних радах профспілок кількість відповідальних працівників коливалася від одного до трьох осіб, залежно від кількості членів профспілки.

Так, за новою реорганізацією, профспілкова сітка складалася з міських рад профспілок, районних рад, районних і міських комітетів. Міські ради професійних спілок керували роботою всіх місцевих профспілок і підлягали під керівництво ВУРПС; обиралися на один рік. Районні ради утворювалися в адміністративних межах району та обиралися на один рік – рішення приймалося на районній конференції.

У зв'язку з реорганізацією профспілкової сітки відбулося об'єднання окремих спілок цукровиків з харчовиками, папірників з друкарями, робітників мистецтва зі спілкою РОБОС. [85, арк. 6,8].

Структура ВУКа також змінювалась: існуючі відділи Президія замінила на сектори. Організовувалось шість секторів: сектор промислових і професійних кадрів та підготовки кваліфікованої робочої сили, сектор організації інструкторської роботи, тарифно-нормативний, соціально-побутовий, планової економіки, політ-агітаційний та культурно-масової роботи. Замість тридцяти чотирьох робітників у окружних відділах і ВУКах встановлювалась така структура робітничого апарату: один голова, шестеро керівників секторів, один інструктор, двоє працівників з вивчення досвіду роботи, один юрист, двоє архівних працівників, четверо – в управлінні справами. У кожному секторі керівник формував навколо себе бригади

позаштатних інструкторів з окремих галузей роботи – з добровольців, через яких здійснювалась допомога в роботі на місцях. [87, арк. 8,40].

Разом із реорганізацією апарату ВУРПС, ОРПС та ВУКів спілок і перебудовою роботи низових профосередків, президія ВУРПС ухвалила рішення про ліквідацію у більшості спілок середньої профланки між ВУКами та низовими профосередками – окрфілій та райкомів, що, на її думку, лише дублювали накази вищих профспілкових органів. Так, згідно з реорганізацією, ліквідація окрфілій до 1 березня 1931 року відбулася у таких спілках і округах:

1. У спілках металістів, хіміків, шкіряників, цукровиків, текстильників, кравців, друкарів, деревообробників, народного харчування – у всіх округах.

2. У спілці будівельників – у всіх округах, крім Артемівської, Станіславської, Луганської, Вінницької, Дніпропетровської, Кременчуцької, Київської, Миколаївської та Одеської.

3. У спілці колгоспників – у всіх округах, крім Артемівського, Вінницького та Миколаївського.

4. У спілці медсанпраці окрфілії ліквідовуються у Вінницькому, Зінковському, Ізюмському, Глухівському, Конотопському округах [87, арк.82].

5. У спілці гірників, залізничників та водників мережа профорганізацій реорганізовувалась за окремим планом.

6. У спілці Радторгслужбовців, Робос окрфілії залишалися у всіх округах, за винятком Харківської та Вінницької окрфілії.

7. У спілці папірників, медико-санітарних робітників, робітників освіти та робітників землі і лісу, які мали багато нечисленних і територіально розкинутих осередків, мережа профорганізацій залишилась без змін.

Реорганізація мереж низових осередків профспілок виходила з потреби налагодити обслуговування членів спілок після ліквідації окрфілії та покращити зв'язок між ВУКами і низовими осередками. Детальні плани реорганізації низової мережі у кожному окрузі розроблялися відповідними ВУКами спілок за згодою з ОРПС та санкцій ВУРПС.

Основні принципи реорганізації низових профосередків мали такі положення. Статутний низовий осередок кожної спілки переважно залишається таким, яким він був до ліквідації окрфілії спілки. Механічне об'єднання в один низовий профосередок кількох підприємств чи установ, що мають право на самостійні осередки, в жодному разі не допускалося.

Для однорідних підприємств, що були розташовані на невеликій території в межах міста чи району, перебувають у віданні єдиного господарського плану та мають спільні виробничі інтереси, припускається, виходячи з місцевих умов, організація об'єднаного комітету цих підприємств.

Дрібні підприємства чи установи тієї чи іншої спілки, що не мають права на створення низових осередків, об'єднуються за ознакою їхньої спорідненості. У разі недостатньої кількості членів спілки в дрібних установах чи підприємствах для організації відповідної групи допускалася організація груп змішаного типу.

Обслуговування членів спілок з ліквідацією окрфілії зазвичай передавалося одному з групкомів, а в разі відсутності групкому – одному з ФЗМК невеликих підприємств. [160, арк. 10].

Після проведення ВУКом та відповідними ОРПС підготовчої роботи до ліквідації окрфілії та реорганізації низової профмережі, скликався пленум окрфілії спілки з профактивом, а там, де це було можливо, проводилась міська конференція, на якій обговорювалися плани ліквідації окрфілії та порядок реорганізації низової профмережі й затверджувалось оргбюро новоутворених одиниць об'єднаних комітетів групкомів. [159, арк. 83; 152, арк. 234].

Усю роботу ліквідкомісія проводила у термін не більш як два тижні; у результаті роботи комісія також перевіряла фінансову та господарську діяльність окрфілії, та, у разі виявлення зловживань, порушувала питання про притягнення винних до відповідальності.

З моменту організації ліквідкому діяльність правління окрфілії припинялося й усе керівництво фінансами, майном та господарством переходило до ліквідкому. Про умови ліквідації окрфілії повідомлялося у пресі.

У результаті реорганізації збільшилась кількість галузевих союзів – із двадцяти трьох до сорока семи. [29, арк. 32].

Отже, зміна структури профспілкової системи супроводжувалась чисткою профспілкового апарату; як наслідок – багатьох працівників було позбавлено членства у профспілках та заборонено займати державні посади. Саме розукрупнення переважно мало на меті зменшення кількості витрат на утримання працівників шляхом передачі виконання багатьох завдань на добровольців серед робітничого активу.

У 1934 році розпочався новий етап реорганізації профспілкового апарату, головною метою якого були ліквідація централізації та укріплення ЦК виробничих профспілок. Відтак було прийняте рішення про скорочення відрахувань членських внесків у центральні апарати, як-от: ВЦРПС, ВУРПС та ЦК спілок до такого мінімуму, що був необхідний для утримання невеликого апарату. Роль ВЦРПС була обмежена контролем та перевіркою виконання роботи. Реорганізація була задіяна також стосовно міжсоюзних організацій на місцях, які тепер мали виконувати виконавчу функцію. Так, замість рад профспілок раз на місяць почали проводитися наради, на яких мали вирішуватися всі питання роботи профспілок. Виконавчим органом такої наради був виборний Президія, куди входили керівники місцевих профспілкових організацій. Згідно з децентралізацією, ЦК втрачав свою значимість, а низові профланки ставали більш самостійними. Фабзавкоми були перейменовані на місцеві правління союзу [318, с. 26-27].

Згідно з постановою президії ВУРПС від 6-го червня 1934 року «Про ліквідацію ВУКів спілок», була створена комісія з ліквідації ВУКів у складі трьох представників ВУРПС: Коваленка, Кравченка, Самохвалова, одного представника ВУКа та представника ЦК спілки. Ліквідаційна комісія почала свою роботу 19 червня 1934 року. У результаті реорганізації ВУКів – їх ліквідовували, натомість створювали обласні комітети спілок; робітників ВУКів перенаправляли на роботу в різні установи. У такий спосіб відбувалося розукрупнення: замість одного ВУКа створювалося декілька обласних

комітетів, їхній кількісний склад залежав від регіону і розвитку в ньому цієї промисловості.

Ліквідація ВУКів дала змогу скоротити профспілковий апарат і водночас зменшити грошові витрати на його утримання. Так, наприклад, ВУК металургів мав штат у кількості тридцяти семи осіб. Із ліквідацією ВУКа було створено обком союзів у Донбасі зі штатом у кількості п'ятнадцяти осіб, у Дніпропетровську – дванадцяти осіб: по одному представнику на кожному заводі. На всій території УСРР ВУК машинобудування мав штат у кількості шістдесяти осіб, а після реорганізації кількість штату зменшилась майже вдвічі; поставлені завдання виконувалися за рахунок добровольців на безоплатних засадах. [71, арк. 1-11].

10 липня на засіданні ЦК союзу швейників було ліквідовано його ВУК та натомість організовано п'ять обласних комітетів, а саме: Харківський, Київський, Одеський, Дніпропетровський та Донецький, а також уповноважені дві особи ЦК союзу по Вінницькій області. 13 червня, згідно з постановою ВУРПС, був ліквідований ВУК кравців та цементно-кераміків, були створені їхні обкоми в Одеській, Харківській, Донецькій та Київській областях. Упродовж 16-17 червня були ліквідовані ВУКи металургів, М.Т.С., союз кооперації та держторгівлі. Деякі союзи розукрупнилися не лише за галузевою, а й за територіальною ознакою. Так, союз робітників чорної металургії розділювався на три союзи – Півдня, Сходу і Центральних районів, союз робітників кам'яновугільної промисловості – на самостійні союзи Донбасу, Східних і Центральних районів. [72, арк. 8,12].

У результаті реорганізації була скорочена кількість платних працівників із 20 393 до 13 075 осіб – на 36 відсотків. Кількість діючих в Україні союзів збільшилася з 47 до 112 [414, арк. 3,11].

Головне завдання при реорганізації в цей період полягало у організації роботи всієї діяльності профорганізацій та проведенні організаційного контролю роботи з боку обкомів, проведенні різноманітних перевірок. Вони мали забезпечити широке залучення до профспілкової діяльності робітників та

ретельно їх інструктувати під час виконання кожного контрольного завдання [74, арк. 2].

Отож, профспілкова структура значно спростилася, сфери впливу були перенесені з центрального профспілкового центру до низових профосередків, у результаті чого зник один сильний центр, що контролював та керував роботою всього профспілкового апарату. Отже, основними профспілковими організаціями стали місцеві правління союзу на підприємствах.

2.2. Профспілки – як засіб поширення ідеології радянського інтернаціоналізму.

Важливе місце займали профспілки в політичній та соціально-економічній системі радянського суспільства. Вони брали активну участь у всіх сферах життя, сприяли залученню суспільства до різних акцій, що проводила комуністична партія, у такий спосіб практично беручи на себе функції організатора та посередника між партійним керівництвом та народом.

У своїй повсякденній роботі Комуністична партія спиралася на всі громадські організації в країні, а найперше – на профспілки, використовуючи при цьому найрізноманітніші форми роботи, що у своїй більшості було добрим засобом ідеологічного впливу на широкі маси [308, с. 30].

В. Ленін зазначав: «інакше, як через профспілки, ніде в світі розвиток робітничого класу не відбувався» [384, с. 33-34]. Одразу після створення профспілок їхнім першочерговим завданням було об'єднання робітників та залучення їх до своєї організації. Особливе значення мала міжнародна солідарність та об'єднувальна робота профспілок не лише в національному, а й у міжнародному масштабі.

Радянські профспілки брали на себе не лише економічну функцію, що проявлялася в захисті економічних інтересів робітників, а й політичну, що полягала переважно у захисті політичних прав робітників. Головною метою цієї функції була боротьба із капіталістичним устроєм та встановлення диктатури

пролетаріату. Тож профспілки мали стати організаційними центрами робітничого класу, які мали сприяти боротьбі з противниками комуністичного ладу [437, с. 97].

Партійне керівництво розглядало профспілки як опору партії та провідника її політики в широкі маси. Лише за умови існування широкої мережі профспілок та залучення до їхньої мережі робітничого класу партія могла встановлювати свій контроль, проводити свої соціальні експерименти серед пересічного населення [188, с. 163].

Так, профспілки розглядали як сполучну ланку та передавальний механізм від партії до широких мас. Профспілки залучали населення до державного і господарського будівництва, перетворюючи його на фундамент державної влади та джерело поповнення кадрів партійного апарату [439, с. 9].

Таким чином профспілки були засобом виховання і розвитку міжнародної солідарності, згуртування робітників усього світу в спільній боротьбі з капіталістичним устроєм. У такий спосіб профспілки виступали в ролі школи, завданням якої було навчання та виховання. Крім цих завдань, перед ними також поставало завдання залучення та об'єднання якомога більшої кількості різноманітних прошарків робітників. Напередодні жовтневого перевороту профспілки об'єднували десяту частину робітників. Через це партійне керівництво із самого початку поставило перед профспілками завдання залучити до своїх рядів усіх найманих робітників насамперед промисловості, а потім – сільського господарства. Профспілки мали реальний вплив лише тоді, коли вони представляли собою найбільш широкі організації робітничого класу, охоплюючи практично всю чисельність робітничого класу [177, с 123-127].

К. Маркс та Ф. Енгельс взяли на своє озброєння доктрину пролетарського інтернаціоналізму, яка ними розумілася як боротьба робітників всього світу за покращення своїх умов праці. Пролетарський інтернаціоналізм трактувався ними, як форма опору світовому капіталу. К. Маркс надавав великого значення у розвитку пролетарського інтернаціоналізму громадським об'єднанням, особливо профспілковим. Так профспілкові організації вважалися

організаційним пріоритетом індокринатії на ґрунті трудової теорії вартості, та виступали теоретичним підґрунтям для згуртування всіх робітничих верств на противагу заможних верств суспільства. Відповідно пролетаріат вважався Марксом носієм революційної свідомості, яка за допомогою профспілок мала розповсюджуватись серед робітничого класу. Концепція інтернаціональної солідарності робітничого класу отримала подальшу розробку у роботах Енгельса. Який профспілкові об'єднання розглядає, як складову частину інтернаціонального робітничого руху. На його думку профспілки мають взяти на себе роль організаційних центрів, та сприяти розповсюдженню революційних ідей серед експлуатованого населення [321, с. 59 – 62].

Розробили власну програму залучення людяності то соціальних перетворень такі соціал-демократи, як К. Каутський, Е. Бернштейн. Перший зазначав, що в настанні соціалістичного суспільства більш зацікавленими являються найбільш експлуатовані верстви суспільства. Найбільш організованими на його думку є робітники промислового сектору, які за допомогою об'єднання у професійні спілки, могли чітко координувати свої дії. Більш критичне ставлення до марксистських ідей пролетарського інтернаціоналізму спостерігається у працях Е. Бернштейна. Він пропонує на відміну від марксистів не боротьбу класів а їх співпрацю, шляхом узаконення та демократизації. На профспілки відводилась роль проміжної ланки між роботодавцями та робітниками, які згуртувавши робітничий клас, законодавчим шляхом мали домагатися покращення його умов праці. Хоча Бернштейн не відкидає організацію профспілками такої форми боротьби, як страйки та демонстрації [323, с. 108-112].

Важливе місце у політиці Радянської держави займало виховання населення через громадські організації в дусі пролетарського інтернаціоналізму. 17 грудня 1917 року на засіданні секції Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів Ленін визначив, що пролетаріат повинен стати пануючим класом у розумінні керівництва всіма трудящими, пануючи політично. Основним важелем упровадження ідей інтернаціоналізму в

радянському суспільстві була система громадських об'єднань. Водночас ідеологія робітничого класу, пролетарський інтернаціоналізм мали стати ідеологічною програмою усієї сукупності громадських організацій, оскільки кожна з них повинна була здійснювати свої завдання як частину завдань пролетарської диктатури [321, с. 63-64].

На основі тез про пролетарський інтернаціоналізм, суть якого була виражена Марксом і Енгельсом у «Маніфесті Комуністичної партії» в заклику «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», В. Ленін розробив нові засади зі згуртування міжнародного робітничого класу, що були трансформовані під вимоги Радянської держави. Так, метою було об'єднати під егідою комуністичної партії, безпосередньо за допомогою профспілок, увесь робітничий клас, що дало би змогу використовувати його у своїх цілях. Унаслідок цього – допомогу, підтримку, солідаризацію з боротьбою зарубіжного робітничого класу – народ країни рад вважав одним із найперших своїх інтернаціональних обов'язків [279, с. 5]. Більшовицький лідер вважав профспілки досить важливим посібником політичної агітації і революційної організації. Він неодноразово наголошував на величезному значенні професійних спілок, які виступали найважливішою опорою режиму, та являлися одним із головних знарядь у розповсюдженні ідей пролетарського інтернаціоналізму серед інших верств населення. Ленін за допомогою залучення до профспілкового руху більш бідніші верстви населення прагнув цим їх підсилити та об'єднати для боротьби із противниками комуністичного ладу [321, с. 65].

Після смерті В. Леніна ідеї пролетарського інтернаціоналізму використовувались Й. Сталіном для втручання у справи зарубіжних комуністичних партій, роздмухування ідей «світової революції» та взяття під свій контроль територій, які колись відокремились від Радянської Росії. Від так висувалася ідея загострення боротьби між соціалістичною та капіталістичною системою. Профспілковим організаціям відводилась суто пропагандистська роль, за допомогою своїх міжнародних контактів, вони мали розповсюджувати

вище перераховані ідеї за кордон. Будь-яке відхилення від таких поглядів розцінювалося як відступ від марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму і переслідувалося, як ревізіонізм [346, с. 6 – 7].

У резолюції звітної доповіді ЦК КП(б)У, під час Дванадцятого з'їзду, було відзначено, що партія має проводити роботу серед населення в дусі пролетарського інтернаціоналізму, за допомогою профспілкових організацій сприяти розвитку класової солідарності із зарубіжним робітничим рухом [193, с. 324].

З допомогою профспілок КП(б) посилювала свій ідейний вплив на всіх учасників культурного будівництва, поглиблювала комуністичне виховання. Значну роботу в цьому напрямку проводили народні будинки, робітничі клуби та червоні кутки, бібліотеки на фабриках та заводах, хати-читальні у селах. Перші будинки культури профспілок були створені наприкінці 1927 року на честь святкування десятої річниці більшовицького перевороту [185, с. 134].

Теорія інтернаціоналізму розвивалась у радянському союзі за принципом історичної спільності, нероздільності доль усіх народів. Питання інтернаціонального згуртування розроблялося в усіх галузях національної політики, зокрема, воєнно-політичній і господарській. Головним його завданням було встановлення соціалістичного ладу в одній країні, а потім і в усьому світі. Так, в особі радянської держави та її мережі громадських об'єднань, у тому числі й профспілок, була створена опора пролетарському інтернаціоналізму. Пролетарський інтернаціоналізм радянською державою розглядався як новий союз трудящих усіх націй і народностей, необхідний для побудови соціалізму. У 20-х роках він проявлявся в акціях міжнародної солідарності, а саме – у підтримці зарубіжного страйкового руху та революційних виступів під егідою лозунгів боротьби зі світовою буржуазією та встановлення диктатури пролетаріату. Вже у 30-х роках, після приходу до влади Гітлера в Німеччині та встановлення ряду пронацистських урядів у світі, пролетарський інтернаціоналізм розвивався під гаслами об'єднання

профспілкового руху в один центр, задля спільної антифашистської боротьби та збереження миру [398, с. 18].

У січні 1918 року відбувся Перший Всеросійський з'їзд профспілок, що багато уваги приділив інтернаціональній діяльності профспілок. Так, у резолюції «Про завдання професійного руху», що була прийнята з'їздом, йшлося про те, що російський профспілковий рух не зможе виконати всі поставлені перед собою завдання, не вступивши в тісний зв'язок із міжнародним профспілковим рухом [382, с. 21].

З утворенням Радянського Союзу пролетарська солідарність набула матеріального підґрунтя. З допомогою профспілок правляча партія організовувала серед робітничого класу України різноманітні акції зі збору коштів на підтримку зарубіжних страйкарів та мітингувальників.

Так, значну увагу тактиці міжнародної пролетарської солідарності приділяли на Всеукраїнських з'їздах профспілок. Уже під час Третього Всеукраїнського з'їзду профспілок, що відбувався у Харкові з 28 листопада до 3 грудня 1926 року, чимало уваги приділялось інтернаціональній солідарності із зарубіжним профспілковим рухом. З'їзд приділив увагу страйковим виступам шахтарів у Англії та наголосив на негайному поширенні інформації серед простого населення власної країни. Такі закордонні події подавалися профспілковими органами населенню, опрацьовані пропагандою, що широко підтримувалось. Також на зібраннях ставилися нові завдання профспілковим організаціям України із виховання членів профспілок у дусі пролетарського інтернаціоналізму шляхом проведення інтернаціональних вечорів, зібрань, читань. Головним завданням профспілок, зазначалось на з'їзді, було залучення якомога більшої кількості громадськості Республіки до міжнародних акцій солідарності та збору на них матеріальних пожертв. Важливу увагу партійне керівництво приділяло і встановленню між робітниками радянських та закордонних підприємств переписки, за допомогою якої у посередництві профспілкових організацій комуністична партія поширювала свою ідеологію за кордон, отримуючи там своїх прихильників [22, арк. 235-238].

Так, на Четвертому Всеукраїнському з'їзді профспілок, що відбувався впродовж 1-8 грудня 1928 року, партійне керівництво висунуло нові вимоги профспілковим організаціям України, що полягали у розвитку пролетарської солідарності в країні. Акцентувалися питання на профспілковій роботі серед іноземних робітників та спеціалістів, які масово починали прибувати в УСРР на будівництво нової промисловості. На з'їзді були поставлені завдання залучити якомога більше іноземців до профспілкового членства. Також багато уваги приділялося прийому іноземних робітничих делегацій, організацією прийому яких займалися саме профспілки [30, арк. 25].

На П'ятому Всеукраїнському з'їзді профспілок 10-17 квітня 1932 року з'їзд закликав профспілки України широко популяризувати досвід провідних підприємств Харкова, Києва, Луганська, Сталіно із розвитку міжнародного революційного змагання, організації листування із закордонним пролетаріатом, активізації секцій МОДР. За основу інтернаціональної роботи в трудових колективах рекомендувалося узяти популяризацію успіхів міжнародного робітничого руху [46, арк. 110, 136].

Отож, радянська держава взяла на своє озброєння марксистські положення пролетарського інтернаціоналізму, трансформувавши їх під свої потреби. Профспілкові організації ставали головними організаціями, що могли втілити ці ідеї в життя. Всесоюзні та Всеукраїнські з'їзди профспілок ставали мобілізаторами народних мас; під час з'їздів проводились заклики до міжнародної роботи та ставились нові завдання щодо тактики пролетарського інтернаціоналізму.

Ще одним важливим завданням Радянської держави було її визнання на світовій арені та встановлення дипломатичних відносин з країнами світу. Одним із видів міжнародної діяльності профспілок УСРР, що сприяв цим завданням, був прийом зарубіжних робітничих делегацій. Делегатський рух ставав дедалі важливішим фактором у тактиці міжнародної солідарності. На всіх виступах та привітаннях, що були адресовані іноземним делегатам, домінувало питання єдності робітничого класу та профспілкового руху.

Діяльність профспілок УСРР, спрямовану на зміцнення міжнародної солідарності трудящих, знаходила підтримку переважно комуністичного інтернаціоналу. На Шостому пленумі Виконкому Комінтерну було зроблено висновок, що зростання престижу Радянського Союзу є частково результатом поїздок робітничих делегацій до СРСР, підкресливши цим важливість роботи в цьому питанні профспілкових організацій [420, с. 88, 94].

Ця робота починається в 1924 році і пов'язана з приїздом англійської делегації, що було зумовлено визнанням та встановленням із СРСР дипломатичних зав'язків із рядом Світових країн. Найбільша кількість делегацій приїздила в роки святкування річниць більшовицького перевороту, народження В. Леніна. Найбільша кількість робітничих делегацій, що побували в УРСР, випадає на 1927 рік. Це пов'язано з проведенням урочистих заходів у СРСР із нагоди 10-ї річниці Жовтневого перевороту.

Організаційною роботою з прийому зарубіжних делегацій керували переважно профспілки, які й брали на себе всі витрати, пов'язані з перебуванням закордонних делегацій на території СРСР. Склад делегацій зазвичай обговорювався на спільних зібраннях робітників; у них включалися представники різних партій, кошти на виїзд збиралися серед робітників; кошти також отримували сім'ї делегатів, під час їхнього перебування в СРСР. Фінансові витрати на час перебування делегацій в СРСР брала на себе ВУРПС.

Для обслуговування делегацій під час їхнього перебування в СРСР із апарату ВЦРПС обиралися відповідальні робітники, відтак до кожної делегації закріплювався керівник і перекладач. В Україні такі кадри виділялися з апарату ВУРПС, а також обласних і міських рад профспілок. На своїх засіданнях Президія ВУРПС регулярно розглядала питання підготовки зустрічі та організації роботи з іноземними делегатами, а кількома облпрофрадами республіки розроблялися затверджені ВЦРПС спеціальні програми з обслуговування іноземних делегацій, що містили у собі комплекс питань зі знайомства делегатів з усіма кращими сторонами радянського способу життя [342, с. 356].

В Українській СРР значна увага приділялася спілкуванню робітників республіки з іноземними делегатами. Облпрофради розробляли схвалені ВЦРПС спеціальні програми і форми обслуговування зарубіжних гостей, що містили в собі комплекс питань, спрямованих на знайомство із досягненнями Компартії України в галузях економіки, політики та культури [409, с. 43].

З 1926 до 1932 року УСРР відвідали двісті десять робітничо-селянських делегатів, що представляли ряд країн Європи, США, Латинську Америку, Близький Схід тощо. Потік зарубіжних робітників в УСРР сягнув найбільшої інтенсивності в період святкування 10-ї річниці Жовтневого перевороту: тоді УСРР відвідало близько чотириста вісімдесяти делегатів з двадцяти семи країн [416, с. 124].

Радянська Україна була одним із найкрупніших центрів промислового будівництва, що викликало надмірну зацікавленість іноземних делегацій. Під час свого перебування в республіці вони відвідували передовсім промислові підприємства та колгоспи, учбові заклади, лікарні, дитячі будинки, клуби. Знайомилися з побутом робітників, структурою та діяльністю громадських організацій, побудовою інтернаціональної роботи [431, с. 327-329].

Під час приїзду делегацій організовувалися їхні зустрічі з керівниками комуністичної партії, скликалися урочисті збори та мітинги; закордонні делегати брали участь у роботі всеукраїнських профспілкових з'їздів, пленумів міськрад, засідань президії ВУРПС, облпрофрад, міжнародних з'їздів [41, арк. 21]. Робітничі делегати, що представляли різні спеціальні й партійні верстви, цікавилися радянськими законами, розвитком різних галузей промисловості. Зарубіжні гості знайомилися з умовами життя робітників, зокрема молоді, інвалідів; становищем і заробітною платою робітників різного фаху, їхньою участю в соціалістичному змаганні, розвитком освіти й охорони здоров'я [60, арк. 30].

Після повернення на батьківщину делегати видавали друковані матеріали, виступали на зборах, мітингах, висвітлюючи матеріали, присвячені їхній поїздки до СРСР [477, с. 65].

Підсумки поїздок делегацій Україною систематизувалися і підсумовувалися у звітах їхніх керівників та місцевих профорганізацій; результати оголошувалися на засіданнях Секретаріату та відділів ВУРПС, керівних органів та інших громадських організацій республіки. Відтак від верхівки надходили вказівки щодо того, як покращити проведення пропаганди серед делегатів та більш широкого використання закордонних делегатів у своїх пропагандистських цілях [488, с. 75].

Конкретну організаційну роботу із запрошення та приїзду іноземних делегацій в УСРР здійснювала Комісія зовнішніх відносин при ВЦРПС, що після Восьмого Всесоюзного з'їзду профспілок у грудні 1928 року стала активніше запрошувати іноземні робітничі делегації.

У травні 1929 року ВЦРПС ухвалила спеціальне рішення, в якому акцентувала увагу на необхідності обрання членів зарубіжних делегацій самими робітниками на основі запрошень, що надійшли з республіки Рад. Право запрошення делегацій було надано як керівним органам радянських профспілок, так і колективам підприємств. Цей принцип був схвалений у рішеннях Комінтерну в липні 1931 року та фракції ВЦРПС [249, с.58].

Після приходу фашистських урядів у Болгарії, Німеччині, Італії вводилися заборони на в'їзд до СРСР комуністів та безпартійних. Тож багато робітничо-селянських делегацій із Франції, Англії, Норвегії, Польщі приїздили до СРСР нелегально.

Комісія зовнішніх відносин при ВЦРПС під час комплектації делегацій застосовувала відбір за професійно-виробничою ознакою, замість існуючої раніше національної й рекомендувала республіканським та обласним профспілкам складати маршрут з таким розрахунком, щоб делегації могли тривалий час перебувати на одному підприємстві і детальніше ознайомитися з виробництвом, громадсько-політичним життям та побутом робітників [246, с. 3,4].

Розвиток інтернаціональних зв'язків профспілок України щодо прийому зарубіжних робітничих делегацій відноситься до 1924 року. 11 листопада 1924

року до Москви прибула Англійська делегація. У жовтні 1924 року до Харкова прибули дві групи англійських тред-юніонів. 22 листопада перша група у складі А. Персея, Г. Сміта проїхала через Харків до Донбасу, а 24 листопада до Харкова прибула друга делегація БКТ у складі Фреда Брамлі, секретаря делегації Джона Бромеля, Бена Тіллета і Бена Тернера. Їх ознайомили зі структурою і основними напрямками діяльності керівництва республіки. (Осентров О. Сторінки пролетарської солідарності. К., 1969 С70).

Діячі тред-юніонів були прийняті головою ЦВК УСРР Г. І. Петровським. Члени делегації побували в Укрпрофраді, дитячому будинку, лікарні, взяли участь у всеміській конференції фабрично-заводських комітетів профспілок; цікавилася трудовою діяльністю робітників, питанням соціального страхування.

На заводі «Серп і Молот» делегація зупинилася, щоб детально вивчити весь виробничий процес та причини, через які українські робітники працювали понаднормово, перевиконуючи плани виробництва в декілька разів [201, с. 1].

Крім Харкова, члени делегації побували в Горлівці, Юзівці, Штеровці та інших містах Донбасу, де їм надали всі можливості детально ознайомитися з умовами праці і побуту радянських робітників [230, с.6].

За час перебування в СРСР англійська делегація зібрала матеріал про своє перебування в СРСР і виклала його в ґрунтовному звіті, що був опублікований на початку 1925 року окремою книгою [250, с. 4].

У 1925 році УСРР відвідали німецька, чехословацька, датська, франко-бельгійська робітничі делегації, делегації молоді з Австрії, Югославії та Німеччини, делегації металістів Норвегії, Фінляндії та Японії, а також делегація англійських робітниць. Делегати відвідували переважно підприємства та державні установи Харківщини, Катеринославщини та Донбасу, де були зосереджені найбільші виробництва республіки.

Літом 1925 року до України прибула група німецької робітничої делегації на чолі з головою об'єднання фабзавкомів підприємств Круппа в Ессені Т. Отверганом.

У зв'язку з приїздом німецьких делегатів до Харкова, при ВУРПС було створено комісію, яка мала встановити маршрут просування іноземних делегатів. Усі профорганізації зобов'язали регулярно доставляти у ВУПРС звіти про відвідини відповідних організацій, підприємств та дослівно передавати тексти промов та заяв. Делегація відвідала ключові підприємства країни за завчасно встановленим маршрутом, знайомилась із повсякденним життям радянських робітників та промисловим потенціалом країни. Делегати ділилися з радянськими інженерами досвідом роботи, адже промисловість Німеччини за технічними характеристиками була на вищому рівні, ніж радянська [374, с.83-84]. Проте двоє німецьких спеціалістів – Шлезенгер та Мейнгар – подали заяву про перебування на Донбасі (на шахті Сталіно) ще протягом двох-трьох днів, для більш детального вивчення її роботи, адже вона була однією з небагатьох шахт Донбасу, що механізована.

Восени до СРСР прибули чехословацька та данська робітничі делегації у складі сорок однієї особи, що представляли робітників вугільної, металевої, скляної, текстильної, поліграфічної та інших галузей промисловості.

Прибулих до СРСР делегатів найбільше цікавило, зокрема, таке питання: «У чийх руках перебуває влада?». Члени робітничої делегації вивчали структуру радянського ладу, знайомилися з діяльністю державних органів, з порядком проведення виборів до рад [26, арк. 28-31].

В УСРР делегації відвідали підприємства та державні установи Катеринослава. 14 жовтня до Катеринослава прибула данська робітнича делегація у складі вісімнадцяти осіб. У будинку профспілок відбулося спільне засідання іноземних делегатів та представників радянських профспілок; головуєчим засіданням Смирнов ознайомив іноземних гостей із економічним станом регіону та профспілковим рухом в УСРР. Данський представник провів доповідь про стан робітничого руху в Данії та членство їхніх профспілок у Амстердамському інтернаціоналі [495, с. 120-122].

Уже 17 жовтня 1925 року до Катеринослава прибула чехословацька робітнича делегація у складі дванадцяти осіб. У Губпрофраді відбулося

засідання делегатів та представників профспілок Катеринослава, де обговорювалися питання про стан профспілкового руху в обох країнах. Делегати також відвідали завод «Югосталь», де детально ознайомилися з його роботою [146, арк. 167-169].

Україну також відвідали молодіжні делегації: делегація робітничої молоді Австрії, югославська та американська студентські делегації. Вони знайомилися з умовами праці та побутом молодих робітників, з рівнем шкільної та вищої освіти, піонерським рухом. Югославські студенти ознайомилися з навчанням і побутом студентства Харкова [25, арк. 16-19].

У 1925 році в УСРР побувала також англійська жіноча делегація, що у жовтні прибула до Харкова. Її зустрів представник ВУРПС, декілька представників губвідділів профспілок, а також представниці радянських робітниць. Делегати відвідали ВЕК, два дитячі будинки, канатну та тютюнову фабрику, де працювали радянські жінки. Ввечері відбулося зібрання, на якому обговорювалися питання світового профспілкового руху.

Усі витрати на перебування іноземних делегацій брала на себе ВУРПС. Проживали делегати переважно у Харкові, в готелі «Красний», звідки їх розвозили встановленими маршрутами. Так, наприклад, на проживання англійської жіночої делегації профспілками України було витрачено 850 карбованців, німецької – 2223 карбованця, чехословацької 1026 карбованців, у які входили витрати на оренду кімнат у готелях, харчування, оренда авто для поїздок встановленими маршрутами, виготовлення фото, агітаційних плакатів тощо. [36, арк. 164-167].

У 1926 році Радянський Союз відвідала низка робітничих делегацій, найчисленнішими з яких були: делегація німецьких жінок-робітниць, німецька робітнича делегація, делегація англійських, австрійських та італійських робітників.

Однією з найбільших та чисельніших делегацій, що відвідали СРСР, була друга німецька робітнича делегація. У СРСР вона перебувала з 27 червня до 18

серпня 1926 року, розділившись на три групи. Одна з цих груп на чолі з Вандеймейленом відвідала УСРР та курсувала маршрутом Харків-Донецьк.

16 липня 1926 року відбулося спільне засідання президії ВУРПС та харківського профактиву разом із німецькою робітничою делегацією. Делегати ставили різні питання стосовно роботи профспілок в Україні. Делегація перебувала в Україні близько трьох тижнів, упродовж яких відвідала фабрики, заводи та нові виробництва [20, арк. 180].

Отже, на 1925 та 1926 роки випадає перший досвід роботи профспілок УСРР серед іноземних робітничих делегацій, адже саме профспілкам, що охоплювали найбільшу кількість робітничого класу, влада давала завдання проводити (шляхом інтернаціональних зв'язків) пропагандистську роботу серед робітничого класу зарубіжних країн.

У 1927 році до СРСР прибули делегати з сорока трьох країн, на святкування 10-ї річниці жовтневого перевороту; УСРР відвідало близько триста п'ятдесяти делегатів із тридцяти дев'яти країн. Найбільш представницькі делегації були з Німеччини, Франції, Англії, Чехословаччини [24, арк. 86].

У зв'язку з цим було створено комісію з прийому іноземців на чолі з Рабічевим. Комісія складалася з чотирьох осіб, які представляли профспілки гірників, металістів, залізничників та держслужбовців.

У 1927 році УСРР відвідала третя німецька робітнича делегація, а також делегації Латвії, Естонії, Фінляндії, Китаю, США та інших країн.

У травні 1927 року до УСРР прибула фінська делегація; в липні – югославська студентська; в серпні – американська студентська делегація; у вересні – перша група естонської, норвезька делегації; в жовтні – перша група швейцарської, італійська, польська, франко-італійська, скандинавська та бельгійська, селянсько-демократична та друга естонська делегації; в листопаді – англійська, китайська делегація, австрійська, жіноча датська; у жовтні – естонська; у грудні прибули палестинська та німецька делегації.

Фінська делегація прибула до УРСР 31 травня. До її складу входили семеро представників профспілок, двоє представників робітничої молоді, троє робітників кореспонденції та один представник від сільських робітниць, що представляв делегацію, Микола Ампуя. Делегація розділилася на дві групи і відвідала Харківський тракторний завод та завод «Серп і Молот». На заводах делегати цікавились питаннями побутового характеру; особливо їх цікавила заробітна плата робітників різної кваліфікації [236, с. 2]. Після ознайомлення з роботою цехів із виробництва та продуктивністю праці делегати спілкувалися з працівниками заводу. Членів делегації переважно цікавили питання, пов'язані з культурно-просвітницькою роботою серед робітників та службовців. Також делегація відвідала ГЕС, відділи ВУЦИК та ВУРПС [205, с.3].

Американська делегація побувала на фабриках і заводах Харкова, Дніпропетровська та Донбасу. Голова делегації Д. Маурер повідомляв, що саме відвідали американці в СРСР, а також і в УСРР, а це, зокрема: рейкопрокатні, паровозобудівні, сталеварні, скляні та хімічні заводи, шахти, соляні копальні, текстильні фабрики тощо. Під час поїздки вони мали можливість ознайомитись із соціалістичним виробництвом та порівняти його з капіталістичним; а також зробити висновки, яка з систем промислового керівництва була найбільш респектабельною.

Іноземні гості цікавились практикою укладання колективних договорів, порядком приймання і звільнення робітників, умовами праці, соціальним страхуванням. Передовсім делегатів цікавили питання в галузі соціального забезпечення, охорони здоров'я та культурного будівництва. Також делегації вивчали питання про місце профспілок у житті радянського суспільства, їхні права, характер діяльності, взаємовідносини між профспілками і державними органами [26, арк. 1-2].

З 25 до 27 липня 1927 року делегація студентів Югославії перебувала в Харкові, а звідти виїхала до Артемівська. За три дні перебування в Харкові вони відвідали ВРНГ, ВУЦИК, заводи, магазини робкопу та деякі села; також відвідали стадіон «Металіст».

9 серпня 1927 року до Харкова прибула американська студентська делегація у складі дев'яти осіб. Ціль їхнього приїзду – ознайомлення з соціально-економічним і політичним становищем радянського союзу, з життям та побутом робітничого студентства. Делегати відвідали помешкання робітників, гуртожитки студентів, знайомилися з будівництвом робітничих поселень; увечері побували в театрі. Наступного дня цікавилися питанням розвитку сільського господарства в наркомземі.

У 1927 році з Естонії до УСРР прибуло дві робітничі делегації. Перша група прибула 3 вересня у складі дев'яти осіб, голова групи – Гришпер. Знайомилася вони з побутовими умовами життя робітничого класу. Відвідали дитячий санаторій, будинки відпочинку в Сокольниках, стадіон «Металіст», колгосп «Україна», канатний завод у Новій Баварії. Наступного дня відвідали ВЦРПС, де були ознайомлені з роботою профспілкових організацій [238, с. 6].

Друга група прибула 23 жовтня у складі двадцяти осіб. Удень відвідала завод «Серп і Молот», ГЕС, Дніпро-1, школу №18. Потім вирушили до Дніпропетровська та Донбасу, де побували на заводі ім. Петровського та новобудовах у Горлівці [203, с. 4].

5 вересня Норвезька делегація прямувала до Криму, проїздом зупинившись у Харкові, де взяла участь у вечірньому мітингу. Відтак відвідала Артемівськ, Макіївку, Єнакієве, Горлівку і Рутченкове. Делегація пробула на Донбасі три дні, де детально ознайомилася із соціально-побутовими умовами життя робітників [206, с. 3].

16 листопада австрійська делегація у складі п'ятнадцяти осіб прибула з Москви до Харкова та Донбасу. Делегати відвідали будинки відпочинку, польський клуб, клуб червоної армії та клуб металістів [323, с. 1].

ВЦРПС також запросила членів польських профспілок взяти участь у святкуванні десятої річниці Жовтневого перевороту. У м. Челядзь міська рада затвердила склад делегації до СРСР. Проте не всі делегати зуміли отримати дозвіл на виїзд; лише частині з них вдалося приїхати до Москви. Вони брали участь у роботі Всесвітнього конгресу друзів СРСР, що відбувався 10-12

листопада 1927 року. Після закінчення конгресу члени польської робітничо-селянської делегації відвідали Харків, Київ, Житомир [348, с. 34-35].

До Харкова польська делегація прибула 17 жовтня у складі восьми осіб; делегацію очолював Юрій Сохацький. З делегацією і представниками газети «Пролетарій» було обговорено становище робітничого класу Західної України. Делегація відвідала ХПЗ, «Серп і Молот», ГЕС та фабрику «Червона нитка». Увечері делегати відвідали польський клуб ім. тов. Воринського; 18 листопада ознайомилися з роботою ВУЦИК [204, с. 2].

19 жовтня до УСРР прибула франко-італійська зарубіжна делегація у складі тридцяти чотирьох осіб. У Харкові вона перебувала протягом трьох днів, а потім вирушила на Донбас. Там делегати відвідали дитячу колонію ім. М. Горького та засідання всеукраїнського комітету профспілки гірників, де ознайомилися зі станом кам'яновугільної промисловості України та умовами проживання шахтарів. Оглянули завод «Серп і Молот» [202, с.1].

До СРСР прибула жіноча делегація у складі двадцяти двох осіб, які відвідали промислове будівництво на Донбасі, нові шахти та фабрики. Жіноча делегація складалася із робітниць Англії, Німеччини та Франції. Делегати були присутні на Всеукраїнському з'їзді робітниць і селянок. Відвідали перший канатний завод ім. Петровського, фабрику ім. Кутузова і 5-ту тютюнову фабрику [237, с. 3].

Із 25 жовтня до 2 листопада до Харкова також прибули німецька, бельгійська та селянсько-демократична делегації. Вони відвідали підприємства та державні установи Харкова, Києва, Полтави та Донбасу [234, с.2].

Отже, 1927 рік для УСРР став найбільш відвідуваним іноземними робітничими делегаціями. Профспілками УСРР була проведена масова робота з організації приїзду, розташування та перебування делегатів в УСРР; розроблена значна кількість планів з агіт-пропагандистської роботи серед іноземних делегатів. Наслідком стало масове поширення комуністичної ідеології за кордон.

У 1928 році спостерігається незначний спад відвідуваності робітничих делегацій СРСР. У цей період можна відзначити американо-латинську делегацію, що прибула до УСРР 21 квітня 1928 року на святкування річниці народження В. Леніна; французьку, що 15 березня 1928 року відвідала заводи, фабрики, поліклініку, казарму та робітничі поселення Харкова, а також третю естонську робітничу делегацію, що знайомилася з будинками відпочинку, санаторіями, робітничими кварталами та культурно-просвітницькою роботою в клубах Радянської України [28, арк. 23].

Загалом в Україні впродовж 1925-1933 років побувало близько ста п'ятдесяти чотирьох зарубіжних робітничих делегацій. Протягом 1929-1933 років приїзд робітничих делегацій до УСРР відбувався за тим же зразком, що в попередні роки. Незначні зміни полягали в тому, що відтепер не лише ВЦРПС та ВУРПС могли запрошувати іноземців, а й робітничі колективи підприємств. У такий спосіб радянське керівництво прагнуло викликати більше зацікавлення робітничого класу до інтернаціональної діяльності. Так, приїжджаючи до Радянської України, делегати насамперед відвідували промислові центри, нові виробництва та державні установи, культурно-просвітницькі заклади, де обговорювали перспективи розвитку профспілкового руху в СРСР та за кордоном. Головною метою партійного керівництва Радянської країни було залучення до своєї пропаганди якомога більше іноземців, з метою поширення комуністичної пропаганди за межі своєї країни. Тому до приїзду делегатів продовжували ретельно готуватися, розробляючи спеціальні сценарії, у яких усе було розписано щохвилино. Так, іноземці, що приїжджали до СРСР, завжди потрапляли на зразкові підприємства, спілкувалися із завжди задоволеними робітниками, бачили відмінні соціально-побутові умови, обманутими поверталися на батьківщину, де у своїх звітах про перебування в країні рад поширювали пропаганду серед своїх співвітчизників [492, с. 76-81].

У другій половині 30-х років основними питаннями, що обговорювалися зарубіжними делегаціями під час приїзду до СРСР, були питання боротьби з розвитком нацизму в Європі [247, с. 3].

Одним із найбільш відвідуваних іноземними делегаціями місць в УСРР у другій половині 30-х років було будівництво ДніпроГЕСу. У 1933-1936 роках тут побувало сорок сім зарубіжних делегацій у складі семисот осіб. Не було жодної робітничої делегації, яка би побувала в Україні й не відвідала Дніпровську станцію. Цим радянське керівництво хотіло показати іноземним гостям переваги радянського ладу над капіталістичним, постійно акцентуючи на цьому увагу. Однак зарубіжні делегати не знали, ціною скількох людських життів здійснювалося це будівництво.

Зі зміною політичної ситуації у Європі, а саме – з приходом до влади нацистів у Німеччині та симпатії у багатьох країнах Гітлерівському режиму, – робітничі делегації з ряду країн припинили свої поїздки до СРСР.

Ті ж делегації, що приїздили, переважно обговорювали питання боротьби із розвитком нацизму у Європейських країнах та у всьому світі [249, с. 59].

За підрахунками Іваненка В., у період з 1933 до 1937 року в Україні побувало близько ста п'ятдесяти іноземних делегацій [332, с. 76].

Отже, профспілки України, повністю трансформовані до потреб радянської влади, вели активну міжнародну політику задля популяризації Радянського Союзу за кордоном. Спираючись на тактику міжнародної солідарності, вони проводили широку агітаційну кампанію із залучення робітничого класу країни до міжнародних акцій протесту. Також одним із головних напрямків їхньої діяльності була організація та прийом зарубіжних робітничих делегацій. Адже повертаючись назад, перебуваючи під впливом більшовицької пропаганди та обману, вони ставали запеклими прихильниками комуністичної держави та проводили масову агітаційну роботу на підтримку Радянського Союзу.

Висновки до розділу 2

Отже, після втрати Україною державності, українські професійні спілки втрачають шанс на самостійну діяльність та потрапляють під вплив

комуністичної партії, перетворившись на командно-адміністративний придаток радянської системи. Тотальна більшовизація профспілок розпочалася у 1917 році, проте активний організаційний етап у становленні та діяльності радянських профспілок випадає на 1919-1921 роки.

У липні 1917 року на Третій Всеросійській конференції профспілок було створено ВЦРПС, і цим завершено централізацію профспілкового керівництва. Через військові дії, що відбувалися на території України, створення центрального апарату управління профспілками було відкладено.

Згодом радянський уряд створив вищий центральний адміністративний орган профспілок України – ВУРПС, що став республіканською філією ВЦРПС, керівний центр якої розташовувався у Москві. Згідно з реорганізацією профспілкової системи, було створено двадцять чотири профспілки за виробничим принципом. Упродовж 20-30-х років ХХ століття їхня кількість зростає до ста шістдесяти двох. Часто такі зміни супроводжувались чистками профспілкового апарату, членів якого звинувачували у правому опортунізмі та шкідництві.

Отож, на кінець 30-х років ХХ століття профспілкова структура значно спростилася, а сфери впливу були перенесені з центрального профспілкового центру до низових профосередків. У результаті – зник один сильний центр, який контролював та керував роботою всього профспілкового апарату. Основними профспілковими організаціями стали місцеві правління союзу на підприємствах.

Профспілки України, повністю трансформовані під потреби радянської влади, вели активну міжнародну політику задля популяризації Радянського Союзу за кордоном. Спираючись на тактику пролетарського інтернаціоналізму, вони проводили широку агітаційну кампанію із залучення до міжнародних акцій протесту робітничого класу країни. Одним із важливих завдань Радянської держави було її визнання на світовій арені та встановлення дипломатичних відносин із країнами світу. Одним із видів міжнародних зв'язків профспілок УСРР, що сприяв цим завданням, був прийом зарубіжних

робітничих делегацій. У період з 1926 до 1937 року УСРР відвідало близько трьохсот іноземних робітничих делегацій. Делегатський рух ставав дедалі важливішим фактором у тактиці міжнародної солідарності. Завдяки роботі серед іноземних робітничих делегацій, профспілки поширювали радянську ідеологію за межі Радянського союзу.

Отож, із допомогою профспілкових організацій радянське керівництво доносило свої ідеї за кордон, у такий спосіб дискримінуючи уряди зарубіжних країн та провокуючи в них екстремістські та антидержавні настрої. А це, відповідно, призводило до численних мітингів, демонстрацій, а подекуди і збройних виступів. Адже повертаючись на батьківщину й перебуваючи під впливом більшовицької пропаганди та обману, іноземці ставали запеклими прихильниками комуністичної держави та проводили масову агітаційну роботу на підтримку Радянського Союзу.

РОЗДІЛ 3

ГРОМАДСЬКИЙ ВИМІР– ПОЛІТИЧНОЇ ІМІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.

3.1. Роль профспілок у зучені зарубіжних інтернаціоналістів до суспільного соціалістичного експерименту.

В результаті Першої Світової війни, революційних потрясінь 1914-го - початку 1920-х рр. Росія втратила істотну частину висококваліфікованих трудових ресурсів. Проте одночасно нова держава, що утворилася на її місці, стала міграційним об'єктом для іноземних громадян та центром міграційних процесів, які були в попередні роки мало характерні для історії Російської держави.

Десятки тисяч робітників країн Європи, Північної Америки та інших країн прихильників «світового соціалізму», а також людей, які видавали себе за таких, приїздили у щойно утворену державу - Союз Радянських Соціалістичних Республік. Щоб, як писали в офіційних документах, «взяти активну участь у відновленні її економічної могутності» [281, с. 4].

В період індустріалізації в СРСР стався величезний приплив кадрів. Відбулася масова еміграція іноземців в Країну Рад. Так, держава, яка порівняно недавно встала на шлях соціалістичного розвитку, в якій «не згодні» з новим положенням справ громадяни виїжджали жити за кордон, стала притулком багатьох робітників з різних країн світу.

На початку 1920-х рр.. іноземні робітники і спеціалісти стали одним із джерел поповнення трудових ресурсів країни.

Іноземці приїздили в Радянський Союз по різних причинах. Одні приїздили через бажання допомогти радянському народу в будівництві соціалізму. Другі були запрошені на роботу по договорам. Треті через злиденність та безробіття в своїх країнах поїхали в СРСР в пошуках роботи та кращого життя. Так, німецькі дослідники І. Цельт, К. Рейссиг, зазначають, що в

кінці 20-х на початку 30-х рр. XX ст. «тисячі німецьких робітників і спеціалістів виїздили в Радянський Союз в пошуках роботи» [427, с. 185].

За національній приналежності іноземні робітники і спеціалісти в СРСР розподілялись на німців та австрійців, яких було близько половини, близько чверті – американці, і близько чверті – фіни, чехи, італійці, серби, хорвати, французи, іспанці, шведи, японці.

Серед причин приїзду іноземного пролетаріату в СРСР можна виділити такі, як економічна, політична також іноземці запрошені державою за держзамовленням, особливу категорію складали реемігранти.

У багатьох європейських країнах в цей час були зроблені невдалі спроби революційних виступів. Зазнавши переслідувань, учасники цих подій знаходили політичний притулок саме в СРСР. Ця група мігрантів була не однорідна за національною, віковою, і, тим більше, за професійною ознакою. Серед політемігрантів зустрічалися як представники низької кваліфікації - різноробочі, що не володіють глибокими знаннями в будь-якій спеціальності, так і фахівці - кваліфіковані кадри. [461, с. 15].

Іншою причиною були економічна – люди, які опинилися в скрутному економічному становищі в умовах кризи початку 1920-х рр. У простих робітників, а тим більше у фахівців вузького профілю, просто не залишалося іншого вибору окрім як шукати заробіток за межами своєї країни.

Економічна імміграція періоду індустріалізації була представлена в основному висококваліфікованими робітниками, інженерами і техніками. В'їхавши в СРСР 1920-1930-х рр. іноземні спеціалісти не мали ні особливого політичного статусу, ні пов'язаних з ним привілеїв. Їх життєві умови і виробничі успіхи значною мірою залежали від того, в якому регіоні Радянського Союзу вони працювали [104, арк. 27].

Найбільш потужний потік економічної міграції можна віднести до початок 1930-х років, коли в СРСР кинулися люди з країн Західної Європи та Північної Америки. Спонукальною причиною для початку масової міграції

іноземних робітників і фахівців в СРСР став високий рівень безробіття, що мало місце в період «економічної кризи» в 1929- 1933 рр. [490].

Більшість економічних мігрантів прибули в СРСР з явно завищеними очікуваннями щодо оплати праці, побутових і виробничих умов. Різні групи робітників і фахівців не однаково реагували на радянські реалії. Одні писали скарги-протести, у других починався запій, треті пакували валізи, щоб повернутися додому. Гострота реакції часто залежала від спеціальності та професійного статусу іноземця, його громадянства, від стану психіки, партійної приналежності, політичної позиції [498, с.160].

Іншу групу іноземців, що приїздили в СРСР становили реемігранти. Варто зазначити, що під впливом радянської комуністичної пропаганди в багатьох країнах на початку 1920-х років почався процес рееміграції. Особливо активні форми він прийняв в США і Канаді, де російські емігранти, які покинули країну до 1917 р. організували широкий рух за виїзд робітників в Радянську Росію. Значну частку переселенців, серед «тих, хто повернувся» великий відсоток становили діти, жінки.

Радянська держава неоднозначно реагувало на прагнення колишніх співвітчизників повернутися на батьківщину. Не відмовляючись від технічної допомоги робітників з промислово розвинених країн, уряд, проте, обмежував їх в'їзд в країну Рад. В одному з листів Народного комісаріату закордонних справ РРФСР (НКЗС) від 19 липня 1921 р. вказувалося на відсутність підстав «до відкриття кордону для десятків і сотень тисяч емігрантів, які прагнуть приїхати з Америки, Австралії, Англії та інших місць в Радянську Росію. Така масова рееміграція по вельми вагомим міркуванням була визначена Раднаркомом, як негативне явище» [420, с.45].

Крім перерахованих вище категорій іноземних громадян, що влилися в соціалістичне будівництво радянської держави, особливу категорію становлять запрошені радянською державою іноземні робітники і кваліфіковані фахівці.

З прискоренням економічного розвитку СРСР і початком процесу інтенсифікації виробництва, молодій радянської країні потрібні були

кваліфіковані робітничі кадри. Держава наймала робітників і висококваліфікованих фахівців для роботи на підприємствах великої та дрібної промисловості. Іноземні фахівці запрошувалися на контрактній основі на радянські підприємства в якості експертів, консультантів і навіть вчителів [339, с.100].

Вирішуючи питання про відновлення, реконструкцію промисловості країни, побудову нових підприємств, Радянський Союз став переймати досвід зарубіжних країн в цій сфері. Було підписано ряд договорів між зарубіжними фірмами та відділеннями промисловості, в результаті яких велика кількість іноземних робітників та спеціалістів, працювали на підприємствах УСРР та ділилися досвідом із радянськими робітниками.

Так, наприклад, в грудні 1925 р. в Україну прибули із США інженери Джой Мерфі. З їх участю в Донвугіллі обговорювались питання, зв'язані з механізацією шахт. Інженер Джой оглянув шахти Боковського і Должанського шахтоуправлінь, на яких видобуток вугілля був на низькому рівні, він це пояснив відсутністю на шахтах сучасного обладнання, яке можна було виготовити на радянських заводах, в чому він був згоден допомогти, надавши радянським технікам плани та креслення необхідного обладнання [445, с.62].

У 1927 р. Донвугілля продовжив з допомогою німецьких інженерів будівництво шахти Рутченково і двох шахт в Чистянському районі. З цією ціллю Донвугілля долучало до участі проектування шахт німецьких і американських спеціалістів. Рада Донвугілля утвердила проект розроблений американськими фірмами. В кінці серпня 1927 р. розпочалася робота над проектом шахти «Американка» в Чистяківському районі. Шахта була спланована американським інженером Джоном при допомозі радянських інженерів і була першою шахтою в радянському союзі американського типу.

1925 р. Харків відвідали декілька груп американських інженерів, вони ознайомились з технічним станом підприємств, вели переговори з керівництвом Югосталі, Донугльом і Южнорудним трестом, бажаючи побудувати в Донбасі металургійні заводи і створити великий комбінат вугілля,

заліза, чавуна, сталі і хімічних продуктів. 1926 р. представники металургійної компанії США «Фаркуар» прибули в Харків, для ведення переговорів по питанню установки на ряді металургійних заводів України новітнього обладнання. Результатом переговорів стало підписання договору з фірмою, яка зобов'язувалась протягом 3 років реконструювати Макіївський металургійний завод, для оплати обладнання вона надавала Радянському союзу кредит в розміри 80 млн. доларів, а для організації будівельних робіт надавала своїх кваліфікованих робітників та спеціалістів [98, арк. 78].

Розширяючи співпрацю із закордоном, Донвугілля утворив із закордонних інженерів і техніків, головним чином американців і німців, спеціальне проектне бюро, яке разом із радянськими спеціалістами розробляло проекти нових шахт.

Іноземні спеціалісти брали участь в консультації при вирішенні питань електрифікації України. У вересні 1928 р. професор Детман ознайомився з планом електрифікації Донбасу, та надав свої рекомендації по проведенню цього плану в дію. 1926 р. до США та Канади виїхали радянські інженери І. Г. Александров, Б. К. Вікторов, І. А. Ціцевський з метою обговорення плану по будівництву Дніпровської гідроелектростанції. Комісія Дніпробуду підписала договір з фірмою «Купер» на експертизу проекту. Інженери фірми Купера прибули на Україну, оглянули дніпровські пороги, Лоцмансько-Каменську гідротехнічну станцію, Нікопольський і Криворізький рудні райони, дослідили завод ім. Петровського в Дніпропетровську. 29 серпня інженери оглянули всі місця майбутніх будівель станції, шлюзів, мостів і т.п.

Для будівництва Дніпрогесу Радянський Союз заключив договори з фірмами «Купера», яка брала на себе консультацію по всьому проекту будівництва, та фірмою «Сіменс» консультації якої охоплювали план механізації будівельних робіт [479, с.56].

Іноземні фахівці і робітники працювали компактними групами в центральних апаратах і місцевих підприємствах сталі, вугілля і союзкоксу та інших галузях промисловості. В основному вони були зайняті у вугільній

промисловості на шахтах: Американка, Юний Комунар, шахті ім. Чувиріна, Брянка, Ірміно, ім. Держинського. Металургії, машинобудівництві в частості компактні групи були зосереджені на ХТЗ, Турбінному заводі, Краммашстрої, Кривстрої, Дніпрокомбінаті, заводі ім. Леніна, ім. Петровського, ім. Рикова, ім. Томського, заводі Іліча, Ворошилова. На нових електростанціях ЗУГРЕС, Штеровка [491, с.246].

Таким чином, в 1920-1930-ті рр. іноземні громадяни тисячами приїздили з економічно розвинених країн (США, Канади, Німеччини, Італії, Чехословаччини та ін.) в Радянський Союз, поповнивши тим самим «Трудову армію» СРСР як кваліфікованими кадрами, так і рядовими робітниками.

Ще в березні 1919 р. I конгрес Комінтерну в зверненні «До робітників всіх країн» запропонував «делегувати в Росію декілька сотень чи навіть тисяч організаторів, інструкторів, досвідчених працівників, особливо металістів, для надання соціалістичній республіці допомоги в економічній області, перш за все у відновленні шляхів сполучення, залізничних доріг» [186, с. 46].

В. І. Ленін зазначав, що «Виробничо – технічна допомога зарубіжного пролетаріату Радянській країні може відіграти важливу роль в розвитку виробничих сил країни, передачі навиків, висококваліфікованої праці, особливо при організації нових видів виробництва, а в області сільського господарства могла сприяти використанню нової техніки, створенню зразкових господарств, які стали б прикладом використання сільськогосподарських машин, тракторів.

Він також звертав увагу на великі труднощі в практичному втіленні виробничої допомоги зарубіжного пролетаріату Радянській країні, тому що в умовах розрухи і голоду в 1921 р., всі питання з переїздом, влаштуванням на роботу, забезпеченням житлом та харчуванням, виділення підприємств і земельних ділянок іноземним робітникам виконати було надзвичайно важко. [383, с.347].

На початку 1920-х років у зв'язку з новими економічними реаліями трудова імміграція в СРСР стала масовим явищем. Підвищення розмірів легальної та нелегальної трудової імміграції, в тому числі за рахунок

реєміграції, викликало необхідність посилення державного контролю над в'їздом в СРСР. У той же час країна була зацікавлена у використанні іноземної робочої сили в народному господарстві [415, с. 134].

Радянська влада в своїй імміграційній політиці, в першу чергу, керувалася партійно-класовим підходом, а також станом ринку праці. Не останню роль грав і характер дипломатичних відносин з тією країною, звідки прибували емігранти.

Суть і завдання радянської імміграційної політики докладно викладені в листі відділу імміграції НКТ від 4 лютого 1921 р. направленому в Стокгольм офіційному представнику РРФСР. У листі, зокрема, повідомлялося: «Організована при НКТ Державна Комісія з переселення іноземних робітників в Радянську Росію, визнаючи небажаним і неможливим допускати в даний час масову імміграцію іноземних робітників, в той же час вважає вкрай важливим і цінним в справі нашого господарського будівництва залучення з-за кордону окремих високо кваліфікованих робітників сил. При цьому слід посилати тільки тих, які дадуть зобов'язання працювати в Росії не менше року і на витримку і стійкість яких можна буде покластися. Житла для залучених до переселення будуть підготовлені і в постачанні продовольством вони будуть поставлені в найбільш сприятливі умови нарівні з висококваліфікованими робітниками наших підприємств» [426, с.295].

Для того щоб запобігти неорганізований масовий приїзд іммігрантів, радянське уряд пішов на закриття кордонів. 13 червня 1921 р. Раднарком ухвалив тимчасово призупинити імміграцію і реєміграцію. Слідом за тим було прийнято рішення про тимчасове закриття морських і сухопутних кордонів Радянської республіки [406, 179].

Питання, пов'язані з участю зарубіжних робітників і спеціалістів в будівництві промислової бази країни, неодноразово обговорювалися на засіданнях Ради Праці і Оборони (РПО). В результаті були сформовані норми використання іноземної робочої сили. Вони стали основою підписаної В. І. Леніним постанови РПО від 22 червня 1921 р. «Про американську

промислової еміграції», вона визначила основні напрями подальшої організації переселення робітників за кордон і раціонального використання їх праці в Радянському Союзі. В постанові РПО від 22 червня була висунута додаткова умова приїзду іноземців в Радянську Росію – впускалися тільки організовані групи іноземних робітників, які мали привезти із собою продукти, знаряддя праці, та інструменти. Так, головні її засади ґрунтувалися на тому, щоб надати окрему групу підприємств на домовлених умовах іноземним робітникам та спеціалістам, забезпечити їм певний ступінь автономії з метою використання їх для підняття продуктивних сил країни [415, с.202].

29 червня 1921 р. при центральному відділі промисловості було створено підвідділ промислової еміграції, який мав втілити в життя основні пункти постанови від 22 червня.

В середині 1921 р. склалась чітка програма по подальшій роботі серед іноземців. Можливість масового неорганізованого в'їзду була категорично відкинута. Радянська країна була готова приймати тільки організовані колективи, надавши для їх обслуговування спеціально підібрані цехи, заводи. Іноземні робітники повинні були привезти із собою все необхідне для свого проживання та роботи. Кожен член виробничого колективу давав розписку про те, що він ознайомлений зі всіма умовами та труднощами праці в країні Рад, при приїзді буде займатися своїми справами в трудовому колективі, також що везе достатньо коштів та продовольства, щоб забезпечити своє існування не менше, чим на рік [310, 19-23].

2 червня 1922 р. було введена ще одна постанова, яка ввела митні пільги для робітників-емігрантів. Від митного збору звільнялися організовані групи робітників, які привозили із собою продовольство, одяг, знаряддя праці.

В липні 1922 р відбулася третя Міжнародна конференція товариств Міжнародної робочої допомоги (Міжробдом), яка прийняла резолюцію «До питання про виробничу допомогу», в якій визначила основні напрями і форми сприяння у відновленні і побудові господарства країни. Одночасно із закупівлею і відправленням промислового обладнання за рішенням конференції

передбачалася відправка країні рад кваліфікованих робітників і фахівців. Велика робота з відбору та направлення в СРСР висококваліфікованих робітників і фахівців лягала безпосередньо на міжнародну робітничу допомогу, профспілки і інші закордонні робочі організації [503, с.30].

Особливо цінною для Радянського Союзу була виробничо-технічна допомога економічно розвинених країн, в яких функціонували товариства міжнародної допомоги СРСР. Так, в Німеччині завдання з відбору та залучення фахівців вирішувалися створеним в Берліні «Торгово-промисловим акціонерним товариством міжнародної робочої допомоги Радянській Росії». Багато радянських підприємств, через брак в своєму розпорядженні достатньої кількості кваліфікованих фахівців, відкрито заявляли державі про необхідності залучити відсутніх фахівців з Німеччини.

У Сполучених Штатах Північної Америки і Канаді питанням залучення фахівців займалося Товариство Технічної Допомоги СРСР (ОТП СРСР). В поле діяльності товариства входили не тільки організація закупівлі та відправлення технічного обладнання, а й безпосередньо формування груп іноземних робітників, ретельний відбір кандидатур, і переправлення їх в СРСР [488, с. 28-34].

Виступаючи на з'їзді шахтарів в квітні 1920 р. В. І. Ленін говорив: «Щоб врятувати Радянську владу зараз потрібно дати вугілля для промисловості». Так, всі зусилля правлячої партії були сконцентровані на як найшвидшій відбудові Донбасу, який на той час був головним районом по видобутку вугілля [417, с. 73].

Інформація про роботу більшості промислових груп є досить поганою. Так, наприклад, група шахтарів із 32 чоловік весною 1922 р. виїхала із США в Росію. На початку серпня вона прибула у Рутченківську копальню Юзівського гірничого району, що на Донбасі, та розпочала роботу на шахті «Лідіївка». Шахтарі придбали в США на 15600 доларів 85 комплектів шахтарських інструментів, а також спецодяг, ліки та продукти. Працюючи на Донбасі

американські шахтарі допомагали освоювати радянським робітникам свердлильні машини нового зразка [428, с. 11-12].

В 1924 р. 30 чехословацьких робітників скляної промисловості прибули в Донбас на Констянтинівський скляний завод.

Інша група будівельників прибула на Донбас у квітні 1921 р., кооператив робітників складався із 41 іноземця. Вони привезли із собою повний комплект інструментів та обладнання для майстерні, де виготовляли легкі будинки американського типу [430, с. 195-197].

Незважаючи на досягнення діяльності емігрантських промислових колективів, їх подальше застосування особливого розвитку не набуло.

За офіційними даними, тільки з 26 жовтня 1922 року по 1 серпня 1925 року в Постійну комісію Ради Праці і Оборони (РПО) було подано 99 групових заяв із загальною кількістю 411 523 чоловік. Одні з подавачів прохань, ймовірно, дійсно відгукувалися на заклики про міжнародної пролетарської солідарності, інші просто мріяли про інше, якісно нове життя в СРСР. З великою часткою ймовірності можна припустити, що кожен переселенець шукав свій «земний рай», і в тій чи іншій мірі сподівався знайти його в «першій пролетарській державі». Однак, саме таких іммігрантів, які не мали, як правило, ні спеціальної освіти, ні високої кваліфікації, найменше чекало радянське керівництво [506, с.50].

Свої пріоритети щодо промислової імміграції радянська влада сформулювала гранично відверто – тільки висококваліфіковані робітники і технічні фахівці. Така «вибіркова» імміграція, хоча і суперечила широкомовним заявам комуністичного керівництва про пролетарську солідарність, приносила в сфері економіки помітні плоди. Керівник ВРНГ Ф. Е. Дзержинський в одному з ділових листів відверто зізнавався: «Досвід доводить повністю, що приїзд до нас емігрантів закінчується дуже сумно і для них, і для нас – якщо це не персональний приїзд, що до персонального виклику на певну посаду» [495, с.37].

В нових умовах економічного розвитку країни стара система регулювання трудової імміграції була малоефективною. Через численні проблеми 1920-1921 рр., пов'язані з відсутністю реальних механізмів управління міграційними трудовими потоками, держава потребувала створення нового законодавства та комісії, яка б ефективно контролювала приїзд іноземних громадян в країну. Йшлося про створення державної служби щодо врегулювання питань трудової сільськогосподарської і промислової імміграції та рееміграції. Для врегулювання і сприяння промислової і сільськогосподарської імміграції Радою Праці та Оборони по трудовій, сільськогосподарській і промислової імміграції та еміграції була створена комісія (КОМСТО). Комісія була організована постановою РПО від 25 жовтня 1922 р. [27, с.300].

Комісія мала право видавати для керівництва центральних і місцевих органів влади постанови, інструкції, розпорядження, а також займалася внутрішніми питаннями по облаштуванню і розподілу іммігрантів по всій території Радянського Союзу. Згодом виявилася недостатня ступінь взаємодії Комісії з органами союзних республік в тому числі і УСРР, що негативно позначалося на спільній справі регулювання приїзду іноземних робітників та спеціалістів. [426, с.102].

В березні 1923 р. Президія держплана прийняв постанову про промислову еміграцію, яка визначала можливість еміграції тільки окремих висококваліфікованих робітників в основному у сфері хімічної, текстильної та металургійної промисловості.

Постійна Комісія РПО по імміграції та еміграції фіксувала рух сільськогосподарської і промислової імміграції та рееміграції в СРСР, і щорічно надавала статистичні відомості до Ради Праці і Оборони [301, с. 40-44].

При розгляді заявок перевага віддавалася тим фахівцям, яких потребували промисловість і сільське господарство країни. В зв'язку з цим велика відповідальність лягала на плечі Народного Комісаріату Праці.

При розгляді клопотань, що надходять від іноземних робітників в масовому порядку, радянська сторона, вимушена була стримувати потік

іммігрантів, відхилила прохання тих фахівців, в яких не було високої зацікавленості [430, с.195].

Члени комісії РПО по промисловій імміграції поділяли всіх іноземців на дві основні підгрупи. До першої підгрупи відносилися звичайні кваліфіковані робітники різних професій, які раніше працювали в СРСР і за погодженням з ВЦРПС, ВСНХ та іншими господарськими організаціями прибували для роботи в різні установи. Другу підгрупу складали фахівці, яких запрошували на роботу радянські господарські установи. Як правило, це були робітники з високою кваліфікацією і великим стажем роботи, які вкрай були потрібні радянській промисловості [460, с.47].

Іншу групу становили кваліфіковані іноземні робітники та спеціалісти державного замовлення. Питання запрошення іноземних кваліфікованих робітників і спеціалістів в СРСР обговорювалися на різних конференціях в контексті міжнародної допомоги ще в першій половині 1920-х рр. [402, с. 67].

На XIV з'їзді ВКП (б), який відбувся в грудні 1925 року і який увійшов в історію як «з'їзд індустріалізації», був схвалений курс Центрального Комітету на забезпечення переважного розвитку важкої промисловості: «Вести економічне будівництво під таким кутом зору, щоб СРСР з країни, в яку ввозять машини та устаткування, перетворити в країну, яка виробляє машини та обладнання». Так як кваліфікованих робітників у СРСР не вистачало, на порядок денний було поставлено питання про цілеспрямоване залучення з-за кордону фахівців і кваліфікованих робітників, необхідних державним установам і підприємствам [193, с.400].

Спочатку до планового залучення необхідних для промисловості СРСР фахівців і кваліфікованих робітників приступив ВРНГ Союзу РСР. Заявки ВРНГ на залучення з-за кордону фахівців, відповідно до створеної системи, надходили від підвідомчих ВРНГ СРСР і ВРНГ союзних республік організацій в Іноземний відділ Головного економічного управління (ІНО ГЕУ ВРНГ) СРСР, який через Президію ВРНГ передавав їх в КОМСТО.

Кампанія по залученню іноземних фахівців почалася з 1925 р., у зв'язку з чим комісією РПО спільно з зацікавленими відомствами став вироблятися порядок обліку прибулих фахівців, а також результатів їх роботи. Відповідно до заявок, висококваліфіковані кадри залучалися переважно в машинобудівну, металургійну, електротехнічну, хімічну, силікатну і поліграфічну галузь промисловості [416, с.178].

У 1927 р. відбулося помітне посилення вимог у сфері трудової імміграції. ВРНГ прийняв інструкцію, в якій перераховувалися конкретні категорії іноземних фахівців, необхідних для радянської економіки, і визначалися кваліфікаційні вимоги до них. За даними ВРНГ, на 1 жовтня 1927 р. в радянській промисловості працювало всього 197 іноземних інженерів, техніків і майстрів, до червня 1928 р. кількість зарубіжних фахівців збільшилася до 301, майже половину з них (47%) становили фахівці з Німеччини. Якісні зміни в поглядах радянського керівництва на проблему використання в народному господарстві іноземних робітників і фахівців відбулися на рубежі 1920 - 1930-рр. Об'єктивно цьому сприяла надзвичайна складність економічних задач індустріалізації. Суб'єктивним фактором, який змусив радянських управлінців змінити своє ставлення до іноземців, стали відповідні партійні рішення [340, с.64].

Через великий брак висококваліфікованих кадрів в радянській країні виконання своїми силами курсу індустріалізації було неможливо. Так, пленум ЦК ВКП(б) в липні-серпні 1927 р. вказав на необхідність запросити іноземних спеціалістів в СРСР.

На квітневому пленумі в 1928 р. було винесено постанову: «Організувати систематичне залучення іноземних спеціалістів для роботи на підприємствах, а також залучення іноземної технічної допомоги» [336, 68-72].

Безпрецедентний ентузіазм, який демонстрували в перші роки індустріалізації сотні тисяч робочих, не міг компенсувати нестачу кваліфікованих кадрів, і тим більше фахівців, які вміли поводитися з новітніми імпортомним обладнанням. В цій ситуації надзвичайно гостро постало питання

про підготовку радянських фахівців з числа кадрових робітників, а також про масове залучення на підприємства Радянського Союзу іноземних робітників, техніків, фахівців [385, с.58].

Проведений в червні-липні 1930 р. XVI з'їзд ВКП (б) перевів це питання в площину партійного рішення. У резолюції по звітній доповіді ЦК ВКП (б), зокрема, говорилося: «З'їзд вважає за необхідне розширення практики посилки за кордон робітників і фахівців і запрошення іноземних інженерів, майстрів і кваліфікованих робітників в СРСР, забезпечуючи повне використання їх досвіду і знань на підприємствах Радянського Союзу». З ініціативи вищого партійного керівництва в країні почалася потужна пропагандистська кампанія по залученню іноземних робітників і фахівців до участі в рішенні задач індустріалізації. В основу цієї кампанії було покладено ідею міжнародної пролетарської солідарності, яка мала в той період велику популярність в робітничому середовищі [192, с.456].

Іноземні фахівці в якості експертів, консультантів брали участь в проектуванні і реалізації практично всіх найбільших будівництв 1-ї п'ятирічки. Більшість приїхало з Німеччини і США, в цих країнах закуповувалася і основна частина імпортової техніки.

Згідно до постанов В. І. Леніна XVI з'їзд ВКП (б) вирішив більше та частіше відправляти радянських робітників і спеціалістів за кордон для вивчення зарубіжного досвіду, а також запрошувати іноземних робітників та спеціалістів в СРСР. «Залучаючи іноземну допомогу до реконструкції промисловості і організації нових виробництв, - говорилось в резолюції XVI з'їзд ВКП (б), необхідно в цій справі добитися таких темпів, які дозволили б радянській промисловості в найкоротший термін ввібрати в себе кращий досвід і важливіші досягнення передових технологій» [468, с.99-101].

23 березня 1931 р. була прийнята постанова «Про виконання директив ЦК по роботі з іноземними робітниками», за цією постановою в СРСР планувалося запросити в 1931 р. 10 тис. іноземних спеціалістів та робітників, значна частина з яких мала працювати на підприємствах УСРР. Так, в Україні на

1931 р. працювало 1626 іноземних спеціалістів та робітників, у вугільній промисловості 431 чол., в металургійній 138 чол., в хімічній 105 чол. Найбільше іноземців було задіяно на ХТЗ 328 чол.. За національністю переважна більшість були німці 1161 чол., американці 166 чол., чехи 65 чол., бельгійці 31 чол., французи 21 чол.. За статистичними даними вже на кінець 1932 р на підприємствах УСРР було вже задіяно 2,5 тис. іноземців [40,].

Організацією праці, побуту та відпочинком іноземців займались профспілки. За постановою ЦК ВКП(б) від 16 серпня 1931 р. «Про стан роботи із іноземними робітниками і спеціалістами», при ВЦСПС створили спеціальне Інобюро, в УСРР таке бюро працювало у Харкові [355, с. 55-56].

З метою залучення іноземної робітничої сили для роботи на підприємствах Радянського Союзу в багатьох містах світу були організовані іноземні бюро ВРНГ. В Німеччині, наприклад, відкрилося Берлінське бюро ВРНГ, крім того, паралельно з роботою офіційного радянського представництва активну діяльність у багатьох містах Німеччини розгорнули не офіційні представники наркоматів і відомств, які підбирали робочу силу для «своїх» підприємств. За допомогою місцевих активістів вони поширювали агітаційні матеріали, давали оголошення в газетах, описуючи переваги роботи в СРСР.

Найбільшого розмаху система вербування іноземних робітників та спеціалістів на роботу до Союзу досягла в період з 1928 по 1933 рр., коли Європа переживала економічну кризу і потопала від безробіття. Велика кількість робітників прагнула виїхати до СРСР у пошуках кращої долі [338, с.34].

Вербувальники всіляко змальовували переваги життя в Радянському Союзі, манили високими зарплатами, хорошими умовами праці, культурним розвитком країни де всі були рівними. Зокрема, робітникам обіцяли, що в разі їх приїзду в Радянську Росію, вони будуть заробляти 180-250 рублів, при цьому гарантувалося переведення 40% заробітку у валюті в країну, де залишалися сім'ї. Ці та інші, вельми привабливі, умови включалися до відповідних договорів?. Крім того, вербувальники з СРСР зустрічалися з безробітними на

різних зборах і усно обіцяли їм прекрасні житлові умови - аж до окремих квартир, поліпшене продовольче постачання та інші блага, що, природно, виробляло позитивне враження [430, с. 300].

Один із договорів між трестом Союзвугілля і німецькими іноземними робітниками на шахту Американка мав такі умови:

«Договір мав вручатися на німецькій мові. Трест зобов'язувався взяти на себе безплатний зворотній приїзд робітників та їх членів сім'ї в Німеччину третім класом до місця проживання. Також безплатний перевіз багажу для робітника 80 кг. для кожного члена сім'ї 40 кг. Гарантувалася місячна зарплата у розмірі 250 крб. при місячному переводі 15% заробітку у валюті за кордон, згідно німецькому закону і закону України від 8-го червня 1927 р. переказ має здійснюватись щомісячно на початку місяця за попередній місяць не пізніше 10-го числа.

При рості цін на товари, піднімається гарантія зарплати паралельно з ростом цін. Робочий день за договором повинен був тривати 6 годин під землею і 7 годин на поверхні. Квартира, світло, опалення мали надаватися безплатно.

Якщо із робітником відбувся нещасний випадок із смертним наслідком, сімейству виплачується 80% гарантованого заробітку у валюті, згідно курсу.

Робітник повинен був прийняти роботу на тій шахті де його керівник і трест призначать по його кваліфікації. Робітник міг відмовитись від запропонованої йому роботи, якщо: квартирні умови не відповідали передбаченим у договорі, якщо б йому доводилося проживати одному серед російських робітників, де він зі своєю сім'єю міг себе почувати самотнім, якщо не переносились кліматичні умови робітником, або його родиною.

При поїздки у відпустку робітнику повинні були при річній роботі чи перебуванню в СРСР бути поміняно на іноземну валюту 150 крб., 50 крб. на жінку, на кожного члена сім'ї по 35 крб., після кожного року сума мала підніматися на 5% щомісячно. Відпустка встановлювалася для робітників під землею 4 тижні; на поверхні 14 днів при річній роботі, виключаючи час дороги.

Договір входив в силу на 1 рік з дня його затвердження. Якщо сторони не заявляли про перезаключення договору, він автоматично продовжувався на наступний рік» [102, арк.45].

Хоча всі пункти договору були чітко прописані та зазначені, на практиці менша частина з них виконувалася, радянське керівництво усілякими способами намагалось витратити чим менше коштів на робітників, навіть якщо їх діяльність суперечила прописаним пунктам у договорі.

Вербовка проводилася в основному радянськими представниками закордоном. При наборі недостатньо перевіряли іноземних робітників і спеціалістів, зі сторони їх фактичних та практичних знань. Так, наприклад, в Гіпросталь на посаду інженера конструктора був запрошений Тварді Рабстал, в апараті протягом двох років ніхто не знав що він робить. В результаті виявилось що Тварді зовсім немає тої кваліфікації, для роботи за якою він був запрошений [103, арк.60].

На ХТЗ в якості інженера був прийнятий на роботу австрієць Зальцман, який виявився звичайним робітником і нічого не знав про навички інженерної роботи.

На шахтах Донбасу працював німецький спеціаліст Альтман із 1930 р., який видав себе за доктора, інженера-спеціаліста по гірничій справі. В результаті він виявився звичайним гірником, який приїхав з Німеччини в пошуках великої заробітної плати. На шахті Юнком в якості забійника працював німецький робітник Зайден, який в результаті виявився цирковим клоуном [104, с.55].

Слід відмітити, що при вербовці іноземних робітників і спеціалістів їх не правильно було проінформовано про стан економіки СРСР, в результаті цього по їх прибуттю виникав цілий ряд непорозумінь і конфліктів.

В кінці 1931-1932 рр. вживаються заходи щодо перегляду договорів про технічну допомоги та розірвання угод з рядом закордонних фірм, вводяться більш жорсткі норми організації технічного співробітництва. Наполегливо впроваджується практика перекладу іноземних фахівців з індивідуальних

контрактів на умови загального колективного договору. Припиняються часто у формі «добровільних відмов» валютні виплати, погіршується постачання іноземних робітників і фахівців через систему спеціальних розподільників. У роки 2-ї п'ятирічки 1933-37 рр. масштаби застосування іноземної робітничої сили скорочуються. До початку 1937 р. основна частина іноземних робітників і фахівців залишила СРСР [417, с.69].

В ході сталінських «чисток» в 1930-і роки жертвами терору стали не тільки радянські громадяни, а й люди з країн, фахівці та їхні родини. Більшість з них прибули в СРСР під час світової економічної кризи. У Радянському Союзі, де проголошувалися принципи пролетарського інтернаціоналізму, їм обіцяли надати політичний притулок. Однак, в розпал боротьби з «ворогами народу» іноземці виявилися зарахованими в розряд «шпигунів», учасників різних «антипартійних угруповань» і т.д. Особливо трагічною виявилася доля німецьких антифашистів, що вже пройшли у себе на батьківщині через нацистські тюрми і концтабори. В СРСР вони шукали притулку, а опинилися на ділі вкинути в нову безодню політичних переслідувань, підозр, помилкових доносів, чуток, домислів, арештів, судових процесів [271, с. 120-123].

Партійна верхівка, каральні органи, преса вселяли населенню країни думку про те, що всі іноземці – шпигуни. Загальний страх породжував ланцюг доносів в партійні органи, НКВД. З одного боку, їх автори щиро бажали викоринити «ворогів народу». З іншого боку, ці доноси можна розглядати як форму самозахисту, спробу врятувати своє життя перед загрозою репресій.

Серед іноземних робітників і фахівців можна виділити кілька груп репресованих. Це політичні емігранти, робітники-контрактники, реемігранти і особи, які побажали повернутися на батьківщину своїх предків, військовополонені Громадянської і I світової війни [285, с. 174].

З початку 1930-х років вівся цілеспрямований пошук компромату щодо іноземців. На іноземних робітників і фахівців збиралися відомості по лінії Інобюро і парткому з подальшою передачею їх в НКВД. Фіксувалося все:

родичі за кордоном, наявність радянського громадянства, партійність, місце роботи, громадські навантаження, політичні погляди і т. д.

Залишаючись підданими іншої держави, іноземні спеціалісти і робітники, таким чином, захищали себе від політичних дій Радянського уряду. Деякі німці, наприклад, навіть переходячи з КПП в ВКП (б), зберігали німецький паспорт. До середини 1930-х років більшість іммігрантів залишалися підданими своїх держав. Після встановлення фашизму в Німеччині, німецькі робітники опинилися в скрутному становищі. Зв'язок з родичами міг стати непрямим звинуваченням у підтримці нацизму. З іншого боку, невідомо було, що чекало їх на батьківщині. Можливо, звинувачення у співпраці з більшовиками, приналежність до комуністичної партії (КПП, ВКП (б)) і концтабір. З 1933-1934 рр. на німецьких іммігрантів посилювався тиск з метою переходу в радянське підданство. Нерідко питання ставилося руба на засіданні партійних осередків, аж до виключення з партії, звільнення і насильницької висилки до Німеччини [291, с. 138].

Для радянського уряду від'їзд іноземних фахівців був вкрай небажаний. По-перше, він підтверджував нестабільність обстановки в країні. По-друге, що повертаються на батьківщину іммігрантами активно цікавилася німецька військова розвідка. Іноземні фахівці в СРСР працювали на підприємствах оборонного значення. Інформація, отримана від них, була особливо актуальною в кінці 1930-х років у зв'язку з підготовкою військової агресії [314, с. 113].

3.2 Профспілкова робота серед іноземних спеціалістів.

Якщо на початку 20-х років профспілки не намагалися охопити нечисленних іноземних фахівців і робітників профчленством, то у 30-ті рр. ситуація докорінно змінилася. В березні 1928 р. вони, отримали право приймати до своїх організацій членів іноземних профспілок, за умови, що ті

були прихильниками класової боротьби, а також сплачували членські профвнески [314, с. 50].

ЦК ВЦРПС від 16 серпня 1930 р. винесло рішення «Про розгортання культурно-масової роботи серед іноземних працівників» [37, арк. 11], було внесено низку практичних указів від 28 серпня 1930 р. «Про створення виробничої ради німців разом із адмін-тех персоналом ТМО», від 23 вересня 1930 р. «Про облаштування читалень та бібліотек для іноземних робітників і спеціалістів», від 28 вересня 1930 р. «Про прийняття рішучих мір до проведення культурно-масових заходів. Серед яких проведення сімейних вечорів іноземців разом із радянськими сім'ями., організації народних бригад по міжнародному зв'язку, організацію передових бригад серед іноземних працівників» [40, арк. 1].

7 березня 1931 р. ЦК ВКП(б) видало постанову «Про культурне обслуговування чужоземних фахівців і робітників». Проте масовій роботі серед іноземних робітників і фахівців заважав мовний бар'єр. На підприємствах бракувало фахівців, які б володіли іноземними мовами. Не було організовано навчання іноземних робітників та фахівців української мови [6228, арк. 23].

В кінці 1931 р. при ВУРПС було організовано Бюро міжнародного зв'язку [49, арк. 17]. Показовим був склад бюро. Він налічував 7 чол. Його головою визначили члена президії, який відповідав б за стан роботи з іноземцями. Водночас пропонувалося усім ВУКом, що нараховували понад 300 іноземців у складі своїх членів, а також районним і міським профрадам, що обслуговували понад 100 іноземних працівників включити до штату одного працівника – інструктора, який би займався виключно роботою серед іноземних громадян [314, с. 231]. Від 2 квітня 1932 р. Бюро на чолі із Мусильманом розробило головні положення по роботі серед іноземних робітників та фахівців такі як: підвищення продуктивності праці, виконання і перевищення планів виробництва, передачу досвіду іноземцями радянським робітникам, організацію технічної допомоги іноземцями, швидкий розгляд й реалізація винаходів і раціоналізаторських пропозицій, використання закордонних

працівників за кваліфікацією, використання іноземців у соцзмаганнях, ударництві, в культурно-масовій роботі, залучення іноземців до профспілок, до активу працівників профорганів, проведення серед них політико – інтернаціональну роботу з метою розвитку у них соціалістичної свідомості, проведення боротьби проти фашистської ідеології, організація шкіл для іноземних дітей, сприяння вивченню закордонними гостями російської мови шляхом проведення курсів російської мови, забезпечення житлом, харчовими продуктами, виробами широкого споживання. Як бачимо, головні положення Бюро в основному були спрямовані на збільшення виробництва, шляхом якомога більшої експлуатації чужоземних робітників та спеціалістів, та проведення агітаційно-пропагандистської роботи [50, арк. 1-3].

Для проведення роботи з іноземними робітниками і фахівцями були організовані спеціальні бюро при ВЦРПС та республіканських радах спілок. Головою українського бюро, утвореного комфракцією ВУРПС 31 березня 1931 р. в складі представників ВУМБІТу (Всеукраїнське бюро інженерів і техніків), ВУРПС, Вуків вугільної, металургійної й хімічної промисловості, а також ВОКСУ (Всеукраїнського об'єднання кооперативних спілок України) [1574, арк. 20].

До 1933 р. українському бюро по роботі серед іноземних робітників та фахівців вдалося охопити профчленством повністю всіх іноземців на ХТЗ, на всіх інших підприємствах серед інофахівців бажання вступити до радянської профспілки виявилось не більше 15 % [100, арк. 12].

Окремих планів по культурній роботі серед іноземних фахівців і робітників не було ні в центральних, ні в місцевих професійних організаціях. Дещо в культурній справі було зроблено в Харкові, де при діловому клубі за почином культгрупи НКРСІ організувалася іноземна секція. В місцях скупчення іноземних робітників діяли їх партійні осередки, велася за планами політ виховна і культурна робота. В плані партосередку німецької групи на Брянській шахтоуправі за квітень-травень 1930 р. було передбачено 9

культурних постановок, 9 політ виховних питань, 12 лекцій вивчення російської мови і 6 виробних питань.

В Луганському районі знаходилось 52 іноземних спеціалістів із сім'ями 90 чоловік, 48 з яких являлися членами профспілок. Всі активно були задіяні в культмасовій роботі. При заводах Луганщини було створено бібліотеки, ігрові кімнати, школи по вивченню російської мови також спеціальні курси для жінок. Проводилися політ зібрання, на яких обговорювалася політична ситуація що склалася у світі. На чеській мові випускалася стінгазета. За рік проводилося 13 зібрань з представниками партії і профспілкових організацій по питаннях поліпшення політичних умов.

В Макіївському районі працювало всього 48 іноземців – на заводі Томського 7, Зургесі 22 чол. Культмасова робота в даному регіоні не проводилася, спостерігалась повна відсутність перекладачів, що унеможливлювало контактів радянських робітників з іноземцями, місцевий персонал поводився з німецькими робітниками грубо, агресивно.

В лісовій промисловості було задіяно 17 чоловік в Житомирі на деревообробній фабриці імені «Профінтерна», в Тростянці на деревообробному комбінаті, в Києві на деревообробній фабриці імені Баженова, через відсутність перекладачів культмасова робота також не проводилася [52, арк.120-122,140,145].

Бракувало літератури іноземною мовою, книготоргові та видавничі організації УСРР не виконували своїх обов'язків перед професійними спілками. Бібліотеки для груп робітників були укомплектовані соцвиховною, художньою і кампанійською літературою. З художньої літератури переважає перекладена з російської і української мови. Взагалі художньої літератури було замало. Постачання бібліотек технічною літературою взагалі не планувалося. Кількість книжок по окремих бібліотеках не вистачала на всіх читачів. Наприклад, в німецькій бібліотеці на шахті «Американка» було в наявності всього 76 книжок. Для німецької групи фахівців заводу ім. Ворошилова був створений в

загальній бібліотеці клубу ім. К. Маркса відділ з 20-ти книжок. Технічна література в бібліотеці була зовсім відсутня [104, арк. 23 – 25].

Марсисько-ленінську літературу на іноземних мовах (14 мов) видавало видавництво «Іноземних робітників СРСР», яке знаходиться в системі видавництва Комінтерну. На іноземних мовах видавав літературу також Укрнацменіздат. На Україні в основному розповсюджувалася німецька, чеська і болгарська література. Книготоргова система працювала незадовільно. Торговий апарат невчасно робив замовлення на книги. Маса німецьких робітників через бездіяльність торгово-розповсюджуючих організацій дуже мало обслуговувалися літературою на рідній мові [434, с. 102].

Також обслуговування закордонних робітників літературою проводилося товариством «Міжнародна книга». Розповсюдження преси ускладнювалося через ряд причин, насамперед через те, що не було всіх відомостей по підприємствах де працювали іноземні працівники. Найбільш була розповсюджена польська та німецька преса, чехословацької періодики взагалі не видавалося. По деяких містах таких, як Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Запоріжжя, Сталінно, Київ де було найбільше скупчення іноземних робітників і спеціалістів, відкривалися кіоски із іноземною літературою [40, арк. 69]. На Харківському тракторному заводі видавалася на німецькій та англійській мові газета «Гелет» [43, с.246].

Німецька група на Брянській шахтоуправі випускала свою стінгазету. Група іноземців на шахті Американка випускала друковану багатотиражну газету «Штурм ауф Коле», «Дойчен централь цейтунг» обидві стінгазети зорганізували навколо себе актив кореспондентів, 10-12 чоловік. 25 грудня 1933 р. припинила своє існування у зв'язку з від'їздом іноземців на батьківщину. Крім цього, німці передплачували індивідуальним порядком газети і журнали, як закордонні так і радянські. Але через те, що технічні журнали були досить дорогі, вони не мали змоги їх передплачувати. Шахткопи постачали німецьким робітникам німецьку газету «Дас Нойе Дорф» [106, арк.21].

На Харківському тракторному заводі виходила газета «Темп» на російській, німецькій та англійській мові, газета «Генератор» виходила ще й на чеській мові. В Дніпропетровську на заводі ім. Петровського дані газети виходили на німецькій мові в кількості 24 примірника, на заводі ім. Держинського, газети виходили на німецькій та французькій мові у кількості 18 і 10 примірників відповідно., на заводі ім. Сталіна в Сталіно та в Єнакієво на заводі ім. Рикова виходило по 7 примірників газети на німецькій мові, в Макіївці на заводі Томського виходило 9 примірників на німецькій, на заводі Ілліча в Маріуполі виходило 30 примірників газети на німецькій, в Харцизьку на труболиарному заводі на англійській мові виходило 30, німецькій 28, чеській 18, французькій 10 примірників газет. На шахтах іноземна преса виходила переважно на німецькій мові, в загальній кількості 350 примірників на день. Із вище перелічених даних можна дійти висновку, що преса на іноземній мові виходила найчастіше і найбільше по кількості на тих підприємствах, на яких було найбільше скупчення іноземців. Можемо константувати, що лідером по надходженню преси на іноземній мові був ХТЗ. Але видавництву іноземної преси були притаманні часті перебої, а на деякі підприємства газети та журнали взагалі не доходили, тому іноземці була погано поінформовані із новинами що відбувалися у світі, а ті новини, що вони отримували, були спотворені радянською пропагандою, і подавалися виключно з боку інтересів радянської держави [56, арк. 1-9].

Що ж стосується кінематографа то центральним прокатом були надісланні в Одеський, Сталінський, Дніпропетровський, Проскурівський та Київський крайвідділи кінопрокату переклади на німецькій та англійській мові на фільми: «Жовтень», «Рубікон», «Нащадок Чингіс-хана», «Гігант», «40 сердець», «Похмурі моря», «Панцерник Потьомкін», «Перекоп», «Життя в муках» [48, арк.77].

4 березня 1933 року на Харківській радіостанції транслювалася на німецькій мові художня радіокомпозиція «Deutschland uber alles», яку грали іноземні спеціалісти міста Харкова [68, арк.40].

Що ж стосується освіти то в апараті НКП не було повного звіту кількості іноземних робітників та їх дітей і фактичного їх обслуговування, не було ніяких відомств що робилося на місцях. Так на шахті «Юнком» – школа не була забезпечена необхідними приміщеннями діти перекидалися з місця на місце і через відсутність достатньої кількості лавок займалися стоячи. На ХТЗ діти були незабезпечені вчителями необхідної кваліфікації, вчителі англійської мови взагалі були відсутні [103, арк. 31].

В справі культурного обслуговування іноземних фахівців і робітників мали місце значні недоліки політичного характеру. З одного боку профспілки вдавалися в бік безумовного і поголовного втягнення іноземців до громадського життя і тим викликали політично негативні реакції, з другого боку вони залишали іноземців без уваги і тим викликали нарікання з боку іноземців на неуважне ставлення профспілок до них. Наприклад бюро секції ІТР заводу ім. Ворошилова скликало після 1-го родинного вечора влаштованого для іноземних фахівців спеціальні збори, і оголосило на цих зборах інформацію про процес промпартії і закінчили закликком приєднатися до протесту радянських фахівців. Це викликало з боку іноземних фахівців реакції у формі політичної декларації, де вони заявляють, що вони зобов'язалися служити тільки техніці і зовсім не мають наміру втручатися до внутрішніх справ Союзу. Тоді як Група німецьких робітників на шахті Американка і на Брянській шахтоуправі скаржилися, що їм в культроботі ніхто не допомагає [460, с.51].

Також серед іноземних робітників та спеціалістів працівниками профспілкових органів активно проводилася агід пропагандистська робота, щодо переваг комуністичного ладу над капіталістичним, активно проводилися заклики до вступу в профспілки та до лав комуністичної партії.

При ВУРПС були створені курси агітаційно-пропагандистської роботи серед іноземців, на них набиралися добре перевірені люди, стаж перебування яких у лавах комуністичної партії був не менше 7 років, а профспілковий не менше 5 років [55, арк.16]. Так, наприклад, громадянин Немировський та

Маслов, які пройшли курси по агітмасовій роботі серед іноземців, були прислані до ВУКу основної хімії на 10 днів, до ВУКу Машинобудування прибула Нобзева, до Дніпропетровської місцевої профради Рабінович. До завкома заводу ім. Держинського Кам'янське ВУРПС надіслав на 10 денну практику Вишневського. До ВУКу вугільної промисловості було командировано пропагандистів Райкнема, Яновича, Япольську, до заводу ім. Ілліча Маріуполь командирований був Котоса. Агітаційна робота була спрямована на заохочення іноземців до праці, до збільшення норм виробітку, створення передових бригад [45, арк.67-71].

При проведенні культмасової роботи серед іноземних робітників і спеціалістів до жовтневих святкувань в місті Одеса було створено два кружки по вивченню російської мови іноземцями, організовано екскурсію іноземців в німецький колгосп «Роте Фане», був проведений вечір святкування річниці жовтня в клубі інженерів та інтерклубі моряків, був випущений спеціальний номер ювілейної газети на іноземній мові.

В Києві було проведено вечір присвячений 16-річчю Жовтня в клубі «Народів заходу» з доповіддю на німецькій мові, іноземні робітники були забезпечені квитками у кіно та театр, спільний робітничий професійний союз (СРПС) влаштував вечір зустрічі закордонних робітників та фахівців Києва з радянськими інженерами та техніками [69, арк.5,7,10].

Про незадовільне ведення культурно-просвітницької роботи серед іноземних працівників свідчить постанова об'єднаної президії ЦКК і колегії НКРС «Про виконання постанови ЦК КПБ від 7 березня 1931 р. щодо культурного обслуговування чужоземних фахівців і робітників». «Слід відмітити, що в основному постанова ЦК КПБУ з 7 березня 1931 р. не була виконана на належному рівні, зокрема професійні організації, як центральні, так і місцеві, на яких головним чином лежала відповідальність за культурно-масову роботу серед іноземців, цій роботі достатньої уваги не приділялося, робота здебільшого йшла самоплином, що на практиці призводило до механічного, поголовного втягнення іноземців до громадсько-політичного

життя, без уваги до них, без попередньо підготовчо-роз'яснювальної роботи, без диференційованого підходу [37, с.10].

Провідним напрямом профспілкової роботи серед іноземних фахівців було їх залучення до масового руху за ліквідацію технічної неписьменності в Україні. Зарубіжні фахівці активно намагалися передати передові технології радянським робітникам і фахівцям. Тому успіх оволодінням західними технологіями залежав насамперед від спроможності профспілок створити необхідні умови для їх поширення й зокрема для боротьби з вітчизняними інженерами та управлінцями, які вважали, що можна обійтися і без допомоги іноземців. При сприятливій профспілок інофахівці організовували гуртки «Швидкої технічної допомоги», влаштовували технічні вечори з вітчизняними робітниками й фахівцями, встановлювали над радянськими фахівцями технічне шефство.

В основному серед іноземних робітників і спеціалістів проявлялося бажання передати свій кращий досвід радянським робітникам і спеціалістам. Ця галузь роботи і її успіх в цілому залежав від її організації місцевих органів влади.

В Харкові було завербовано 50 іноземних спеціалістів, які погодились читати лекції на науково-технічні теми [294, с.138].

На ХТЗ велику та цікаву роботу проводили іноземні робітники і спеціалісти в гуртках «Швидкої технічної допомоги», де вони кожного дня допомагали радянським робітникам оволодівати новою технікою [25, арк.22].

Як показовий приклад можна привести такий випадок: в першому відділі механічного цеху через професійну невідповідність у радянських робітників систематично відбувалися аварії устаткування. В цю справу втрутилися іноземні робітники, які вивчили разом із радянськими робітниками причини аварії і в результаті вивчення причин цих аварій були усунені. В ливарному цеху брак по деталям становив 50-60 відсотків, після вивчення проблеми і передачі досвіду кількість браку скоротилась до 15 відсотків [26, арк.46].

На шахті Американка колектив німецьких робітників навчав 30 робітників татар, більшість з яких після 3-ох місяців навчання перевищила норму видобутку іноземних робітників.

Під керівництвом іноземного спеціаліста Тельду була організована бригада «Звільнення від імпортої залежності», яка виготовляла нові інструменти.

На Краммашстрої за кожним іноземним спеціалістом був закріплений радянський інженер і робітники для покращення робочого процесу, для чого і влаштовувались спеціальні вечори-зустрічі [278, с.60].

Іноземець Вольфельд, шляхом особистого інструктажу, навчив 35 робітників. Також він висунув 21 раціоналізаторську пропозицію, 14 з яких було втілено та завдяки цьому зекономлено 63 587 карбованців. Томас Мотум проінструктував 25 рад робітників. Квантлер Гайчр обслуговував шліфувальні та заточувальні станки. Під його керівництвом оволоділи технікою шліфування 5 чоловік [73, арк.13].

Іноземці подавали раціоналізаторські пропозиції щодо організації вітчизняного виробництва. Досить цінні пропозиції поступали від спеціалістів, працюючих в Союзкоксі. Один з них запропонував проект установки підйомника, що дає економію в 8 000 рублів валютою, інший інженер запропонував проект облаштування нових коксових пічок, які заощаджували 30 тисяч рублів валютою.

На заводі імені Петровського із працюючих 13 спеціалістів 6 чоловік внесло 210 раціоналістичних пропозицій, 35 з яких було реалізовано [98, арк.12].

Група чехословацьких робітників в 51 чоловік на ХТЗ включилась в активну боротьбу за виконання лозунгу «1000 тракторів на 1 квітня», вони організовували передову роботу по ліквідації застою в зібранні тракторів, який був спричинений в результаті несвоєчасної доставки підшипників.

Як наслідок, 16 іноземних робітників і спеціалістів за високі заслуги і активну участь їх в роботі виробничих нарад, були премійованими на

загальнозаводській конференції ХТЗ. На цьому ж заводі 64-ма іноземними робітниками з моменту пуску заводу на 1.квітня 1931 р. було подано 261-ну пропозицію по покращенню виробництва, із яких було прийнято 105, виконано 38, із економічною ефективністю в 12 479 рублів [432, с.88].

На заводі ім. Сталіна велику активність проявляли іноземні спеціалісти на виробничій нараді при обговоренні контрольних завдань. Спеціаліст Шапо обґрунтував можливість збільшити випуск продукції доменного цеха до 700 000 тон замість 650 000.

Спеціаліст Кексель замість запроєктованого випуску продукції по залізнопрокатному цеху в 109455 тон, доводив можливість проведенням простих раціоналістичних заходів, збільшення виробництва продукції до 117 тис тон. На цьому ж засіданні спеціалісти організували передову бригаду ім. Сталіна.

На Харківському тракторному заводі група іноземних спеціалістів в складі 120 чоловік, куди ввійшли американці, чехи, англійці зекономила за рік за рахунок раціональних пропозицій 23 000 крб. В Донбасі група зарубіжних робітників із 80 чоловік, за рахунок нововведень перевиконала план на 125 відсотків. Так іноземний робітник Гюген надав креслення машини для дроблення мерзлої глини. Гунтер надав пропозицію завдяки якій зменшились витрати олова в 1,5 рази при виготовленні труб. Іноземець Швиббер багато зробив в справі звільнення від імпорту, так, наприклад, із-за кордону завозились кільця для газових машин на 400-500 крб, завдяки йому їх стали виготовляти на місцевих заводах [54, арк.1-9].

Американський спеціаліст Левіс вніс цінну пропозицію по виготовленню предметів постійного вжитку, таких як ручки для швабр, крючків, віконних заслонок із відходів металу на виробництві. Інший американський фахівець Амо Корлснор вніс пропозицію по виготовленню окремих частин деталей із вже використаного металевого полотна. Обидві пропозиції допомогли значно заощадити кошти та зменшити закупівельну кількість металу для виробництва, що в свою чергу підвищило рентабельність даного підприємства [59, арк.25].

Але разом з тим використання науково-виробничого досвіду іноземних спеціалістів не на всіх підприємствах було поставлено на високий рівень. Це було пов'язано з високомірним ставлення радянських робітників, спеціалістів і небажанням їх бачити в іноземцях не тільки робітника, а і вчителя.

На ряду з безсумнівними успіхами в області збільшення виробничо-суспільної активності іноземних робітників і спеціалістів, слід особливо підкреслити, що в ряді організацій спостерігається негативне ставлення з проявленої з їх сторони ініціативи. Ігнорування раціональних пропозицій, несвоєчасна реалізація прийнятих пропозицій, випадки втрати пропозицій, відсутність їх переліку і економічної ефективності, недостатнє преміювання [392, с.17].

На заводі «Комунар» спеціаліст із 30-літнім стажем Ганделей вніс проект про реорганізацію інструментального цеха по принципу прямоточності. Проект був прийнятий всіма організаціями і затверджений директором заводу. Але проект, який мав би принести велику економію, так і не був реалізованим. В результаті цей спеціаліст покинув завод.

Характерними фактами по подачі раціональних пропозицій являлися наступні випадки: цінна пропозиція Моргантеля, в результаті якого мала знизитись зольність на шахті «Американка» із 6 до 1 відсотка так і не була реалізована, по причині відсутності людини, яка б вміла перекладати текст з німецької на російську мову [105, арк.29-33].

На заводі Дзержинського пропозиція спеціаліста Швіда про прилад для збору масла на машинах «ковериль», пропозиція спеціаліста Шаудена – автоматична засипка колошників доменних печей, спеціаліста Мока – універсальна гірнична стійка, були нереалізовані.

По Кривому Розі спеціалістами внесено 9 цінних пропозицій, було прийнято 7, реалізовано тільки 1. Про результати і причини не реалізованих пропозицій автори не були сповіщені. Цінна пропозиція Зальденна про механізацію транспортування бетону по решітках прийнята так і не була.

В Дніпропетровському залізничному депо із внесених 11 раціональних пропозицій було прийнято 9, а виконане 1, також не були надані висновки про економічну ефективність.

Характерним була заява іноземного спеціаліста Гаріса «на доменій печі №5 я запропонував встановити пальник Штейберга. Мені відповіли, що їх встановлення пов'язане з довгою зупинкою печей. Я брав на себе відповідальність установити їх протягом 2 годин. Вони так і не були встановлені. Протягом 3- місяців після мого прибуття я запропонував провести паропровід на піч №4, що дало б можливість уникнути аварії на цій печі».

На Констянтинівському заводі було реалізовано лише чверть пропозицій, наданими німецькими фахівцями. В Дніпропетровському залізничному депо дійшли до виробництва 11% пропозицій інофахівців. Через це на ХТЗ інофахівці намагалися встановити контролювання впровадженням останніх за участю своїх представників. Проте на інших підприємствах намагання іноземців встановити порядок на виробництві зустрів опір і такі не було втілено [107, арк. 2].

На хутряній фабриці Харкова працював німецький спеціаліст Ганзен, який надавав цілий ряд практичних рішень для правильної окраски хутра, але майстер цеху не приймав його пропозиції, від чого фабрика вилучила брак в кількості 10000 штук хутра [75, арк. 120].

Так, на більшості підприємств винаходи іноземних фахівців губилися у Бюро раціоналізації й винахідництва та не доходили до виробництва.

Групою іноземних робітників на ХТЗ було внесено пропозицію, щоб при бюро «По раціоналізації і винахідництві» (Брив), був представник іноземних робітників та спеціалістів, який би приймав участь в контролі за постановкою і виконанням раціоналізаторських пропозицій. Гендерсон, іноземний робітник ХТЗ, запропонував вирішити це питання таким чином, якщо робітник чи інженер вносить пропозицію незалежно від того приймається вона чи ні, йому мають повідомити про подальші дії [52, арк. 55, 61-66, 135, 186, 201-204, 346].

Форма організації праці мала свої особливості. У вугільній промисловості іноземні робітники використовувалися компактними групами на шахтах. Що ж стосується спеціалістів то вони були розподілені по 19 рудоуправліннях, а також працювали по шахтстрою невеликими групами .

У металургії робітники використовувалися в конструкторських бюро, керівниками цехів і на інших провідних роботах.

На ХТЗ іноземні працівники працювали у всіх цехах, всі сконцентровані компактними групами на ведучих ділянках заводу. Із загальної кількості іноземців на 1930 р. в механічному цеху працювало 117 чоловік, в інструментальному 59 і в ливарному 42 чол. [186, с.200].

Виробнича обстановка на промислових об'єктах СРСР було досить погано організована. На шахті Юнком іноземні робітників та спеціалісти невчасно забезпечувалися необхідними інструментами, матеріалами, додатковою робочою силою, що в свою чергу вело до зменшення заробітної плати, що призводило до негативних наслідків, налаштування робітників [101, арк.27].

По матеріалам Кадієвського Райпаркома мали місце такі факти, як відправлення робітників в непідготовлені місця, перекидання їх з місця на місце, не правильна і невчасна замірка роботи, запущеність шахтарських робіт, майже припинились очисні роботи, що вплинуло на якість вугілля. В результаті цього іноземні працівники отримали мізерні зарплати.

На шахті ім. Чувиріна не вистачало динаміту, також були перебої роботи компресора, що призвело до різкого зниження видобутку вугілля та зниження зарплат.

Надзвичайно показовим був той факт, що в тих шахтах, де іноземним робітникам були надані належні робітничі умови для роботи, виробництво і зарплати, в порівнянні з іншими шахтами і радянськими робітниками, знаходилася на більш високому рівні. [278, с.55-57].

Разом із тим слід відмітити, що на ряді підприємств іноземних спеціалістів та робітників використовували не по спеціальності, або нижче їх кваліфікації.

Так, в Дніпропетровському депо 8 висококваліфікованих монтажників були організовані в бригаду для виконання сільських робіт, а заробітну плату отримували, як спеціалісти по 270-310 рублів в місяць.

Характерним являється лист групи чехословацьких робітників в ЦК ВКП(б), яких запросили на меблеву фабрику в Союз-Ліспром «На нашу думку, тут не може бути ніякої роботи, підходящої спеціалістам, тому що цю роботу може виконувати будь-який робітник, це сором, що висококваліфікованих спеціалістів направляють на такі робочі місця, в той час коли в Радянському Союзі така нехватка в кваліфікованих спеціалістах» [16, арк.180].

На ХТЗ траплялися випадки, коли кваліфікованим слюсарям 7-8 розряду надавали роботу нижчу 6-го розряду

У іноземне Бюро при ВУРПС місті Дніпропетровськ часто надходили скарги іноземних робітників, так надійшли скарги іноземних фахівців Блойля Едуарда про невідповідність роботи, на якій він був зайнятий, його кваліфікації, (він за спеціальністю монтер, а працював слюсарем), Гельбіка Рудольф, по спеціальності машиніст а працював слюсарем. Скарги по заробітній платі надійшли від машиніста Грейзера, він повідомляє що отримує 300 крб., зарплатні, так як інші за цією кваліфікацією отримують 400 крб., монтер Ополько Ріхард – отримував 250 крб., тоді як інші 500 крб. Інженер Керн поскаржився, що його раціоналізаторські пропозиції не приводяться в дію через неправильний переклад із німецької на російську мову його текстів, а подекуди взагалі через відсутність перекладача [58, арк.1-9].

Німецький робітник Польмер звернувся у ВУРПС, що знаходилася при Брянській рудо управі із звільненням. По причині що його неправильно використовують не за його спеціальністю та занижують заробітну плату, такий метод підходу до закордонних робітників назвав «знуцанням над іноземними працівниками» [63, арк.150].

Неефективною виявилася діяльність професійних організацій щодо охорони праці й захисту матеріальних інтересів іноземних фахівців і робітників.

При вербовці іноземних робітників і спеціалістів їх не правильно було проінформовано про стан економіки СРСР, в результаті цього по їх прибуттю виникав цілий ряд непорозумінь і конфліктів.

Соціально-побутові умови були далеко не такими, як їх змальовували вербувальники. Іноземним робітникам обіцяли високу заробітну плату в розмірі від 150 до 250 рублів, що дорівнювало б 300-350 німецьких марок, дешеві обіди, безкоштовну медицину та навчання. Для робітників і спеціалістів із сім'ями окремі квартири, для одинаків кімнати в гуртожитках, плату за яке здійснювало підприємство, з яким робітник укладав договір.

Також робітникам, які від'їжджають на роботу в Донбас, була обіцяна «робота на нових підприємствах в місцевості, багатій лісами, водою, їжі досхочу, нові оселі з центральним опаленням, ваннами і т.п.». Навряд чи хто з них підписав відповідний контракт, як щоб знав, що Донбас - це степова зона СРСР з важкими умовами побуту і роботою в старій кам'яновугільній промисловості [430, с.67].

По прибуттю в Радянський Союз іноземні робітники та спеціалісти зіткнулися із зовсім іншими умовами ніж їм обіцяли. Окремих квартир для всіх не вистачало, вони надавались лише одиницям. Проживали у будинках-бараках без опалення і водопостачання великими групами. Їли в їдальнях, інтер'єр яких складався із дерев'яних столів та лав, персонал їдалень був малопривітним до іноземців. Харчування було дорогим, продукти не завжди були свіжими, привозили їх не в достатній кількості.

Так, наприклад, на Брянській шахтоуправі робкоп не постачав німецьким робітникам достатньої кількості городини, перцю, кави взагалі не було, відсутність якої вони важко переживали. Столова була не укомплектована як слід, бракувало найнеобхіднішого – ложок, вилок, посуду для приготування їжі.

В Каменському протягом декількох днів постачали прокисле молоко та зіпсоване масло, непридатне до споживання [95, арк. 98].

На шахті Центральна протягом 30 днів молоко було отримане лише 7 разів замість 27, яєць взагалі не було. Ще гірше було із постачанням овочів.

На Брянській шахтоуправі мали надати німецьким робітникам помешкання з 2-х кімнат і кухні, а жили вони і мало, і багатосімейні в одній кімнаті без кухні.

В Макіївці 4 німецьких повара, на фабриці, довгий час не могли отримати квартири, коли їх отримали – їхні місця були зайняті, вони протягом 3 місяців були змушені спати на полу [62, арк. 43-45].

На заводі №19 були прийняті скарги іноземців на соціально побутові умови, так вони скаржились на те, що був відсутній керосин для освітлення, в їдальні їм не видавалися яйця, овочі, сир, підвищилась оплата за квартиру, зарплати ледве вистачало на проживання [70, арк.2,5].

З поглибленням продовольчої кризи в 1931 р. вийшов у світ ряд постанов, що регламентували постачання іноземців [229, с. 875].⁴⁰² Відповідно до них відкривалися спеціальні магазини, був встановлений асортимент і норми постачання. Продукти, які не зазначені в списку нормованих, повинні були продаватися іноземцям в необмеженій кількості. Серед іноземців, які працювали на одному і тому ж підприємстві, інженери і техніки отримували переваги перед робітниками. Прибуття в СРСР сімей іноземців значно збільшило їх реальну чисельність. Це загострювало житлово-побутові, фінансові проблеми.

Привілеї не поширювалися на тих, хто приїжджав в СРСР за власною ініціативою, чи не уклавши контракту з радянським представництвом за кордоном.

Однак, не дивлячись на всі перераховані привілеї, рівень життя іноземних фахівців в СРСР був значно нижче, ніж було зазначено в їх персональних договорах [506, с.98].

15 лютого 1932 р. вийшла постанова колегії Наркомснаба УСРР «Про організацію товаропровідної мережі з постачання іноземців «Інснабу» на Україні» [2, арк.19].

При організації мережі Інпостачу, місцеві ЗРК, зобов'язані були передати магазинам всі фонди на березень місяць, але нічого не було передано, через що в березні місяці і в подальшому відбувалися перебої з постачання, в більшості міст де працювали зарубіжні працівники[3, арк.10].

На листопад 1933 р. згідно інструкції право на постачання в розподільниках інпостачу мали ті іноземці, які приїхали в СРСР після 1917 р., по спеціальному запрошенню або договору [4, арк.7].

Із запису розмови із німецьким генеральним консулом Вальтером: «Іноземні робітники та фахівці не могли витримати запропонованих їм умов праці, як житлових так і продуктових. Вони були обмануті по відношенню зарплати, яку їм обіцяли в розмірі 150 карбованців а виплачували не більше 100 карбованців. Також вони були введені в оману, що в СРСР можна отримати обід із 3-ох блюд всього за 35 копійок. Особливо гостро переживали нестачу фруктів. У важкому стані перебували жінки.

Іноземці хворіли від вошей, не могли їсти свіжо забите м'ясо, хворіли від українського сала, скаржилися на лікарні і лікарів, які не приймали хворого якщо той ще стоїть на ногах» [96, арк.28].

В Миколаєві через профспілку було зібрано збори всіх іноземних спеціалістів та робітників, з ціллю підняття продуктивності праці. Було обіцяно створення кооперативу, який забезпечував би іноземцям отримання щоденної потреби харчування, та всього іншого. Але ця обіцянка не була виконана. Так, 28 листопада 1932 р. на зібрані іноземців на заводі «Серп і молот» було роз'яснено, що вони зможуть отримувати продукти харчування та одяг із своєї батьківщини, на це їм були виділені спеціальні картки, які знімали мито на такі товари.

На травень 1932 р. в Миколаєві було 7 іноземних спеціалістів, що працювали за спеціальними договорами, всі інші були політемігрантами, які

приїхали в УСРР 1918 р. та претендували на постачання товарами повсякденності з інпостач.

На заводі «Запоріжсталь» працювало 18 чоловік, із сім'ями висококваліфікованих спеціалістів, вони займали командні посади передових цехів заводу. Магазин постачання їх був доволі тісний, продукти харчування та одяг знаходились на полу в одному місці. Були постійні перебої у постачанні м'яса, овочів, також була велика кількість неякісних продуктів вже зіпсованих. Промислові товари були поганої якості, також ціни на них у магазині для іноземців відрізнялись від цін в інших магазинах. Так наприклад сигарети марки «Ест» в магазині для закордонних робітників коштували 2 карбованці, а в інших магазинах 1 карбованець 40 коп.

На 16 квітня 1932 р. постачання іноземців значно загострилось, так наприклад в іноземному кооперативі в Зургесі крім хліба і картоплі не можна було нічого більше придбати. Такі продукти, як м'ясо, риба, молоко привозилися 2 рази на місяць. На ринку нічого з продуктів харчування не було, а ті товари, що продавалися були занадто дорогими.

Подібна ситуація спостерігалася на підприємствах Харкова, Дніпропетровська, Одеси, Миколаєва, Запоріжжя та шахтах Донбасу де працювали іноземні спеціалісти та робітники [1, арк. 1-7,11,16,22].

Важка праця, низький зарібок, недоброчливе ставлення з боку місцевих робітників й управлінців викликали незадоволення іноробітників і фахівців. Їх незадоволення проявлялося в різних формах. Від таких, як намагання змінити місцевих управлінців іноземними, або встановити контроль за їх діяльністю, організації страйків, нелегальних зборів, протестів у магазинах, подачі скарг до адміністрації і професійних осередків. Іноземні робітники, які проводили відпочинок за кордоном, нерідко назад на роботу не повертались.

Так, наприклад, спеціалісти Гідрокоса, Вугільно-хімічного інституту і частина спеціалістів Гідросталі домовились вимагати 18 листопада 1933 р. в магазині «інпостача» на вулиці Лібхнета дефіцитні товари. 12 грудня 1934 р.

відбулося зібрання на ХТЗ, відкріплених від «Інпостача» 34 чоловік прибувших на ХТЗ без договору, 70 чол. Після чергового підвищення цін на продукти харчування, явилися в завком, вимагали підвищення зарплати, а частина паспорти на від'їзд. На шахті ім. Чувиріна група іноземних робітників не виходила протягом декількох днів на роботу, мотивуючи це тим, що за 7 рублів в день при високих цінах на товари не варто працювати.

Профспілки намагалися вирішити конфлікти, що відбувалися серед іноземців на підприємствах УСРР, проте відчуваючи свою неспроможність займали позицію спостерігачів.

У зв'язку з цими фактами а також з тим що по ряду підприємств являлися і інші факти недостатнього матеріально-побутового і культурного обслуговування іноземних робітників і спеціалістів, непередставлення квартир, неможливість в нормальних умовах навчати дітей, мало місце серйозним зменшенням кількості залишившихся в УСРР на роботі іноземних робітників і спеціалістів та їх від'їзд назад за кордон [28, арк.21].

Соціально – побутові умови іноземців на виробництвах УСРР, яскраво демонструє розповідь двох робітників із Рурської області Бруно Вробеля та Густана Роквтерна під назвою «Назад із радянського раю». 16 червня 1931 р. вони були завербовані в Рурській області в якості робітників на шахту. Їх було направлено на роботу на Донбас в Рутченково на шахту Лідієвка. Їм була обіцяна заробітна плата в розмірі 160 крб. при 6 годинному робочому дні і повний відпочинок від роботи кожний 5 день. Ті, хто приїхав із сім'ями, повинні були отримати квартири із трьох кімнат і спільну кухню на 2 сім'ї. Хороший обід повинен був коштувати 35 копійок. Коли вони прибули, їх поселили в брудних будинках з температурою 40 градусів, ні каналізації, ні водопостачання не було, питна вода і їжа були непридатними до споживання. Тільки після трьох днів вони отримали таку ж оплату, як і радянські робітники. На день їм давали 500 грам хліба чоловіку і 300 грам жінкам. Інша їжа була представлена: помідорами, цибулею, капустою, олією. Не краща ситуація спостерігалася в сфері медичного обслуговування. Так, іноземна робітниця

фрау Рокінгер, захворівши звернулась у радянський госпіталь, що у Миколаєві. Лікар прийняв її на 5 день, виписав рецепт ліків, яких їй так і отримати не вдалося, бо ніде було їх купити. В госпіталі давали раз в день молочний суп, рис, але цей єдиний обід не завжди був регулярним. В одній палаті лежали хворі на тиф, дизентерію, туберкульоз, вагітні, породілля. Всі незадоволені поїхали в Харків у консульство, на вокзалі, чекаючи транспорт, пробули 8 днів, спали на вулиці під відкритим небом. В місті зустрічалися сотні дітей, інвалідів, що просили милостиню, жінки були в обдертому одязі [102, арк.113].

Замість 471 чоловік, зайнятих в шахтстрої іноземних шахтарів, які прибули на Донбас в 1930 р. на 15 січня 1933 р. залишилось всього 227 чоловік.

На шахті ім. Чувиріна залишилось із 110 чоловік 28. Із заводу ХТЗ з 1931 р. по 15 січня 1933 р. виїхало закордон 150 чол. [463, с. 80]. На шахті імені Сталіна іноземці працювали з 24 липня 1930 р. в кількості 158 чоловік, 6 спеціалістів, решта робітники вугільники, відбійники, кріпильники. Всіх разом із сім'ями налічувалось 451 чоловік. На 1932 р. залишилося 90 чоловік робітничого персоналу, 62 виїхало назад., в кінці 1933 р. їх кількість зменшилась до 43 чол.

В 1933 році на Україні було зайнято ще більше 700 іноземних робітників і 700 іноземних спеціалістів, що з членами сімей складає 3200 чол.

Працювали вони, в основному, у вугільній галузі. Компактні групи на шахті Американка – 43 чол., Юний комунар – 41, Брянське гірниче управління шахт 65 чол., шахта ім. Чувиріна – 28 чол. В металургії, машинобудівництві в часності компактні групи на ХТЗ 238 чол., Турбінному заводі 30 чоловік, Краммашстрої – 47 чоловік, Кривстрої -22 чол., Дніпрокомбінаті – 76 чол. На нових електростанціях ЗУГРЕС, Штеровка – 33 чол. [60, арк.55,61-66].

Основною причиною відїзду іноземних робітників і спеціалістів, було припинення виплати валюти по закінченню договору, погіршення умов життя, збільшення цін, дефіцит товарів споживання та одягу, важкі умови праці, відсутність спецодягу, низький заробіток.

Так повернувшись із Німеччини в жовтні 1932 р. член пленума ВУКа вугільників іноземний працівник Берганський, приїхав назад і подав заяву на звільнення. На питання, чому він не дає доклад про життя в Німеччині, він відповів «я не хочу виступати, тому, що брехати я не хочу, а якщо буду говорити правду, то це буде погано для вас, бо безробітний, який отримує грошову допомогу в Німеччині, живе краще, чим тут працюючий» [14, арк.213].

Коментуючи невдалий адаптивний досвід значної частини економічних емігрантів, історик Е. Осокіна писала: «Майже для всіх іноземних робітників і фахівців перебування в СРСР закінчилося глибоким розчаруванням. Ідеалісти, які їхали в Росію за покликом серця, побачили безправ'я, терор, проституцію, жебраків і полишають першу пролетарську державу зневірився в ідеях соціалізму. Ті ж, хто поїхав в Росію за «довгим рублем», в кращому випадку повернулися з тим, що мали. навіть високооплачувані інженери і техніки, які виконали свої контракти, мало що заробили. Радянське керівництво всіляко намагалося не обмінювати одержувані іноземцями радянські рублі на іноземну валюту. У тих випадках, коли обмін все-таки відбувався, він був збитковий для іноземців, так як здійснювався за заниженим примусовим курсом, встановленим радянською владою. Для тих же, хто не витримав важких умов і розірвав контракт, залишався один шлях - розпродати все особисте майно, щоб виручити гроші на квиток додому. Багато було й таких, хто перед від'їздом в СРСР розпродали майно і в результаті втратили все» [422, с. 213].

У середині 1930-х років Радянський Союз покинули практично всі іноземці, які ще мали право (зберегли іноземне громадянство) і можливість (не мали російських дружин) виїхати за межі СРСР. Політичні емігранти і діячі Комінтерну першими серед іноземців стали жертвами сталінських репресій. Потім настала черга трудових іммігрантів. їх звинувачували в шпигунстві, шкідництві, підриві економічної могутності СРСР, в антирадянській агітації і т.д. Тисячі іноземних фахівців і членів їх сімей стали «табірним пилом» або були відправлені в небуття в роки масових політичних репресій.

Висновки до розділу 3

Отже, в результаті Першої Світової війни, революційних потрясінь 1914-го - початку 1920-х рр. Росія втратила істотну частину висококваліфікованих трудових ресурсів. Проте одночасно нова держава, що утворилася на її місці стала міграційним об'єктом для іноземних громадян, та центром міграційних процесів, які були в попередні роки мало характерні для історії Російської держави.

Десятки тисяч робітників країн Європи, Північної Америки та інших країн прихильників «світового соціалізму», а також людей, які видавали себе за таких приїздили у щойно утворену державу – Союз Радянських Соціалістичних Республік. Щоб, як писали в офіційних документах, «взяти активну участь у відновленні її економічної могутності».

З прискоренням економічного розвитку СРСР і початком процесу інтенсифікації виробництва, молодій радянській країні потрібні були кваліфіковані робітничі кадри. Держава наймала робітників і висококваліфікованих фахівців для роботи на підприємствах великої та дрібної промисловості. Іноземні фахівці запрошувалися на контрактній основі на радянські підприємства в якості експертів, консультантів і навіть вчителів.

У середині 1930-х років Радянський Союз покинули практично всі іноземці, які ще мали право (зберегли іноземне громадянство) і можливість (не мали російських дружин) виїхати за межі СРСР. В ході сталінських «чисток» в 1930-ті роки жертвами терору стали не тільки радянські громадяни, ай іноземні фахівці та їхні родини. Політичні емігранти і діячі Комінтерну першими серед іноземців стали жертвами сталінських репресій. Потім настала черга трудових іммігрантів. їх звинувачували в шпигунстві, шкідництві, підриві економічної могутності СРСР, в антирадянській агітації і т.д. Тисячі іноземних фахівців і членів їх сімей стали «табірної пилом» або були відправлені в небуття в роки масових політичних репресій.

Якщо на початку 20-х років профспілки не намагалися охопити нечисленних іноземних фахівців і робітників профчленством, то у 30-ті рр. ситуація докорінно змінилася. В березні 1928 р. вони, отримали право приймати до своїх організацій членів іноземних профспілок, за умови, що ті були прихильниками класової боротьби, а також сплачували членські профвнески.

Соціально-побутову та культурно-пропагандистку роботу серед іноземних робітників мали проводити профспілкові організації. Від так 7 березня 1931 р. ЦК ВКП(б) видало постанову «Про культурне обслуговування чужоземних фахівців і робітників». В кінці 1931 р. при ВУРПС було організовано Бюро міжнародного зв'язку. Від 2 квітня 1932 р. Бюро розробило головні положення по роботі серед іноземних робітників та фахівців. Вони стосувалися підвищення продуктивності праці, виконання і перевищення планів виробництва, передачу досвіду іноземцями радянським робітникам, організацію технічної допомоги іноземцями, швидкий розгляд й реалізація винаходів і раціоналізаторських пропозицій, використання закордонних працівників за кваліфікацією, використання іноземців у соцзмаганнях, ударництві, в культурно-масовій роботі, залучення іноземців до профспілок, до активу працівників профорганів, проведення серед них політико – інтернаціональну роботу з метою розвитку у них соціалістичної свідомості, проведення боротьби проти фашиської ідеології, організація шкіл для іноземних дітей, сприяння вивченню закордонними гостями російської мови шляхом проведення курсів російської мови, забезпечення житлом, харчовими продуктами, виробами широкого споживання. Окрім цього профспілкові організації мали забезпечувати іноземців житлом, одягом, речами першої необхідності, продуктами харчування, іноземною літературою. Також мали регулярно проводитись інтернаціональні вечори, культурно-масові заходи, до яких б мали залучати закордонних фахівців. Однак дослідивши архівні документи, можна дійти висновків, що профспілкова робота серед іноземних робітників проводилася по різному, так в деяких регіонах іноземці були

повністю задіяні у профспілковою роботою, а в інших вона навіть не проводилась. Серед проблем, що існували можна виділити брак іноземної літератури, невчасне забезпечення необхідними інструментами, матеріалами, додатковою робочою силою, дороге харчування, брак та погана якість продуктів, погане медичне обслуговування, несприятливі житлові умови, ріст інфляції. До всього цього ще можна додати брак кваліфікованих перекладачів, вороже ставлення місцевого населення до іноземців, та складний бюрократичний апарат в якому губилися майже всі раціональні пропозиції, що подавали закордонні фахівці.

РОЗДІЛ 4

ПРОФСІЛКИ У ЗОВНІШНЬО – ПОЛІТИЧНИХ АКЦІЯХ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ.

4.1. Участь профспілок у діяльності міжнародних організацій.

Пріоритетним напрямком історичних досліджень в сучасній Україні стали проблеми становлення громадянського суспільства. З моменту виникнення профспілки стали фактично повноправним учасником суспільних відносин, не дивлячись на визнання їх такими з боку держави, і відіграють в суспільстві роль соціального регулятора.

На початку 1920-х рр. профспілки проводили організаційну і виховну роботу робітничого руху УСРР, спрямовану на залучення до більшовицьких соціалістичних перетворень. Проте влада відводила профспілкам роль контролюючого органу, а не реального захисника інтересів пролетаріату. Профспілковий рух чітко фіксувався і розвивався за вказівками компартійних органів. Розвиток національних профспілок як окремих елементів політичної системи більшовицької держави не передбачався. Національні профспілки розвивалися лише як частина загальнодержавних профспілок [458, с. 80].

Революційні профспілки в 1921 р. організували Червоний Інтернаціонал профспілок (Профінтерн), який згуртував прогресивні елементи міжнародного профспілкового руху.

Створення Профінтерну (Червоного Інтернаціоналу профспілок) відноситься до липня 1921 року і пов'язане з роботою I Установчого конгресу Профінтерну. Це був час, коли контакти між професійними спілками багатьох країн в результаті першої світової війни і краху II Інтернаціоналу припинилися, а від Міжнародної федерації профспілок, що примикала до II Інтернаціоналу, залишилася, фактично, одна лише назва. Ініціатива створення нового міжнародного центру революційного профруху, що об'єднує профспілки ряду

країн на основі пролетарської солідарності, належала робітничому класу Росії. III Всеросійська профспілкова конференція, що відбулася в червні 1917 р. в Петрограді, прийняла запропоновану більшовиками резолюцію про необхідність негайно приступити до «фактичного міжнародного об'єднання професійних спілок». Незабаром у газеті «Правда» була опублікована резолюція групи членів більшовицької фракції конференції, в якій вказувалося: «Всеросійський професійний рух має взяти на себе ініціативу по відтворенню міжнародної організації професійних спілок - за участю тільки таких союзів, які відкинули і відкидають підтримку імпералістичної війни і не зійшли з ґрунту класової боротьби». Ми бачимо, що більшовицьке керівництво приймало у свої ряди лише ті організації, які підтримували ідеї комуністичної партії, всі ж інші вважалися ворожими.[447, с. 476-480].

Після Жовтневого перевороту ідея організації бойового революційного Інтернаціоналу профспілок отримала більш конкретні обриси. У резолюції I Всеросійського з'їзду профспілок (січень 1918 р.) «Про завдання професійного руху» говорилося: «З'їзд вважає своїм завданням посильно сприяти відродженню інтернаціонального професійного руху і ставить на чергу скликання Міжнародного загальнопрофесійного з'їзду і ряду міжнародних професійних з'їздів по окремих галузях виробництва». З'їзд ухвалив скликати до 15 лютого в Петрограді Міжнародну конференцію професійних спілок [450, с. 80].

У червні-липні 1920 року з ініціативи ВККІ і ВЦРПС в Москві відбулося кілька нарад, які відіграли суттєву роль в боротьбі за створення центру, що об'єднує всі прогресивні елементи в профспілках. На одній з таких нарад, що проходили 16 червня 1920 р. в якій, крім представників радянських профспілок, брали участь члени англійської та італійської делегацій, була прийнята декларація [223, с. 23]: «Справжня неофіційна нарада революційних керівників бойового професійного руху Великобританії, Росії, Італії, України визнаючи нездатність існуючого міжнародного об'єднання профспілок керувати класовою боротьбою і скинути міжнародну буржуазію шляхом диктатури

пролетаріату, постановляє скликати повнішу і представницьку нараду революційних працівників спілок для установи істинного професійного Інтернаціоналу». Хоча ця нарада й носила неофіційний характер, саме на ній вперше говорилося про конкретне втілення в життя пропозицій, висунутих в 1919 р. ЦК РКП (б) і підтриманих ВККІ.

Незважаючи на деякі принципові розбіжності в позиціях делегатів трьох країн, на нараді вдалося визначити головне: необхідність створення нового революційного профцентру, скликання міжнародної конференції лівих спілок, обрання комісії для підготовки цієї конференції планування дій в тісному контакті з Комінтерном. Ці чотири пункти послужили основою для подальших переговорів і нарад у Москві.

У липні 1920 року в них брали участь представники ВЦРПС, синдикалістів Німеччини, Загальної конфедерації праці Італії, Національної конфедерації праці Іспанії, Загальної конфедерації праці Франції, загально-професійного союзу Болгарії, загально-професійного центру Югославії, «Індустріальних робітників світу» США і Австралії, фабзавкомів Англії. Найгостріші дискусії розгорнулися навколо таких принципових питань, як диктатура пролетаріату, ставлення до Комінтерну, тактика розколу або завоювання старих профспілок. Без вироблення загальної платформи не могло бути й мови про створення міжнародного профспілкового об'єднання.

Такий центр, який об'єднує на класовій основі всі революційні течії в міжнародному профспілковому русі та протистоїть реформістському і розкольницькому Амстердамському інтернаціоналу, і був створений після опублікування Декларації про утворення Тимчасової Міжнародної Ради професійних і виробничих спілок (Міжсовпрофа). 15 липня 1920 року її підписали представники профспілок Української РСР, Італії, Іспанії, Франції, Болгарії та Югославії [267, с. 26].

Профінтерн був унікальною за складом організацією. Він об'єднував у собі профспілки соціалістичних держав, капіталістичних країн, колоніальних і залежних країн. Це позитивно вплинуло на його діяльність, оскільки давало

йому можливість налагоджувати зв'язки з робітничим класом тих країн, де він не мав самостійних членських організацій [363, с. 26].

Програма й тактика Червоного інтернаціоналу профспілок, відомого в історії більш як Профінтер, тяжіла до політики комуністичних партій. Штаб-квартира Профінтерну розміщувалась у Москві, де проходили всі його конгреси. Окрім того, Профінтерн мав відділення у Берліні (Центральноєвропейське бюро), Парижі (Латинське бюро), Болгарії (Балканське бюро) та Великій Британії (Британське бюро).

Незабаром після закінчення I конгресу Профінтерну почалося утворення Міжнародних комітетів пропаганди (МКП), які були покликані стати центрами згуртування революційних елементів всередині галузевих профоб'єднань, що примикали до Амстердамського Інтернаціоналу. Їх головним завданням була пропаганда і організація спільних дій робітників окремих галузей виробництва в національному та міжнародному масштабах, а також об'єднання робітників, які були виключені з реформістських профспілок. У липні 1921 р. відбулися галузеві профспілкові конференції металістів, друкарів, працівників транспорту, текстильників, гірників, будівельників і т.д. В результаті було створено 15 МКП, координація діяльності яких покладалася на відділ міжнародних об'єднань Червоного Профінтерна [431, с. 124].

Керівництво Профінтерну намагалось ввійти до складу Амстердамського Інтернаціоналу. Для цього навіть було створено Комісію єдності світового профруху. Проте лідери Амстердамського Інтернаціоналу відмовилися від пропозицій Червоного Інтернаціоналу, який наполягав на ідеї об'єднання шляхом скликання світового Конгресу відповідно до принципу «пропорційного представництва» [480, с. 21]. Цей принцип був пов'язаний із наміром використати велику кількість членів радянських профспілок як аргумент для отримання якнайбільшого представництва в майбутньому Інтернаціоналі. Натомість Міжнародна Федерація профспілок запропонувала свій варіант, що полягав у поетапному входженні до її складу окремих національних секцій Профінтерну. Як наслідок, переговори зайшли у глухий кут. За цих обставин

основна боротьба з підготовки «єдиного фронту» під егідою комуністів була повністю перенесена в МКП і галузеві радянські спілки, що мали спробувати вступити до окремих виробничих інтернаціоналів [266, 87-91].

Єдиним винятком стала історія входження та діяльності Всесоюзної спілки робітників харчової та смакової промисловості (а в її складі і української) до Інтернаціоналу харчовиків [324, с.37].

Потужну роботу проводив Міжнародний комітет пропаганди транспортників, основним ядром діяльності яких була профспілка водників. В серпні 1921 р. в Москві відбулася перша міжнародна конференція транспортників, на якій було вирішено створити свої бюро в різних портах країни [485, с. 76-78].

Такі бюро було створено в Одесі, Севастополі, Миколаєві, Херсоні, Маріуполі та інших портових містах. Їх діяльність корегувалась циркулярними вказівками ЦК РКП (б), одна із них видана 2 травня 1923 р., мала такий характер: «Портові бюро Міжнародного комітету пропаганди транспортників, вказувалося в цьому документі, мають своїм завданням вести агітаційно-пропагандистську роботу серед моряків всіх країн у дусі революційної класової боротьби на основі рішень Конгресів Комінтерну і Профінтерну». ЦК РКП (б) запропонував губкомам партії, «зважаючи на серйозність завдань міжнародного характеру, покладених на портові бюро, надавати їм всіляку допомогу наданням лекторських і агітаційно-пропагандистських сил, перекладачів, літератури, виданням листівок, брошур і т. д.». Склад бюро висувався місцевою партійною організацією і затверджував Міжнародним Комітетом пропаганди транспортників (МКПТ) [399, с. 76-78].

Центром агітаційної та культурно-масової роботи портових бюро стали інтернаціональні клуби моряків, які розгорнули широку і різноманітну діяльність: проводили лекції, доповіді, збори, мітинги, присвячені актуальним подіям міжнародного життя, розповсюджували політичну та революційну літературу та періодичні видання російською та іноземними мовами, організовував екскурсії в музеї та зустрічі зарубіжних гостей з трудящими на

підприємствах і т.д. Так у червні 1923 р. під час Рурської кризи у Німеччині Одеське портове бюро висвітлювало події у бюлетені, який випускало німецькою мовою щоденно протягом тривалого часу [300, с. 23-29].

Відтак вже 4 грудня 1921 р. в одеському клубі був влаштований вечір для команд іноземних пароплавів, які стояли в Одеському порту, на якому члену клубу доносили неправдиву інформацію, щодо життя у радянській державі. До 1 січня 1923 р. одеський клуб відвідало 430 іноземних моряків [14]. Відповідні зустрічі відбувалися і в інтернаціональних клубах Новоросійська, Миколаєва, де зустрічалися моряки різних національностей, портові бюро влаштовували екскурсії на заводи Одеси, Миколаєва, також запрошували на засідання місцевих профспілкових органів, робітничі збори.

Проте інтернаціональна робота серед іноземних робітників не завжди проводилась так, як того вимагало партійне керівництво. Через брак матеріальних ресурсів, побутових умов, кваліфікованого персоналу робота в них зводилася до мінімуму. Так, згідно поданої докладної записки, поданої на секретаріат про стан роботи 4-х інтернаціональних клубів на Україні, була дана наступна картина їх діяльності.

За матеріалами з Маріуполя, можна дійти висновку, що клуби в більшості випадків були непривітними, похмурими, їх зміст роботи не зацікавлював іноземних моряків. Робітники клубу, а це 2-3 чол., були слабо підготовлені, не володіли іноземними мовами, основна кількість місцевого активу складалась із комсомолок, робота яких зводилась тільки до танців з моряками. Приміщення не в змозі були вмістити всю кількість іноземців, в результаті чого моряки проводили час на вулицях, в нелегальних розважальних закладах [107, арк. 20].

Отже, за допомогою пропаганди МКПТ Профінтерн і ВЦРПС отримали ширшу міжнародну відомість, значно розширили коло своїх прихильників у багатьох країнах світу.

Більшого успіху у міжнародній діяльності досягла спілка робітників освітньої галузі. За активної участі представників України у березні 1923 року Інтернаціоналом працівників освіти було сформовано «Платформу

інтернаціонального об'єднання вчителів». Основні завдання полягали у вихованні активних та свідомих бійців за революційні ідеали, визначалися головні шляхи їх здійснення, обґрунтовувалися засоби та методи роботи педагогів. Довкола положень «Платформи» розпочалася дискусія, зокрема, щодо тези про необхідність «класового підходу» до виховання дітей [88, арк. 46].

Обговорення документа завершилося тим, що Інтернаціонал працівників освіти в цілому схвалив «Платформу», після чого 21 грудня 1923 р. спеціальною постановою виконавчого бюро Профінтерна працівників освіти було розпущено.

Українська спілка працівників освіти разом з рештою спілок СРСР увійшла до складу Інтернаціоналу працівників освіти в якості його секції [462, с. 58].

Отже, можна дійти висновку, що у сфері міжнародної діяльності на українські профспілки покладалося завдання проведення систематичної роботи, спрямованої на підрив авторитету реформістської політики соціал-демократичного керівництва, реалізація стратегії на проникнення та внутрішнє завоювання профспілкових галузевих виробничих інтернаціоналів, а в перспективі і загального об'єднання з Амстердамським інтернаціоналом. Із цією метою використовувалися створені 1921 р. водночас із Червоним Профінтерном Міжнародні комітети пропаганди, що діяли за принципом галузевого поділу [405, с.72].

Ще однією прокомуністичною організацією, яка діяла за кордоном та тісно співпрацювала із профспілками України, була Міжнародна робітничка організація допомоги (Міжробдоп).

Міжнародна робітничка допомога була створена у 1921 р. з ініціативи Комінтерну для надання матеріальної допомоги голодуючому населенню Радянської країни. В Україні діяло представництво Міжробдопа, яке мало своїх уповноважених в Одесі, Миколаєві, Запоріжжі, Катеринославі і на Донбасі. Головним завданням представництва було постачання дитячим будинкам

голодуючих районів України продуктів харчування. Міжробдоп виділяв кошти для організації дитячих будинків у Харківській і Катеринославській губерніях, на Донбасі, в Запоріжжі і Миколаєві [420, с. 63]. Проте пізніше вона розширила свою сферу діяльності, організація надавала допомогу робітникам капіталістичних країн під час страйків та стихійного лиха. Також продовжила надавати допомогу СРСР, допомагаючи відбудовувати народне господарство. З 1923 р. напрям діяльності організації кардинально змінився. Вона мала допомагати, як морально, так і матеріально західним робітникам.

На 3 конгресі Комінтерну, що відбувся в Берліні в 1924 р., було прийнято рішення перетворити організацію із тимчасово створеної у таку, що постійно діє.

Через дублювання функцій Профінтерна Міжробдоп став ініціатором розмежування спектру діяльності. Міжробдоп мав інформувати Профінтерн про всі випадки страйків і в разі необхідності встановити зв'язок зі страйкарями, надаючи їм різноманітну допомогу.

В результаті широкого руху пролетарської солідарності радянських робітників із робітничим класом зарубіжних країн стало створення у 1924 р. Центрального комітету Міжнародної робітничої допомоги СРСР (ЦК МРД СРСР) із представників профспілкових та інших громадських організацій.

27 березня 1925 р. на спільному засіданні представники Профінтерну, Міжробдопу та Всесоюзної центральної ради профспілок за участі спеціальної комісії ЦК РКПБ, створеної для визначення перспектив роботи МРД в СРСР, було прийнято рішення про ліквідацію ЦК цієї організації в СРСР, а її представництво покладалось на профспілки, а в Україні – на ВУРПС. В лютому 1926 р. українські профспілки увійшли до Міжнародної робітничої допомоги на правах його секції, використовуючи цю організацію для надання допомоги зарубіжному робітництву в кампаніях солідарності в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. [21, с. 92 -99,106-113].

Міжробдоп для встановлення кращих зв'язків із профспілковими організаціями, які його представляли на місцях, відправляв свої делегації у

країну рад. В листопаді 1929 р. делегація Міжробдопу організована з ініціативи і за підтримки ВЦРПС виїхала в СРСР [326, с. 98].

Поїздка делегації розпочалася з Української СРР. Тут вона перебувала з 3 по 18 грудня 1929 р. відвідавши Харків, Луганськ, Сталіно, Макіївку та Маріуполь [31, арк. 67].

Відвідавши в цих містах вагонобудівні, металургійні й залізопрокатні заводи-гіганти та шахти, делегація ознайомила з роботою партійних і профспілкових організацій [38, арк. 98-99].

Звісно Міжробдоп був спочатку створений, як організація з допомоги у боротьбі із голодом в Радянській державі, а згодом він займався допомогою відбудови господарства країни і постачанням техніки та спеціалістів із зарубіжних країн. Профспілкові організації України тісно співпрацювали із Міжробдопом, адже на місцях виконували роль його представництв, таким чином брали ще одну функцію на себе у сфері міжнародної діяльності.

20-ті рр. ХХ ст. стали початком для розвитку міжнародного робітничого руху та робітничих взаємозв'язків. В 1922 р. IV конгрес Комінтерну постановив створити міжнародну організацію допомоги борцям революції (МОДР) для встановлення систематичної допомоги учасникам революційних рухів, що проходили в Європі та всьому світі. Ця організація існувала до 1947 р. та мала свої представництва в багатьох країнах світу [278, с. 60].

МОДР – комуністична організація, що надавала матеріальну підтримку лівим діячам по всьому світу. Завдання МОДРу визначались таким чином: МОДР є організацією позапартійною і ставить собі на меті юридичну, моральну й матеріальну допомогу ув'язненим борцям революції, їхнім родичам і дітям, а також родинам загиблих товаришів. МОДР об'єднує навколо себе широкі маси робітників, селян дрібних службовців без розрізнення їхньої партійної належності [305, с.55].

Свою діяльність МОДР проводила під безпосереднім керівництвом Комінтерну, в тісному зв'язку з іншими міжнародними організаціями (КІМом, Профінтерном). Вона мала національні секції, які вели роботу по вихованню

робітничого класу в дусі пролетарського інтернаціоналізму. Невід'ємною складовою частиною радянської секції МОДР була її Українська секція, організована в 1923 р., її діяльність з розвитку дружніх взаємозв'язків з трудящими зарубіжних країн особливо активізувалася у другій половині 1920-х років. Українська секція МОДР у зазначений період провела ряд масових інтернаціональних кампаній солідарності. Одне з провідних місць в її організації належало профспілковим організаціям України [17, арк. 30].

Радянський уряд ставив перед собою головною метою після Жовтневого перевороту утвердитись у ряді Європейських країн, перетворити внутрішню російську революцію у світову. Планувалося це здійснити шляхом фінансування закордонних комуністичних партій, мітингів, демонстрацій, протестів, які проводив зарубіжний пролетаріат. До числа основних ленінських висновків в контексті світової революції належав постулат про те, що в розвитку соціальної революції великого значення буде мати союз робітничого класу з національно визвольними революціями в колоніальних і напівколоніальних країнах. Ленін визначав, що «пролетаріат має стати пануючим класом у розумінні керівництва всіма трудящими, пануючи політично. Ідеологія робітничого класу, пролетарський інтернаціоналізм, мали стати ідеологічною програмою усієї сукупності громадських організацій, оскільки кожна з них повинна була здійснювати свої завдання, як частину завдань пролетарської диктатури» [345, с. 64].

Діяльність МОДРу в Україні можна розділити на два етапи. Перший розпочинається з 1922 р. від заснування і до 1934 р. Характеризується він активною діяльністю організації, створенням нових секцій по всій країні, а також за кордоном, проведенням всеукраїнських, всесоюзних та світових конференцій та з'їздів. Активна міжнародна діяльність, яка проявлялася в співпраці з такими організаціями, як Профінтерн, Комінтерн, та іншими закордонними організаціями Червоної допомоги. Другий період (1934 – 1947 рр.) [278, с. 10] характеризується зміцненням позицій тоталітарної влади в країні, що вело до скасування навіть зовнішніх форм модрівської демократії. Це

знаходило свій вплив у порушенні статутних вимог МОДРу, нерегулярному проведенні конференцій, нарад активу МОДРу, в докорінній зміні керівних працівників верхнього ешелону. На початок 1938 р. керівництво організаціями МОДРу на місцях знаходилося в занедбаному стані. З числа обраних в 1934 р. керівних працівників залишилися одиниці, через що в більшості організацій комітети припинили своє існування. Замість них для керівництва організації призначалися люди малоосвічені, некомпетентні, безініціативні [321, с. 321-322].

Одним із найголовніших напрямів діяльності модрівських організацій було виховання широких мас радянських людей у дусі пролетарського соціалістичного інтернаціоналізму. Свою діяльність МОДР України в значній мірі проводив через профспілки, які у свою чергу об'єднували робітників у єдину силу.

Радянські профспілки, в тому числі і профспілки УСРР, брали активну участь у формуванні на початку 20-х років діяльності нової організації, яка повинна була стати реалізатором ідей пролетарського інтернаціоналізму та згуртувати робітничі маси під ідеями пролетарської солідарності. Представники губпрофрад ввійшли в склад губернських ініціативних груп МОДРа, та сприяли їх діяльності.

Перші кроки в організації МОДРу знайшли широку підтримку з боку комуністичної партії, профспілкових організацій. 28 січня 1923 р. був затверджений циркулярний лист ЦК РКП(б) до всіх обласних бюро, обкомів та губкомів РКП (б) «про сприяння Міжнародній організації допомоги борцям революції»

В березні 1923 р. ЦК МОДР звернулося з листом до губернських партійних та профспілкових комітетів з проханням всебічно підтримати модрівські організації на основі циркулярного листа. Передбачалося створення інституту уповноважених від губернського комітету партії, які мали б широко висвітлювати в місцевій пресі завдання активу МОДР [231, с. 3; 242, С.40-41].

На першому установчому засіданні Всеукраїнського ЦК МОДР від 26 серпня 1924 р. взяли участь представники від ЦК КП(б) У та ЦК профспілок України. На засіданні було затверджено Тимчасовий статут Всеукраїнського ЦК МОДР, обрано перший комітет з 5 чол. На цьому ж засіданні ЦК МОДР прийняв рішення просити Південне бюро ВЦРПС виділити своїх представників до Всеукраїнського ЦК МОДР та обрати його керівника [91, с. арк 32,40].

1923 р. ввійшов в історію МОДРа, як рік нарощування сил, закріплення його позицій на підприємствах, в установах, селах та містах. Перші організації виникли в Полтаві та Києві. Так на 1923 р. в Полтаві налічувалось 4 окружних відділення організації із загальною кількістю 20 тис. чол. А 30 грудня 1923 р. тут відбулася перша губернська конференція МОДРа, на якій вони надіслали звернення до робітників губернії про допомогу зарубіжним революціонерам. З часом із допомогою профспілок модрівські секції виникли в інших містах УСРР [491, с. 133].

Петроградська губрофрада постановила в травні 1923 р. запропонувати всім губвідділам профспілок робити регулярні грошові перекази на користь МОДРа.

Представники профспілкових органів, як правило, входили до складу республіканських, обласних, губернських, повітових комітетів МОДРА. Дуже часто його відділення розміщувались в приміщеннях рад профспілок і перший час функціонували на правах їх автономних органів.

Але така робота себе не виправдала, бо, по суті, модрівські організації дублювали роботу, що виконували профспілки. Тому було вирішено, щоб відділення МОДРа існували при партійних комітетах, користувались їхнім апаратом і при цьому залишались самостійними. На початку 1924 р. ЦК РКП(б) видав циркуляр, який зобов'язував всі партійні організації надавати підтримку у створенні модрівських секцій перш за все на підприємствах.

І Всесоюзна конференція МОДРа постановила, що для стрімкого розвитку організації їм потрібно мати як найтісніші зв'язки із профспілками [431, с. 360-362].

Кількість членів у модрівській організації стрімко зростала. Так наприкінці 1924 – початку 1925 р. в Одеській губернії налічувалося 110 тис. чол., в Харківській – 138 тис. чол., Полтавській – 85 тис. чол., Катеринославській – 60 тис. чол., Чернігівській – 16 тис. чол., на Донбасі близько – 70 тис. чол., а всього по УСРР було понад 500 тис. чол. До кінця 1920-х рр. їх число збільшилось майже до 1 млн. чол. На підприємствах виникла велика кількість секцій організації. Відділення МОДРА фізично не могло встановити контакти із всіма через нестачу кадрів. Через це профспілкові комітети разом із парткомами і під їх керівництвом зіграли вирішальну роль в організації секцій МОДРА, а робітники фабзавкомів – в налагодженні членського обліку[345, с. 70].

На VI Всесоюзному з'їзді профспілок була прийнята спеціальна резолюція, в якій всі члени профспілок закликалися до співпраці з модрівськими секціями, та сприянні їх подальшому розвитку. В профспілкових клубах організовувалися вечори і виставки МОДРА, лекції про його діяльність, випускались спеціальні стінгазети, кореспонденції проводились наради модрівських робітників. Президія ВЦРПС передавав виконкому МОДРА гроші зібрані фабзавкомами для робітничого руху.

4 конгрес Профінтерну, що відбувся у листопаді – грудні 1922 р. у Петрограді, чітко визначив порядок роботи радянських профспілок та МОДРА, а саме: введення системи регулярної оплати членських внесків у фонд, підтримка всіх масових кампаній організації, активне сприяння профспілкам вступу своїх членів в модрівські секції[306, с. 63 - 65].

9 серпня 1928 р. ВЦРПС видав циркуляр «Про сприяння профспілкам МОДРУ». Цим циркуляром профспілкові організації зобов'язувались посилити допомогу організаціям «Червоної допомоги», проводити на своїх засіданнях та профспілкових зібраннях звіти про участь в модрівській роботі, наладити постійну роботу між секціями організації., фабзавкоми мали брати участь у масових модрівських заходах. Таке рішення вплинуло на кількісний склад

організації, спостерігався інтенсивніший вступ в її ряди та збільшення членських внесків.

Для збільшення кількості членів модрівських секцій ВЦРПС переглянуло свою постанову, згідно якої робітники та службовці не мали права бути членами більш ніж двох організацій.

Президія ВУРПС видала постанову 1931 р., якою вона зобов'язувала всі організації МОДРу включати до спільного плану культурно-масової роботи на підприємствах, робітників та службовців зобов'язати профспілкові клуби включати до бібліотечних фондів модрівську літературу, організовувати спеціальні виставки МОДР, використовувати заводську пресу для висвітлення інтернаціональної роботи модрівських організацій [352, с.78-80.]

13 квітня 1931 р. була розіслана директива президії ВЦРПС «Про інтернаціональну роботу», яка мала проводитись серед галузевих профспілок. Вона зобов'язувала низові профоргани включити інтернаціональну роботу в єдиний план їх культ-масової роботи та створювати інтернаціональні бригади ім. МОДРа, гуртки модрівського навчання[35, арк. 21].

На початку 1936 р. була проведена перевірка стану роботи МОДР, згідно якої було встановлено, що облпрофради всіх областей, обкоми спілок міськрад зовсім не приділяли уваги роботі модрівських організацій. Відтак ця робота знаходилась в абсолютно незадовільному стані. Наприклад на Маріупольському заводі ім. Ілліча комітету МОДР не було із 1934 р., на заводі Криворіжбуд комітет МОДРу припинив свою роботу із 1935 р. на більшості виробництвах республіки на початок 1936 р. інтернаціональний зв'язок не проводився. Відтак Президією ради профспілок України було прийнято постанову №3/52 від 21 березня 1936 р. «Про участь профспілкових організацій в роботі МОДР та інтернаціональному вихованню працюючих». Згідно з постановою профспілковими організаціями було прийнято рішення виділити своїх представників із кращих профактивістів до складу оргбюро МОДР, та до позаштатних інструкторів райорганізації МОДР, організувати роботу по всіх комітетах організації до святкування 18 березня дня МОДРу. Профспілкові

організації, які шефствували на селі, всілякими способами мали агітувати за вступ у МОДР сільських робітні таким чином масово збільшити кількість членів організації [171, арк 1,5].

Президія ради профспілок України ухвалила рішення про те, щоб облпрофради, обкоми спілок, міськпрофради протягом квітня 1936 р. виділили співробітників для створення гуртків з вивчення життя та боротьби працюючих в капіталістичних країнах. Також за власні кошти профспілкові організації мали організувати кутки МОПР, проводити інтернаціональні вечірки, на яких практикувати зустрічі з іноземними робітниками, також взяти участь у виконанні фінплану МОПР.

Президія ОРПС надіслала відозву до всіх обкомів спілок, згідно якої вони зобов'язувалися відновити роботу МОДР. У профспілкових організаціях були створені секції з відновлення роботи МОДР: «По роботі в в промисловості і транспорті», «По роботі в сільському господарстві», «По роботі з інтернаціонального зв'язку».

З 1 листопада по грудень проводилися звітні передвиборчі кампанії, за допомогою яких планувалося збільшити кількість членів спілки [172, арк 11,17,18].

Однією зі спільних робіт профспілок України та модрівських організацій було забезпечення виконання фінансових планів, поставлених партією. Відтак згідно постанови ЦК ВКП(б) від 24 січня 1933 р. на основі рішення президії ЦК МОДР УСРР, зобов'язалися засіяти 5000 інтернаціональних МОДР гектарів. Так наприклад, було засіяно в Одеській області – 1434 га, Дніпропетровській – 1016 га, Київській – 995 га, Харківській – 861 га, Вінницькій – 362 га, всього 5351 га, проте зібрано було всього 1937 га. [167, арк 6,18].

Також було прийнято рішення про встановлення позики на 1 р. другої п'ятирічки у сумі 20 млн. 800 тис. крб., одноосібники мали сплатити 12 млн. крб. від суми, колгоспники – 5 млн. крб., неорганізоване населення – 2 млн. крб., сезонники 1,8 млн. крб. [175, арк 6,18].

Для забезпечення фінансового плану проводився збір матеріальних цінностей із дорогоцінних матеріалів. Наприклад, робітник Григоріїв здав золоте кільце та срібні сережки, робітник Василенко здав на користь держави срібний портсигар [176, арк 6-10].

Для виконання цих завдань були створені опертрійки, які склалися із апарату профрад та працівників ЦК МОДР організацій, які були направленні в регіони. [174, арк 20].

18 березня в честь Паризької комуни та дня МОДРа профспілки України проводили спільні конференції разом із модрівськими організаціями, на яких засідали групи по 50 людей, з метою залучення до організації більшої кількості членів [176, арк 8].

Також практикувалося залучення до організації членів сімей. Так за допомогою агітаційної роботи практика профспілок в Ніжинському райкомі МОДРа 110 членів втягнули в організацію членів своїх сімей. Серед них була розповсюджена МОДР література з розрахунком 1 примірник на 4 особи, збирався членський внесок та шефський гривеник [163, арк 36].

Одним із методів наповнення бюджету організації був продаж літератури та агітаційних матеріалів серед членів як МОДРа, так і профспілок. Так наприклад, ЦК міжнародної організації МОДР надіслав в Чернігівський комітет 150 екземплярів журналів і 50 екземплярів плакатів, які мали бути реалізовані по заводах і фабриках профспілками, а виручені кошти відправлені на рахунок МОДРа в Москву [172, арк 5].

Певна річ, ВЦРПС систематично займалась налагодженням допомоги профспілок МОДРу, в результаті чого профспілкова робота стала якісно доповнювати діяльність модрівських секцій: за рахунок членських зборів серед профспілкових секцій, зборів шефського гривеника, інтернаціональних суботників значно зросли матеріальні надходження у фонд допомоги борцям революції. На багатьох підприємствах модрівські секції опирались на підтримку з боку низових профорганізацій.

До головних засобів діяльності модрівців можна віднести листування із закордонними робітниками, шефство над політв'язнями, засів «модрівських гектарів», участь іноземних робітників та спеціалістів у відбудові економіки УСРР, обмін делегаціями, надання допомоги емігрантам, матеріальну допомогу лівим діячам та їхнім сім'ям, фінансову підтримку робітничих страйків, демонстрацій, терористичних актів проти влади в європейських країнах.

Профспілкові і модрівські організації України приділяли значну увагу залученню своїх членів до листування з політемігрантами, іноземними робітниками і спеціалістами. [126, арк 57,78,81].

Найбільш доступною та масовою формою зв'язків профспілок із зарубіжними робітниками було міжнародне листування, в якому активно брали участь робітники УСРР. Міжнародне листування виникло у середині 20-х рр. і дістало потім широкого розповсюдження у практиці роботи виробничих колективів. Здійснювалося воно переважно між робітниками споріднених професій, як правило, через громадські організації. Листування було одним із методів розповсюдження через профспілкові організації за кордон комуністичної пропаганди. Радянський Союз, не відмовляючись від ідеї Світової революції, намагався таким чином вплинути на свідомість міжнародного робітничого руху та залучити його на свою підтримку. Така робота передусім вимагала доброї підготовки власного робітничого класу, проведення широкого комплексу засобів по інтернаціональному вихованню, чим і займалися профспілки [478, с. 32].

Міжнародне листування в 1920-ті – 1930-ті рр. ХХ ст. мало колективний та індивідуальний характер і здійснювалося в основному за виробничим принципом. Воно поділялося на такі основні види, як партійне, профспілкове, комсомольське, робкорівське та модрівське. Метою міжнародного листування, що почалося на початку 20-х рр., було встановлення контактів між робітниками СРСР і зарубіжним пролетаріатом та розповсюдження радянської пропаганди за кордоном. Профспілки виконували роль посередника між партією та робітничим класом, і головним завданням їхнім було донести партійну

ідеологію до широкого загалу у формі інтернаціональної солідарності [245, с. 2].

Велику роботу з організації листування проводили Комісія зовнішніх відносин і міжнародне бюро зв'язку при ВЦРПС. При центральних комітетах ряду спілок були створені міжнародні комітети пропаганди, які організовували листування між робітниками споріднених галузей промисловості. Для надання організаційно методичної допомоги і контролю над листуванням при ЦК галузевих комітетів на місцях створювалися відділи міжнародного робітничого зв'язку [90, арк 3].

В Україні поширенню листування сприяли також рішення культнарад Всеукраїнських комітетів галузей промисловості. Так, наприклад, учасники Всеукраїнського культзасідання профспілкових робітників вирішили налагодити колективне та індивідуальне листування з робітниками Західної України [5, арк 15].

На багатьох підприємствах почали створюватися групи інтернаціональних зв'язків, призначалися організатори міжнародного листування. Президія ВУРПС організувала Всеукраїнське бюро міжнародних зав'язків за участю представників МОДРу, колективів великих заводів та преси. [42, арк. 20]. Було налагоджено випуск бюлетенів з питань міжнародного робкорівського зв'язку, видавалася серія книг з міжнародної тематики [200, с. 24-25].

Виконуючи постанову, профспілки України були налагодили систематичні інтернаціональні зв'язки на більшості підприємств України, створювали курси та гуртки з вивчення іноземної мови і есперанто, скликали наради, на яких обговорювався стан міжнародного листування [86, арк. 76].

Згідно постанови президії ВУРПС від 8 жовтня 1932 р «Про положення та організацію міжнародного листування в Україні» профспілками України була організована інтернаціональна робота на великих підприємствах України, таких як завод ім. Петровського, «Більшовик», ХТЗ, ХЕМЗі. Для цього були виділені

спеціальні інтернаціональні бригади, які діяли під безпосереднім керівництвом бюро міжнародного зв'язку ВУРПС [60, арк. 134].

З метою проведення пропаганди «прекрасного життя в Радянському Союзі» в березні 1932 р. відбулося перша Всеукраїнська культнарада, яка прийняла рішення «Про подальше розширення профспілковими організаціями України інформованості зарубіжного пролетаріату про досягнення та переваги комуністичного устрою в СРСР» [39, арк. 70].

У 1923-1924 рр. були зроблені перші спроби встановлення міжнародного листування. Весною 1924 р. робітники Харківської електростанції в отриманих з Німеччини лічильниках виявили два номери газети «Роте фане», на сторінках яких були вказані адреси німецьких робітників [211, с.11].

Профспілкові організації Артемівська і Кадіївки в кінці 1920-х р. налагодили регулярне листування із робітниками заводу «Лейна», що в Німеччині, і гірниками англійського міста Кент. Київські залізничники листувалися із робітниками Румунії, одеські робітники водного транспорту вели переписку із моряками Гамбургу [33, арк. 21].

Профорганізації Сталінського металургійного заводу встановили зв'язок з заводом Тісена в Німеччині, а металурги Дніпродзержинська здійснювали переписку із металургами Саара. Так за 1928 – 1933 рр. члени профспілок України обмінювалися листами із робітниками 286 закордонних підприємств.

Робітники Харківського електромеханічного заводу налагодили і вели систематичне листування з робітниками берлінського електрозаводу фірми АЕГ, з електриками Австрії, Франції, Чехословаччини й інших країн. З пролетарями 32 промислових підприємств 11 зарубіжних країн листувалися робітники Кривбасу. Так, у 1934 р. вони відправили за кордон 715 листів, одержали 500, у 1935 р. було надіслано 560 і одержано 375 відповідей [67, арк 5].

В 1931 році робітники Кривого Рогу підтримували зв'язок із робітниками 36 країн, робітники Кременчука із 40, гірники і хіміки Єнакієвського району

вели листування із робітниками 31 країни і відправили 476 листів а отримали 143.

Згідно звітів міжнародного бюро Єнакієвської міськпрофради за 1931-1932 рр. бюро встановило письмовий зв'язок із робітниками 21 країни. Колективні та індивідуальні зв'язки були встановлені з металургами, гірниками, будівельниками, партійними та профспілковими організаціями. Із 1 серпня 1931 р. по 13 травня 1932 р. в різні країни єнакіївськими робітниками було надіслано 476 листів. Гірники шахти «Юнком» та «Красный Октябрь» надіслали 114 листів [48, арк. 50].

Для кращого розвитку міжнародного зв'язку українських профспілок разом із представниками МОДРа було організовано при ВУРПС Всеукраїнське бюро міжнародного зв'язку, аналогічні відділи були створені при окружних та міських радах профспілок. Для більшого ознайомлення та пропаганди серед трудящих УСРР із теми міжнародного листування, профспілками України була організована Всеукраїнська пересувна виставка, був випущений бюлетень з питань міжнародного робкорівського зв'язку. В другій половині 1931 р. ВУРПС видав і розіслав серед виробничих колективів брошуру «Міжнародна переписка і робкорство», в якій порушувалась проблематика соціалістичного будівництва та передовизму серед робітників. Брошура була написана на мові есперанто для подальшої її розсилки за кордон [44, арк. 10].

Велику роль у зміцненні інтернаціональних зв'язків відіграло міжнародне робкорівське листування. В листопаді 1924 р. при редакції газети «Правда» було створене міжнародне бюро робкорів, такі ж бюро були утворені при редакціях багатьох центральних і місцевих періодичних видань. В грудні 1924 р. відбулася друга всесоюзна нарада робселькорів, на якій робилися доповіді про міжнародне робітниче листування та його подальший розвиток [228, с.4].

Керівництво цим рухом здійснював агітаційно – пропагандистський відділ ВККІ, а з 1928 р. – міжнародна робкорівська комісія при Профінтерні. У СРСР функції організатора інтернаціонального листування були покладені на

Комісію зовнішніх відносин при ВЦРПС, створену у квітні 1925 р. та міжнародні комітети пропаганди, що діяли при ЦК галузевих спілок. На місці цією роботою займалися бюро і групи інтернаціонального зв'язку при завкомах і фабкомах великих підприємств.

У 1926 – 1927 рр. робкори СРСР надіслали закордон 16 800 листів одержали 15 256 листів [243, с. 58].

До кінця 1928 р. робселькорами були встановлені контакти з виданнями газет Берліна, Гамбургу, Кельна, Дрездена, Штудгарту. Листи радянських робітників систематично друкувалися друкувались на сторінках таких зарубіжних газет, як «Роте Фане», «Рур-Ехо», «Дейлі Уокер», «Юманіте» [243, с. 63].

Розвитку міжнародного робкорівського листування сприяли наради за участю представників Комінтерну, які проводила редакція газети «Правда», а також наради виконавчого комітету Комінтерну, партійних і комсомольських працівників на з'їздах робсількорів. Весною 1928 р. виконкомом Комінтерну і комісією ЦК ВКП(б) зі зв'язків з іноземними партосередками було прийнято рішення «Про впорядкування зав'язків радянських та закордонних робітників», в результаті чого керівництво на місцях всілякими способами агітувало робітничий клас до встановлення міжнародного зв'язку із зарубіжними робітниками шляхом міжнародного листування [492, с. 128].

Так у квітні 1931 р. відбулася Всесоюзна нарада робсількорів щодо питання робсількорівського руху., в результаті якої 16 квітня 1931 р. ЦК ВКП(б) була прийнята постанова «Про перебудову робсількорівського руху». Згідно неї більша увага акцентувалася на допомозі профспілковим організаціям у популяризації інтернаціонального зв'язку. Так проводилися спільні зустрічі радянських і закордонних робкорів із керівниками Профінтерну, ВЦРПС, ВУРПС та керівниками окружних та міських профспілок [393, с. 93-94]. За допомогою робсількорів українські профспілки організували нову форму міжнародного листування – «кругову переписку», суть якої полягала в тому, що лист одного робітника разом із відповіддю на нього передавався по ланцюгу і

врешті повертався до першого відправника. Активну участь в такій переписці брали робітники Харківського паровозобудівного заводу.

На початку 30-х років активну інтернаціональну переписку проводили робкори Миколаївського суднобудівного заводу, встановивши зв'язок із 36 зарубіжними країнами. Всього до 1931 року ними було отримано близько 1000 зарубіжних листів [208, с. 51].

Завдяки профспілковим організаціям України досить великого поширення набрало міжнародне листування на мові есперанто. Вже наприкінці 20-х рр. воно охопило десятки міст з числом учасників більше 8 тис. осіб була сформована мережа есперантистських груп і гуртків [23, арк 8-11].

Його поширенню сприяло рішення культнаради при ВУРПС 8 вересня 1926 р. «Про розвиток міжнародного робітничого зв'язку і діяльність гуртків есперанто при робітничих клубах та підприємствах [5, арк 34], а також постанова ВУРПС від 24 жовтня 1927 р. «Про сприяння розвитку міжнародного робітничого зв'язку есперанто», в якій особлива увага зверталась на необхідність створення при культвідділі облпрофспілок УРСР «тимчасових консультацій з есперантської роботи», на поліпшення керівництва колективним листуванням та популяризації його шляхом проведення лекцій, доповідей, виставок [7, арк. 113,115]. В 1928 р. нарада при агітпропвідділі ЦК КП(б)У прийняла постанову «Про становище та подальший розвиток есперантського руху» в УРСР [34, арк. 134].

Починаючи із 1928 р. на українському республіканському радіо велися спеціальні радіокурси з вивчення мови есперанто [38, арк. 12,13]. Всією роботою в СРСР керували ЦК союзів есперантистів радянських республік. В Україні при окрпрофрадах існували спеціальні консультативні пункти, вони розміщувалися в Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську, Кривому Розі, Донецьку та Луганську [31, арк. 132].

Внаслідок великої організаційно методичної допомоги профспілок України есперантський рух в УСРР набрав масового характеру. В 1923-1930 рр. ним було охоплено 29 міст УСРР, а в 1932 р. – 39, в кінці 1933 р., на початку

1934 р. ним було охоплено 59 міст України. В 1933-1934 рр. на мові есперанто в країні переписувалось з іноземними робітниками 16 тисяч робітників [478, с.] Найінтенсивніше листування велося із робітниками Франції, Англії, Голандії, Японії, Китаю, Болгарії, Швеції, Іспанії, Чехословаччини [60, арк. 1].

В кінці 1930-х рр. 75 % всіх листів, які відправляли робітники Києва, Одеси, Кременчука, Миколаєва, Кривого рогу, Донбасу та інших виробничих центрів, були написані на мові есперанто. Враховуючи це, профспілкові організації України багато уваги приділяли кадровому зміцненню гуртків есперанто, популяризували його успіхи [48, арк. 128,194].

Робітники Кременчука в 1932 р. направили в 42 країни світу більше 13 400 листів, плакатів, журналів та інших матеріалів на мові есперанто. Робітниками Токіо була організована виставка із матеріалів, присланих Кременчуцькими робітниками, присвячена промислового будівництву в СРСР [85, с. 14].

Із середини 1930-х рр. есперантський рух у зв'язку сталінськими репресіями був призупинений, а носії есперанто в СРСР піддавалися репресіям як «троцькісти» та «шпигуни».

З приходом Адольфа Гітлера до влади у Німеччині та зі збільшенням у багатьох європейських країнах пронацистських настроїв особливо різко зменшилась кількість кореспонденції, що надходила від робітників із цих країн до УСРР. Тому міжнародне листування було сприйняте профспілками як один із методів боротьби із «ворожими настроями» закордоння.

Із 1934 по 1936 р. робітники багатьох міст УСРР продовжували вести листування із зарубіжними робітниками. Есперантисти із Суднобудівельного заводу Миколаєва вели листування із 310 містами світу. Значну роботу з розвитку листування проводили робітники заводу «Укркабель». Так в 1935 р. вони відправили за кордон близько 100 листів, встановивши зв'язок із робітниками 15 країн [169, арк 6].

З посиленням інформаційного протистояння між СРСР та країнами Заходу профспілки України за вимогою партії збільшили кількість закордонних листів пропагандистського спрямування. Зокрема, в них йшлося про

стахановський рух в СРСР, наводилися переваги соціалістичного будівництва та комуністичного ладу.

Партійні і профспілкові органи приділяли велику увагу розвитку листування з «політв'язнями» і модрівськими організаціями країн світу. У 1933 р. за 140 промисловими підприємствами республіки були закріплені «політв'язні» більше 20 світових країн [66, арк 150-152].

Через встановлення інтернаціональної переписки із «політв'язнями» здійснювалася шефська робота над ними, проводити таку роботу допомагали профспілкам головним чином модрівські організації. Цьому та іншим формам солідарності приділялось багато уваги. ВЦРПС та Центральні комітети республіканських профспілок зобов'язували професійні організації розширювати колективне та індивідуальне листування з зарубіжними робітниками, а радянські писали про своє життя та будівництво в СРСР, ці листи розкривали брехливу пропаганду радянського союзу, надавали політв'язням неправдиві факти про життя в Союзі. За вісім місяців 1933 р. робітниками України було відправлено 500 листів в'язням країн Європи [381, с. 64-69].

Отже, профспілкові організації України за вказівками центральної влади та під детальним контролем комуністичної партії всілякими методами намагалися налагодити інтернаціональну роботу серед робітничого класу. Так за допомогою міжнародного листування, вони розповсюджували за кордоном радянську пропаганду, яка пропагувала переваги соціалістичного ладу над капіталістичним та підкреслювала керівну роль комуністичної партії. Все це викликало за кордоном серед іноземних робітників як співчуття до СРСР, так і захоплення державою із новим суспільним устроєм. Все це призводило до виступів зарубіжних робітників, проведення страйків, демонстрацій проти капіталістичного ладу, збільшення прихильників місцевих комуністичних партій та розповсюдження екстремістських настроїв серед населення.

4.2 Відгуки профспілкової громадськості на події у зарубіжному світі.

Профспілки Радянської України проводили велику, різноманітну інтернаціональну роботу. Це і збір коштів на допомогу борцям революції, і організація мітингів, зібрань, конференцій, інтернаціональних конгресів і вечорів з участю політемігрантів, де обговорювалися всі міжнародні події, а також проведення спільно з іншими громадськими організаціями міжнародних днів солідарності. Завдяки цьому робітничий клас України постійно стежив за всіма важливими подіями в світі, зокрема, за акціями протестів робітничого класу європейських країн, та намагався оперативно проявити солідарність із учасниками зарубіжних кампаній боротьби робітників із роботодавцями за кращі умови життя [431, с. 312].

Проведення інтернаціональних акцій підтримки зарубіжного робітничого руху здійснювалося з однією метою – втілення в життя ідеї світової революції. Таким чином Радянський Союз за допомогою різноманітних громадських організацій, в тому числі і профспілкових, підтримував революційні рухи в зарубіжних країнах. Головною метою було дискредитувати уряди демократичних країн та привести до влади більш лояльні Радянській державі режими. Такі спроби, наприклад, були у Болгарії в 1923 р. під час підтримки болгарського повстання з метою приходу до влади КПБ та в Іспанії 1934 р. за підтримки новоствореної сепаратистської республіки в Астурії.

П'ятий Всесвітній конгрес Профінтерну прийняв багато рішень стосовно інтернаціонального виховання робітничого класу. Виходячи з його рішень і директив ВЦРПС, президія ВУРПС ухвалила 7 жовтня 1931 р. постанову «Про інтернаціональну роботу профспілок», в якій вказувалося на необхідність створення Всеукраїнського бюро міжнародного зв'язку. Президія ВУРПС постановою від 8 жовтня 1932 р. доручила всім міським радам профспілок і райпрофрадам створити бюро міжнародного зв'язку. В постанові рекомендувалося створити різні групи із робітників для встановлення зв'язків з

міжнародними пролетарськими організаціями. Це було зроблено з метою більшого ознайомлення зарубіжних робітників із досягненнями СРСР у різних сферах розвитку шляхом тоталітарної пропаганди [134, арк. 34].

Відтак інтернаціональна солідарність профспілок Радянської України із класовою боротьбою зарубіжного пролетаріату здійснювалася по лінії Всеукраїнського бюро міжнародного зв'язку, яке на місцях створювало аналогічні організації при обласних, міських і районних радах профспілок. В обов'язки бюро входили, зазвичай, всі питання організації і планування міжнародних зв'язків, зокрема, керування перепискою, видавництво літератури з проблем інтернаціонального виховання та організація виставок з питань інтернаціональної роботи, взаємодія міжнародної інформації і загальне керівництво інтернаціональної роботи профспілок, а також участь в кампаніях допомоги міжнародному революційному руху [48, арк. 10,19].

Організацією міжнародного листування в Радянській Україні займалося Всеукраїнське представництво газети «Труд», до якого увійшли представники ВУРПС і великих харківських підприємств.

ВУРПС було доручено координувати роботу комсомолу, МОДР та інших громадських організацій з інтернаціонального виховання. У даній постанові зазначалось, що Модрівські організації разом із профспілковими повинні пов'язувати повсякденну виховну роботу серед робітників із боротьбою робітничого руху зарубіжних країн, налагоджувати та підтримувати зв'язки із політв'язнями та організовувати шефство над ними [347, с. 72-74].

Восени 1932 р. бюро міжнародного зв'язку ВУРПС вказало на необхідність розгортання у профспілкових організаціях масово-інтернаціональної роботи у зв'язку з наближенням 15-ї річниці більшовицького перевороту. Так на підприємствах та установах організовувалися огляди стану інтернаціональної роботи. У стінгазетах, що їх видавали партійні, профспілкові організації, систематично висвітлювалися інтернаціональні зв'язки, популяризувалася переписка між радянськими та закордонними робітниками [60, арк. 148-149].

Одним із перших актів інтернаціональної солідарності робітничого класу України на чолі із профспілковими та іншими громадськими організаціями була підтримка страйку залізничників у Франції. В лютому 1920 р. у Франції розпочався 260-тисячний страйк залізничників, до яких згодом приєдналися гірники, металурги, будівельники, матроси торгового флоту. В травні в ньому вже брало участь до 1 млн. чоловік.

Події у Франції викликали широкий міжнародний резонанс, велику підтримку інтернаціональної пролетарської солідарності. Активну участь в цьому русі брали робітники України. 19 червня 1920 р. Катеринославський губком КП(б)У і губвиконком звернулися до всіх робітників губернії із закликом допомогти страйкуючим пролетарям Франції. У відповідь на цей заклик залізничники станції Синельникове вирішили відрахувати одноденний заробіток французьким страйкарям. Подібні рішення приймалися у багатьох виробничих колективах республіки [345, с.21].

Яскравим прикладом міжнародної діяльності радянського робітничого класу з іноземними робітниками є акція солідарності із німецьким пролетаріатом в 1923-1924 рр., яка розгорнулася у зв'язку з так званою «рурською кризою», коли в Рурську область увійшли франко-бельгійські війська в січні 1923 р. [465, с. 112]. Починаючи з січня 1923 р. практично на всіх партійних, профспілкових, комсомольських зібраннях обговорювалися події в Німеччині. Скрізь проходили мітинги, демонстрації, збори коштів. Уже 15 лютого 1923 р. профспілки Донбасу від імені гірників зібрали на допомогу німецьким робітникам 50 тис. крб. Працівники заводу «Оборона красного Луганська», робітники депо Харкова, заводу «ВСК» перерахували у фонд допомоги рурським робітникам 1% місячної зарплати, а Харківського автомобільного заводу – 2%, 5 тис. крб. перерахували в цей фонд робітники фінансових установ Харкова, 1 тисячу – Донецький губрадпроф, а Подільський губвиконком вирішив прийняти в дитячий будинок 200 дітей робітників Рура. Робітники Катеринославщини за час рурської кампанії, яка тривала до літа 1923

р., зібрали близько 100 тис крб., а союз гірняків направив у Німеччину 160 вагонів зерна [187, с. 421].

З метою централізації кампанії солідарності в республіці 26 жовтня 1923 р., згідно рішення Південного бюро ВЦСПС була створена Всеукраїнська комісія з організації допомоги німецьким робітникам, до складу якої увійшли разом із представниками ряду громадських організацій й профспілки України. Комісія розповсюдила відозву до незалежних організацій республіки, де розповідалося про важке становище робітників Рурської області та тлумачилися німецькі події, як важливий етап на шляху до перемоги світової революції. Подібні комісії були створені на місцях і вели політмасову роботу серед робітників України, організовували збір коштів, продуктів харчування, мітинги, інтернаціональні вечори, випускали спеціальні газети, брошури, плакати [321, с. 357-358].

1923 р. в Україні були створені відділи «Ліги допомоги дітям робітників Німеччини». Вони перераховували кошти із заробітної плати, збирали продукти, влаштовували суботники, вечори, лотерейні збори, гроші від яких йшли у фонд допомоги німецьким робітникам. За грудень місяць 1923 р. учасниками ліги було зібрано 7135 крб. [416, с. 58].

У Подільській губернії в грудні 1923 р. на губернських делегатських зборах жінок було створено бюро, а на місцях осередки допомоги дітям робітників Німеччини. Жінки збирали гроші, ставили платні спектаклі, перераховували виручені кошти на користь німецьких дітей [116, арк. 14,65].

Багато трудових колективів відраховували одно або дводенний заробіток, вносили добровільні пожертвування, цінності. Наприклад, у Бердянську проводилася «золота кампанія», в результаті якої було зібрано 300 золотих виробів. Робітники Катеринославщини зібрали 120 тис. крб. і 600 пудів хліба, у Конотопському окрузі на початок 1924 р. було зібрано 39 154 крб. і 140 пудів хліба [12].

Окупація Рурської області французькими й бельгійськими військами обговорювалась на партійних, профспілкових та комсомольських зборах

Поділля, після чого було прийняте спільне рішення 30 серпня про збирання коштів на користь німецького пролетаріату [115, арк. 69].

Так в ході акції збору матеріальної допомоги німецьким робітникам в країні було зібрано значну кількість грошових та продуктових засобів. Зокрема, ВЦРПС, у зв'язку з рурськими подіями, переслала 100 тис. золотих карбованців та зібрала близько 800 вагонів хліба [14].

Рурська кампанія тривала із січня по травень 1923 р., а відразу за нею розпочалася кампанія допомоги голодуючим німецьким робітникам. Як і раніше, велике місце займала матеріальна допомога, і вона була більш організована та цілеспрямована завдяки виникненню цілого ряду організацій по збору коштів. В містах і районах створювалися різноманітні комісії, комітети, організаторами яких часто виступали профспілкові організації.

Комітети використовували різноманітні методи збору коштів. Однією із розповсюджених у ті часи була форма «виклику». Вона мала форму підписного листа, на якому кожний, хто його отримав, мав внести суму, яка була вже внесена його попередником, або проявити ініціативу і внести більшу суму. Особливістю цієї форми збору було те, що той, хто отримав такий лист не мав права відмовлятися вносити суму коштів, яка була в ньому зазначена. Таким методом збиралися значні суми [15].

Слід сказати, що кампанія зі збору продовольства на користь німецького пролетаріату відбувалася в той час, коли ще не до кінця було ліквідовано наслідки голоду у південних регіонах країни. Траплялися випадки, коли частину коштів, які були призначені для подолання наслідків голоду в Україні, переказували комісії з надання допомоги робітникам Рурської області при південному бюро ВЦРПС.

Такими вчинками комуністична партія показувала, що доля народу власної країни їй не цікава та байдужа. За допомогою таких дій радянське керівництво намагалося виявити тих, хто чинив супротив його рішенням, та каральними методами фізично усувало всіх незгодних. Тому залишався тільки той прошарок населення, який сліпо виконував всі рішення центральної влади.

Інтернаціональна тактика застосовувалась також під час допомоги радянських профспілкових організацій англійським страйкарям. 1 квітня 1921 р. шахтарі Англії розпочали страйк, який продовжувався близько трьох місяців.

Першим, хто відгукнувся на події в Англії, була профспілка гірників. Так, у березні 1921 р., Донецька губернська конференція гірників відправила англійським шахтарям лист з метою морально підтримати їх. 21 травня 1921 р. Президія ЦК ВСГ (Всеросійський союз гірників), прийняла постанову «Про надання активної підтримки англійським шахтарям і організації Всеросійського суботника гірників». 100 тис. крб. золотом, отриманих за видобуте вугілля на суботнику, було вирішено перерахувати англійським шахтарям [345, с. 24].

У кінці травня 1921 р. відбувся IV Всеросійський з'їзд профспілок, на якому було розглянуто питання про стан страйкового руху гірників в Англії. З'їзд вирішив надіслати страйкуючим гірникам із грошового фонду ВЦРПС 200 тис. крб. [351, с. 100].

27 травня 1921 р. ЦК КП(б)У направив всім партійним організаціям і комуністичним фракціям, професійним об'єднанням циркулярний лист «О дне помощи английским шахтерам». Згідно циркуляру на місцях створювалися губернські комітети, які мали створити трійки із представників політвідділів, профспілок, політпросвітних закладів для проведення «Дня допомоги». Організувати повсюди мітинги й лекції, широко роз'яснювати суть і значення боротьби англійських шахтарів, проводити агітацію щодо відрахування коштів із зарплати у фонд допомоги страйкуючим – завдання цих трійок.

На підтримку англійським шахтарям профспілковими організаціями було прийнято рішення «Про проведення всеросійського недільника 12 червня 1921 р.», він був присвячений до дня відкриття конгресу Комінтерну. За ініціативи Катеринославського губкома КП(б)У 18-19 червня 1921 р. був проведений дводенник допомоги англійському шахтареві. Донецькі шахтарі провели серію недільників, видобувши на них більше 500 тис. пудів вугілля, а кошти від його реалізації разом із продовольством були відправлені в Англію. Всього робітники Радянської України в серпні 1921 р. зібрали 213 тисяч фунтів

стерлінгів, які були передані компартії Великобританії для страйкуючих гірників [249, с. 58].

Чернігівська губпрофрада сповістила професійним спілкам Чернігівської губернії, що з 22 по 25 червня 1921 р. оголошуються дні агітації допомоги страйкуючим шахтарям Англії. Так 22 червня о 8 годині вечора відбулося слухання доповіді т. Головадського в робітничому клубі «Про допомогу бастуючим шахтарям Англії». Член союзу рабробітників Тейсохович 23 червня увечері провів відповідну доповідь. Вже 29 червня в клубі міліції був поставлений платний спектакль, 50 % коштів з якого пішли на користь англійським шахтарям [173, арк. 13].

Говорячи про проведення весняно-літніх акцій допомоги англійським шахтарям, потрібно звернути увагу на те, що вони проходили тоді, коли в південних регіонах країни панував голод. Комуністична партія замість того, щоб допомагати власному населенню, навпаки, приймаючи низку постанов, робила все, щоб отримати більше коштів із населення, вилучити продовольство, якого і без того майже не було, чим ще більше загострювала ситуацію в регіоні. Тому, збір коштів в багатьох випадках мав лише номінально добровільний характер, оскільки, відмова від участі в інтернаціональних акціях несла за собою звинувачення в політичній несвідомості та сприянні міжнародному імперіалізму.

Новий етап боротьби англійських гірників розпочався весною 1926 р. після оголошення англійського уряду про зниження заробітної плати. В результаті цього 7 квітня 1926 р. у телеграмі Всеукраїнського комітету спілки гірників до ЦК пропонувалося надати моральну та матеріальну допомогу англійським робітникам. Запропоновано терміново звернутися з цими пропозиціями до всіх гірничих організацій СРСР та до міжнародного секретаріату гірників. За подіями, що відбувалися в Англії, пильно слідкувала радянська преса, яка в своєму пропагандистському руслі доносила інформацію до радянських робітників [292, с. 127].

4 травня у Великобританії розпочався страйк гірників, а вже 5 травня в УСРР на підтримку страйкарям виникли демонстрації та мітинги в таких містах, як: Одеса, Житомир, Полтава, Харків, Київ. В Харкові 5 травня на центральну площу вийшло понад 1000 тис. чол. [215, с.2]

Президія ВУРПС, обговоривши питання «Про реагування українських профспілок на загострення конфлікту між гірничопромисловцями і гірниками в Англії», створила спеціальну комісію для контролю над коштами, що почали надходити від профспілкових організацій для допомоги страйкарям. У містах країни відбувалися збори робітників, на яких розглядалося питання про матеріальну допомогу страйкуючим гірникам, найчастіше у формі відрахування денного заробітку.

6 травня комісія допомоги страйкуючим англійським робітникам при ВУРПС спеціальною постановою підтримала пропозицію ВЦРПС про відрахування $\frac{1}{4}$ денного заробітку та початок кампанії по всіх центральних профспілках і всіх окрпрофрадах. Траплялися й такі випадки, коли робітники під впливом пропаганди віддавали весь денний заробіток на користь страйкуючих, а також додаткові суми із власних заощаджень [19, арк151].

5 травня на засіданні Президії ВЦРПС було прийнято рішення перевести Генеральній раді Конгресу британських тред-юніонів із коштів ВЦРПС і ЦК галузевих профспілок перший внесок у сумі 250 тис. крб. Президія ВЦРПС звернулася до всіх членів профспілок відрахувати $\frac{1}{4}$ частинну денного заробітку, а 16 травня додатково направила Генеральній раді Конгресу британських тред-юніонів ще 2 млн. крб. [247, с. 2].

Для розробки заходів з метою підтримки страйкової боротьби англійського пролетаріату, збору і концентрації коштів на його користь ВЦРПС створила спеціальну комісію. Аналогічні комісії діяли при республіканських окружних, районних радах профспілок.

Артемівська окрпрофрада на своєму засіданні 6 травня ухвалила створити окружну комісію допомоги, закликала робітників округу відрахувати 1 % місячного заробітку, провести загальноміський мітинг солідарності і збори на

робочих місцях, запропонувала клубам організувати вечори, концерти, виставки на користь англійських страйкарів [20, арк. 132].

Відрахування англійським робітникам зробили збори ВУК профспілок гірничої, хімічної, шкіряної, швейної, харчової промисловості, на ці рахунки переказувалися й індивідуальні внески радянських трудящих [25, арк. 74,193].

27 липня при ВУРПС був створений Комітет робітниць допомоги сім'ям англійських робітників, що діяв до 28 січня 1927 р. В його центральний комітет ввійшли 11 представниць різних профспілок УСРР. В той же час при 23 окружних рада професійних спілок були організовані 15 аналогічних місцевих комітетів [7, арк. 200,57; 21, арк.64]. Засідання комітету робітниць допомоги англійським робітникам при Київській окрпрофраді 31 червня 1926 р. встановив провести такі заходи, як: районні мітинги, випуск «Підписних листів» та збір коштів [150, арк20]. Також для ознайомлення громадськості з подіями в Англії та її мобілізації було вирішено висвітлювати перебіг подій в газетах «Пролетарська правда» та «Київський пролетар» [151, арк. 1,30,36,46.].

Комітетом допомоги робітниць англійським робітникам 21 серпня було організовано проведення на всіх підприємствах мітингів присвячених страйку шахтарів. Ввечері 21 і 22 серпня проводилися платні спектаклі, концерти, кіно, влаштовувались лотереї. Був організований по місту «кружковий» збір, був випущений спеціальний номер газети «Київський пролетар», присвячений подіям в Англії. Також в дні кампанії була збільшена плата за трамвайний проїзд на 1-2 коп., а на квитки в кіно та театр – 6 коп. [149, арк. 34-40].

А ще ВЦРПС було вирішено дати вказівку спілкам транспортників та водників і відповідним окрпрофрадам припинити відвантаження вугілля на англійські судна в українських портах. 6 травня моряки й портові робітники, які вантажили судна, що йшли до Англії, оголосили частковий страйк. Протягом 6, 7 та 8 травня було припинено завантаження суден в Одеському, Херсонському та Феодосійському портах, а також на Таганрозькому та інших рейдах. Частковий страйк було оголошено по всьому Чорноморському узбережжю. У Феодосії до радянських робітників та митних службовців приєднались

англійські матроси з пароплава «Тоттенхем». На підтримку страйку виступили також моряки англійських суден, що стояли на рейді в Одеському та інших портах Чорноморського узбережжя [21, арк. 129].

7 травня ВЦРПС перерахував на адресу Генради британських тред-юніонів 2 млн. крб., але отримувати їх вони відмовились. Тому підтримку страйкуючих від цього моменту було вирішено здійснювати через секретаріат англійської федерації гірників на чолі з А. Куком. Уже наприкінці травня 1926 р. робітники України переслали у фонд допомоги англійським гірникам 17 тис. крб. [151, арк. 136].

12 червня 1926 р. англійський уряд надіслав меморандум урядові СРСР, в якому Радянський Союз звинувачували у підриві англійської економіки, а фінансову допомогу гірникам було визнано як серйозну загрозу існуючому ладу.

7 липня в Берліні відбулася англо-російська конференція гірників, на якій було схвалено рішення скликати Англо-Російський комітет. Зібрання комітету призначалося на 23 серпня 1926 р. в Берліні. В Делегацію від ВЦРПС входив один представник від ВУРПС. Спільного рішення щодо питання страйкуючих англійських робітників нарада не змогла ухвалити. Сторони звинувачували один одного: одні у втручанні у внутрішні справи країни, інші – у бездіяльності. Тому, з цього моменту, комітет прийняв рішення про припинення свого існування [324, с. 62].

Найбільш значними акціями були дводенники допомоги, які відбувалися 21-22 серпня і 4-5 вересня: вечори, вистави, концерти, спортивні виступи [18, арк.13,19]. 4 вересня президія ВУРПС закликала всі профспілкові організації схвалити відрахування 1% місячного заробітку на користь англійським страйкарям. Гірники Сталінського та Миколаївського комбінатів прийняли рішення про 2%-ві щомісячні відрахування від зарплати [216, с. 2].

Кампанія по збору коштів в фонд англійських гірників весь час була в полі зору профспілок. На засіданнях правлінь республіканських комітетів і окружних відділів галузевих спілок заслуховувалися звіти про хід відрахувань

та проведення інших заходів на користь страйкуючих. Дані звіту окружних рад профспілок на 1 січня 1927 р. свідчать, що в 41 окрузі республіки було зібрано 2 281 933 крб. найбільші відрахування зробили профспілкові організації Сталінського, Харківського, Луганського, Артемівського, Дніпропетровського округів [20, арк. 116,121,123; 424, с. 98-100].

У міжвоєнний період досить активними були відносини між профспілками України та Болгарії. З української сторони це була участь у союзних кампаніях, матеріальній підтримці, шефстві над болгарськими в'язнями, рухах солідарності з класовою боротьбою робітників і селян Болгарії. Такі зв'язки були одним із видів пропагандистських зовнішніх відносин радянської держави, тому пильно контролювались державними структурами, які маніпулювали профспілковими організаціями.

На той час радянський уряд хвилювало питання перебування залишків білогвардійських військ на території Болгарії. Так у Болгарії був розташований весь 1-й корпус білогвардійських військ, військові училища і частини донських козаків. Сербський історик М. Йованович вказує, що протягом 1921 р. в цій країні чисельність солдатів і офіцерів російської армії збільшилася до 17 тис. [287, с. 234]. Тому керівництво радянської країни, не відмовляючись від ідей великої світової революції, всіяко підтримувало виступи робітничого класу та КПБ з метою розповсюдити свій вплив на цю країну.

Велику роль в організації акцій протесту та кампаній на підтримку страйкової боротьби болгарського пролетаріату відігравали профспілки, керовані комуністичною партією. На радянських підприємствах під час страйків болгарських робітників зачитувалися зведення про хід їхньої боротьби, проводилися бесіди, страйкарям надсилалися колективні листи. Також страйкарям надходила матеріальна допомога від українських профспілок. Із 1924 р по 1926 р. ВЦРПС асигнувала болгарським профспілкам 5,5 млн. крб., 1,6 млн. крб. з яких відраховували профспілки України.

Одними із найбільших акцій солідарності, в яких узяли участь українські профспілки, було Вересневе повстання 1923 р., розпуск кооперації

«Визволення», Лейпцігський процес над Г. Дмитровим, вибух у «Софіївському соборі» та шефство над ув'язненими членами БКП [425, с. 123].

9 червня 1923 р. у Софії відбувся державний переворот. Армійські частини під керівництвом Військової ліги і «Народної змови» та за згодою царя зайняли всі ключові об'єкти в столиці й скинули уряд Стамболійського. Гаслом перевороту була боротьба «проти диктатури» БЗНС (Болгарський землеробський народний союз), тому більшість партій його підтримала, а БКП (комуністи) зайняла нейтральну позицію.

БКП розглядала режим Цанкова як військово-фашистську диктатуру. БКП з серпня взяла курс на загальне збройне повстання, намітивши його на кінець вересня. Комуністи стали накопичувати запаси зброї. Уряд відповів репресіями, тому 12 вересня було заарештовано 2,5 тис. активістів БКП (керівництво партії уникнуло арешту). У підсумку єдиного і організованого повстання не відбулося. У середині вересня повстали селяни в Південній і Східній Болгарії, але ці хвилювання були скоро придушені урядовими військами. Масштабні виступи пройшли лише в Північно-західній Болгарії з 23 по 30 вересня, проте і вони були придушені (загинуло більше 20 тис. чол., багато повсталих утікали в ліси і гори). БКП була оголошена поза законом [337, с. 234].

Поразка повстання та розправа над його учасниками викликали численні збори робітничого класу України. Їх проводили профспілка харчовиків Запоріжжя, профспілка металістів Харкова. Також на підтримку повстання пройшло чимало мітингів на Херсонщині, Житомирщині, Київщині.

Робітники України відраховували для повсталих частину зарплати, проводили дні шефства, суботники, недільники, а зароблені на них кошти йшли у фонд допомоги. Такі відрахування проводили вчителі, металісти, швейники Кам'янець-Подільського, друкарі Миколаєва. Понаднормово на користь революціонерів працювали робітники Харкова, Луганська, Дніпропетровська та інших міст [367, с. 88-90].

В допомозі болгарським протестантам брали участь селяни профспілки робітземлісу. У Єлисаветградському окрузі було зібрано 200 пудів хліба. 1924

р. селяни полтавського округу відправили у Болгарію 4 тис. пудів хліба. Пізніше засівалися цілі ділянки землі, врожай яких призначався для болгарських протестувальників [456, с. 56,65].

16 квітня 1925 р. група членів БКП у Софійському кафедральному соборі влаштувала теракт, внаслідок чого загинула велика кількість людей. Влада Болгарії оголосила в країні військовий стан, та арештувала всіх причетних до теракту, тільки одиниці зуміли втекти до Радянського Союзу. З 1 по 11 травня відбувся суд над терористами, в результаті якого їм було оголошено смертні вироки.

Радянська преса дані події висвітлила зі своєї пропагандистської точки зору, повністю виправдовуючи терористів та звинувачуючи болгарську владу у політичній розправі над членами БКП. Так на підтримку арештантів у містах та на підприємствах СРСР, також і України, проходили численні мітинги та демонстрації на підтримку ув'язнених болгарів. Водночас розгорнувся збір коштів у фонд допомоги жертвам фашистського терору.

Болгарський уряд вбачаючи у діях радянської сторони загрозу для своєї держави, намагався перешкодити одержанню надісланих профспілками грошей. Проте профспілки України через бюро міжнародного зв'язку при ВУРПС встановлювали контакти між фабрично-заводськими колективами. В містах та на великих підприємствах цю роботу виконувало бюро інтернаціонального зв'язку або інтернаціональні бригади [367, с. 38-40].

Інтернаціональний зв'язок із робітниками та профспілковими організаціями Болгарії став одним із основних напрямів діяльності профспілок України.

Ще одним методом інтернаціональної діяльності профспілок України було проведення пропагандистських заходів, наприклад, відзначалися річниці Вересневого повстання 1923 р. Численні збори і вечори з цього приводу проходили у болгарських національних районах України. Особливо масштабно святкували п'яті роковини Вересневого повстання. Мітинги й вечори з цього

приводу були проведені в Одесі, Харкові, Дніпропетровську, Миколаєві, Запоріжжі.

Такі профспілкові видання, як «Труд» та «Гудок», систематично в пропагандистському дусі інформували громадян радянської країни про стан профспілкового та революційного руху у Болгарії. В них широко висвітлювався перебіг страйків, протестів. На підприємствах із газет зачитувались повідомлення й проводилися бесіди про стан та боротьбу болгарських робітників [466, с. 54-56].

Значну підтримку серед членів профспілок і робітничого руху країни отримав страйк робітників тютюнової та текстильної галузі в травні 1927 р. та липні 1929 р. У черговий раз, профспілки України разом із організаціями МОДРа організували збір коштів. Активна підтримка радянського робітничого класу сприяла частковому успіху страйкової боротьби в Болгарії та змусила владу піти на певні поступки перед страйкарями.

Ще одним із видів солідарності із болгарським робітничим класом був прийом політичних емігрантів. Болгарська політеміграція в СРСР була другою по кількості після польської. Болгарські політемігранти працювали в політичній, суспільній та господарській сферах. Завдяки профспілкам переселенці отримували роботу в першу чергу. Профспілкові організації надавали їм грошову допомогу, житло, речі особистого користування.

Яскравим прикладом боротьби пропаганди двох тоталітарних режимів, радянського і нацистського, став Лейпцігський процес. Проти комуністів, звинувачених у підпалі рейхстагу. У числі обвинувачених був болгарський комуніст Г. Дмитров, який знаходився в Німеччині.

В Україні прокотився ряд численних мітингів, зборів, демонстрацій організованих профспілками, які вимагали звільнення Г. Дмитрова, Б. Попова, В. Танєва, яких звинувачували у підпалі рейхстагу [321, с. 374].

Профспілки України неодноразово брали участь у міжнародному русі підтримки національно-визвольної та революційної боротьби в Китаї. У вересні 1924 р. коли над Китаєм нависла загроза іноземної інтервенції, в Харкові 10

вересня 1924 р. Укрбюро ВЦРПС прийняло рішення про створення в Україні товариства «Руки геть від Китаю» [15, арк. 85]. Воно мало стати центром, який мобілізував би громадську думку на допомогу китайським революціонерам. Осередки товариства зобов'язувалися знайомити своїх членів з географією, історією, культурою Китаю, поширювати літературу з цієї тематики. Товариство «Руки геть від Китаю» підняло питання про надання медико-санітарної допомоги населенню китайських провінцій, охоплених громадянською війною, шляхом надсилання туди медперсоналу під прапором Червоного хреста. Взявши на себе головну частину фінансування цієї акції, радянський уряд використовував червонохресні організації для фінансування революційного крила китайського національно-визвольного руху [325, с. 97].

Філії цього товариства були створені в Харкові, Києві, Юзівці, Луганську і в багатьох інших містах України.

Керівництво профспілкових організацій закликала робітничий клас до матеріальної підтримки революційного Китаю [277, с. 35-37].

З приводу подій у Китаї 24 червня 1924 р. відбувся мітинг-протест у м. Брацлав, в своїй резолюції протестувальники засуджували дії європейських країн стосовно робітників Китаю. Вже 22 вересня було ухвалено рішення про створення товариства «Руки геть від Китаю»

Інтернаціональна солідарність робітничого класу України була проявлена й у 1925 – 1926 рр. під час допомоги потерпілому від неврожаю населенню західноукраїнських земель, які знаходились у складі Польщі. 27 липня був створений комітет допомоги Західній Україні, який організував збір пожертв для потерпілих [325, с. 79]. Посилення уваги радянського керівництва до польсько-радянських громадських контактів пояснювалося тим, що Польща розглядалася партією ВКП(б) як початковий етап до просування Радянського Союзу на Захід.

Страйковий рух на польських землях містив дві форми боротьби. Перша – мирна, проявлялася у формі виступів, демонстрацій, довготривалих страйків, які проводились та організовувались у зв'язку із зменшенням зарплати,

збільшенням робочого дня, звільненнями. Такі методи боротьби проходили в основному на етнічних теренах Польщі. Так, наприклад, у 1929 р. демонстрації охопили окремі підприємства малої та середньої промисловості. У Домбровському басейні в травні 1931 р. відбувся 20 тисячний страйк гірників проти спроб власників шахт зменшити заробітну плату та соціальні виплати, наступний масовий виступ працівників громадського транспорту відбувся в червні 1931 року через зменшення зарплати. Кількість робітників, які брали участь у страйковій боротьбі із 1929 р. по 1932 р збільшилась із 30 відсотків до 60. Але всі вони носили мирний характер.⁴⁹

Інша форма боротьби робітничого класу була більш радикальна і супроводжувалася підпалом маєтків поміщиків, знищенням податкових установ тощо. Проявлялася вона в основному на етнічних українських землях: Галичині, Холмщині, Підлящі, західній частині Волині, Полісі. Такі методи боротьби були відповідями на скасування місцевого самоврядування, прийняття ряду аграрних законів, згідно з якими польський уряд зосередив основну масу земель у руках польських поміщиків, чим позбавив селян засобів до існування, адже більшість населення краю займалося землеробством [454, с. 41-42].

Профспілки СРСР, в тому числі і УСРР, керуючись принципами інтернаціональної солідарності, всіляко намагалися допомогти страйковому рухові польських робітників. Методи допомоги були різними: від зібрань на підприємствах УСРР, на яких робітники та члени профспілок висловлювали підтримку на користь страйкуючих, що носило більше моральний характер, до більш дієвих матеріальних пожертв у фонди страйкарів, що мало досить часто добровільно-примусовий характер. Якщо члени профспілок на підприємствах віддавали на користь страйкуючих трудові або грошові внески, то члени профспілок сільської місцевості надавали пожертви, в основному, у формі зернових та продуктів харчування [350, с. 73-75].

1925 р. в Радянській країні було організовано збирання коштів на користь політичних в'язнів Польщі. Засідання Політбюро ЦК КП(б)У від 3-го квітня

1925 р. постановило надіслати 20 вагонів хліба в Галичину та 6 тисяч крб. на його перевозку [117, арк. 53,87]. До цієї кампанії долучилися і профспілкові організації УСРР, зокрема на Поділлі в Летичівському повіті з 14 жовтня по 15 листопада робітники зібрали 70 крб. золотом, 9 крб. сріблом 90 млн. крб. радянськими грішми, 621 пуд. хліба і 15 аршин селянського сукна. В Могилівському повіті зібрали 865 350 тис. крб., робітники фабрики «Ястреб» - 126 млн. крб., «Молот», 70 пудів борошна, по Тульчинському округу – 1671 крб. [117, арк. 6].

У 1927 р. після тривалого дощу в Західній Україні річки вийшли із берегів і затопили значну територію. Польська влада питанням допомоги не займалася. 24 вересня 1927 р. у Харкові відбулася нарада профспілкових, кооперативних та інших організацій, присвячена допомозі потерпілим від повені. На нараді було обрано Громадський всеукраїнський комітет допомоги Західній Україні, який відразу розпочав роботу. Збір пожертв тривав до липня 1928 р., й за період свого існування зібрав близько 20 тис. крб. [27, арк. 5,8].

На Засіданні Політбюро ЦККП(б)У від 13 січня 1928 р. було прийнято рішення «Про посилку комісії в Західну Україну з хлібом, який відправляється, та який було закуплено за кошти, зібрані на Україні профспілковими організаціями в допомогу потерпілим від повені». Була затверджена комісія в складі т. Кузьменко, Холодного, Гетлера, Винникова, яка мала супроводити вантаж до місця призначення. Польське керівництво заборонило в'їзд комісії на свою територію, але вже 30 березня 1928 р. через тиск міжнародної громадськості змушене було відновило видачу візи комісії для доставки зібраних коштів [94, арк. 5,8,71-72].

До прикладу інтернаціональної солідарності можемо також віднести події, які супроводжували у 1928 р. страйк текстильників у Лодзі. Радянські профспілки надіслали польським робітникам 1,5 млн. злотих, проте спочатку лідери профспілкового руху Польщі відмовилися від матеріальної допомоги з СРСР. Тому ці кошти були одержані та розподілені між робітниками наприкінці страйку. Протягом 1929 р. тривало перерахування коштів у фонд

допомоги текстильникам Польщі, із січня по жовтень 1929 р. було перераховано 6470 крб. У Херсоні на загальних зборах міської спілки працівників місцевого транспорту, робітники підтримали страйкарів і закликали профспілкові організації до продовження збору матеріальної допомоги [411, с.71-76].

В літку та восени 1930 р. у Польщі на території Волинського, Львівського, Тернопільського та Станіславського воєводств відбулося понад 3 тис. антипольських політичних виступів селян. У відповідь на це польська влада застосувала політику пацифікації, спрямовану на придушення національно визвольного руху за допомогою репресивних методів. Якщо до 1930 р. судові вироки на п'ять і більше років виносилися у Польщі досить рідко, то в 1932-1933 рр. вони стали звичайним явищем, а з 39 смертних вироків, винесених у 1931 р., 36 припадали на Західну Україну. З 1930 р. по 1932 р. в Польщі було заарештовано 1644 чол. [378, с. 81]. Відгуком на польські події стала низка акцій в УСРР на підтримку репресованих в Західній Україні. Профспілкам України було доручено взяти шефство над політв'язнями Польщі. Тюрми, в яких перебували політв'язні, були закріплені за найбільшими підприємствами УСРР. Так, шефство над ув'язненими в тюрмі м. Дрогобича, взяв колектив заводу «Більшовик», у тюрмі м. Вадовіце – колектив заводу ім. М. В. Фрунзе, що в Сумах, ув'язнених у самбірській тюрмі завод імені Січневого повстання в Одесі.

11 червня 1930 р. окружний суд у Львові засудив до страти трьох робітників за розповсюдження комуністичної літератури, а восени 1931 р. був проголошений смертний вирок Я. Малецькому та С. Закржевському за участь у антимілітаристському мітингу. У відповідь на ці події по містах УСРР прокотилися мітинги протесту проти репресій польського уряду, на підприємствах України профспілкові організації організовували зібрання, на яких засуджували дії уряду Пілсудського [413, с. 72-23].

Потужним був рух солідарності з австрійськими революціонерами. 12 лютого 1934 р. в штабі Соціал-демократичної партії в Лінці австрійська поліція

влаштувала обшук, що призвело до виступу прихильників лівих організацій. Протистояння тривали із 12 по 16 лютого 1934 р. і закінчились перемогою правлячої верхівки. В результаті протистоянь загинуло 1600 людей. та сотні були затримані та ув'язнені [184, с. 89-93].

Преса та радіо країни постійно інформували робітничий клас про виступи австрійських робітників, про реакцію світу на ці події. У зв'язку з ними обкоми й райкоми КП(б)У звернулись до всіх громадських організацій, у тому числі і профспілок, про проведення мітингів і збору коштів на допомогу австрійським робітникам. Масово мітинги і протести пройшли по всій країні. Також акції солідарності проводилися на багатьох підприємствах Києва, Харкова, Одеси, Донецька та інших міст. Робітники Чернігівщини, Київщини, Харківщини, Вінниччини, Донбасу приймали резолюції протесту, в яких засуджували дії австрійської влади, та відправляли листи на підтримку австрійських демонстрантів [166, арк. 10,12,16, 89-93].

Робітничий клас на чолі профспілкових організацій надавав австрійським протестантам не тільки моральну, а й матеріальну допомогу. Радянськими організаціями було створено фонд допомоги австрійським робітникам. Грошові засоби збирались на мітингах, відраховувалися із зарплат, організовувалися інтернаціональні суботники та недільники. На мітингу Харківського електромеханічного заводу було зібрано 3354 крб., робітники м. Путивля провели в себе на підприємствах суботники та відрахували одноденний заробіток на користь протестуючих. Також робітники профспілки «Медсантруд», металурги заводу «Ленинская кузница», робітники вагоноремонтного заводу в Харкові, відрахували на користь австрійських демонстрантів свій одноденний чи дводенний заробіток. Робітники заводу «Укркабель», студенти і співробітники Конотопського педтехнікуму відрахували 1 % місячного заробітку. Робітники Чернігівської пекарні відрахували половинну денного заробітку. Ефективною формою збору коштів на користь австрійських робітників був засів інтернаціональних мопрівських гектарів [167, арк. 18].

Робітники 61 рудника «Правда» Криворізького басейну зобов'язалися видобути 2000 т. надплавної руди. На руднику ім. Ілліча були організовані штурмові бригади імені віденського пролетаріату. Хіміки Костянтинівки зібрали на своєму мітингу понад 3 тис. крб. робітники цементного заводу №1-4 м. Амвросіївки проводили шефську роботу серед політв'язнів Граца, шахтарі шахти 312 Кадіївки серед політв'язнів Відня [67, арк. 34].

Можна сказати, що представники різних видів професій, представлені профспілковими організаціями, проводили збір коштів у фонд допомоги борцям Австрії.

Робітничий клас України направляв допомогу австрійським робітникам й після їхньої поразки. Інтернаціональна солідарність проявлялась у різних формах. Велика увага приділялась ув'язненим бойовикам у австрійських тюрмах. Особливо були переповнені тюрми тих міст, у яких проходили бойові дії. Над ув'язненими цих тюрем здійснювалося шефство робітниками Київської, Харківської, Дніпропетровської, Донецької областей.

Ще одним проявом солідарності стосовно австрійських робітників був прийом політичних емігрантів. Так близько 150 осіб. прибули в УСРР до Харкова, де працювали на різних підприємствах. Профспілки організували для них культурно-масову роботу, забезпечили житлом та надали одноразову грошову допомогу [503, с. 10-12].

У зв'язку зі збільшенням профашистських настроїв в іспанському уряді 4 жовтня по Іспанії прокотилась хвиля страйків та протестів серед робітників, які підтримували прокомуністичні ідеї. До 9 жовтня виступи робітників скрізь в Іспанії були придушені, тільки в шахтарському регіоні Астурії демонстрації переросли в збройну боротьбу. Революціонери проголосили Астурійську робітничо-селянську соціалістичну республіку, яка проіснувала до 18 жовтня. Результатом придушення виступів іспанських робітників стало 3 тис. вбитих, 7 тис. поранених та 35 тис. заарештованих [381, с. 65].

В Україні у відповідь на події в Іспанії розгорнулася масова кампанія інтернаціональної солідарності на підтримку гірників Астурії. Преса та радіо

щодня дня інформували громадськість України про стан революційної боротьби іспанських гірників, про матеріальну і моральну допомогу, що їм надавали робітники СРСР [380, с. 93-94].

На підтримку іспанських радикалів профспілки, комсомол та мопрівські організації виступили єдиним фронтом. В Кам'янці-Подільському відбулося зібрання всіх партійних, комсомольських та профспілкових організацій, де обговорювалося питання надання допомоги іспанським революціонерам. На зібранні прийняли рішення про проведення мітингів в містах, на підприємствах. Для збору коштів було вирішено організувати інтернаціональні суботники, провести денні відрахування від місячної зарплати на підтримку заколотників. Крім цього, було рекомендовано провести інтернаціональні вечори, присвячені подіям в Іспанії, створити спецфонд допомоги [140, арк. 15, 45].

Скрізь проводився збір коштів у фонд допомоги іспанським гірникам. Робітники заводу «Укркабель», що у м. Києві, робітники Чернігівської пекарні відраховували 1 відсоток місячного заробітку. Збір коштів проводився у Харкові на 223 підприємствах та установах міста, в Одесі – на 60, Вінниці – на 37, Чернігові – на 34. Всього робітниками Радянської України було зібрано 300 тис. крб. у фонд допомоги іспанським страйкарям [162, арк. 1-5, 6,9]

Після поразки повстання багато його учасників були ув'язнені. Для підтримки їх морального духу профспілки України брали шефство над ними. Так, робітники Дніпропетровської, Одеської і Донецької областей шефствували над в'язнями Барселонських тюрем. Вони надсилали їм листи, де розповідали про життя робітників у Радянському Союзі. Зокрема, робітники заводу «Серп і Молот» в 1935 р. відправили 20 листів в'язням Мадридських тюрем [498, с. 98,101, 103-106].

Отже, можемо стверджувати, що громадськість Радянської України у міжвоєнні роки проводила міжнародну діяльність в рамках акцій інтернаціональної солідарності. Це був єдиний напрям зовнішніх відносин, який заохочувався комуністичною партією, адже сприяв поширенню більшовицьких ідей за територією Союзу.

Підтримуючи боротьбу зарубіжного пролетаріату та лівоцентристських сил за кращі умови життя та встановлення прокомуністичних урядів у своїх державах, Радянський Союз намагався перетворити цю боротьбу у світову пролетарську революцію. Тому стільки приділялося уваги фінансовій допомозі у справі підтримки революційних сил.

Водночас завдяки цілеспрямованій пропаганді багато людей вірили у доцільність єднання пролетаріату всіх країн в ім'я ідеалів комунізму, шлях до якого прокладався через перемогу пролетаріату у світовому масштабі.

Акції міжнародної інтернаціональної солідарності проходили, в основному, у формах матеріальних та продовольчих зібрань, листуванні та шефстві над в'язнями тюрем.

Досить часто радянська влада через профспілкові організації проводила фінансування зарубіжних акцій протесту, які були спрямовані на підрив та дискримінацію урядів зарубіжних країн.

Проведення такої політики вимагало значних коштів, а, основний тягар по їх збору ліг на простий народ, в час злиденного стану трудящих. Населення, не оговтавшись від Першої світової війни, окупації більшовиками території України та репресивної політики щодо місцевого населення, яка призвела до голодоморів 1921-1923 та 1932-1933 років, мусило понаднормово працювати та віддавати мало не останні кошти у фонди підтримки зарубіжних страйкових рухів. В умовах тоталітарного режиму всі ці кампанії були організовані за вказівкою зверху і мали обов'язковий характер, і страх перед більшовицьким терором змушував виконувати вказівки влади.

Висновки до розділу 4

У сфері міжнародної діяльності профспілки України брали активну участь у прокомуністичних об'єднаннях, таких як: Профінтерн, МОДР, Міжробдоп, робсількорівський рух та організації есперантистів. На них покладалося

завдання проведення систематичної роботи, спрямованої на підірив авторитету реформістської політики соціал-демократичного керівництва, реалізації стратегії на проникнення та внутрішнє завоювання профспілкових галузевих виробничих інтернаціоналів, а в перспективі і загального об'єднання з Амстердамським інтернаціоналом. Із цією метою використовувалися створені в 1921 р., водночас із Червоним Профінтерном Міжнародні комітети пропаганди, що діяли за принципом галузевого поділу

Ще однією прокомуністичною організацією, яка діяла закордоном та тісно співпрацювала із профспілками України була Міжнародна робітнича організація допомоги. Профспілкові організації України тісно співпрацювали із Міжробдопом, адже на місцях виконували роль його представництв. з ним профспілки надавали матеріальну підтримку страйкарям згідно з гаслом єдиного фронту.

ВЦРПС систематично займалась налагоджуванням допомоги профспілок МОДРу, в результаті чого профспілкова робота стала якісно доповнювати діяльність модрівських секцій. За рахунок членських зборів серед профспілкових секцій, зборів шефського гривника, інтернаціональних суботників значно зросли матеріальні надходження у фонд допомоги борцям революції. На багатьох підприємствах модрівські секції опирались на підтримку з боку низових профорганізацій. Також з МОДРОМ профспілки проводили активну міжнародну роботу, яка проявлялася в організації та консолідації робітничого руху УРСР у єдину силу на допомогу зарубіжному пролетаріату.

Профспілкові організації України за вказівками центральної влади та під детальним контролем комуністичної партії всілякими методами намагалися налагодити інтернаціональну роботу серед робітничого класу. Так за допомогою міжнародного листування, вони розповсюджували закордоном радянську пропаганду, яка наводила переваги соціалістичного ладу над капіталістичним та підкреслювала керівну роль комуністичної партії. Все це

викликало закордоном серед іноземних робітників співчуття до СРСР та захопленням державою із новим суспільним устроєм.

Європейський страйковий рух став одним із перших форм міжнародних контактів українських профспілок. Можемо стверджувати, громадськість Радянської України у міжвоєнні роки проводила міжнародну діяльність в рамках акцій інтернаціональної солідарності. Це був єдиний напрям зовнішніх відносин, який заохочувався комуністичною партією, адже сприяв поширенню більшовицьких ідей за територією Союзу.

Підтримуючи боротьбу зарубіжного пролетаріату та лівоцентристських сил за кращі умови життя та встановлення прокомуністичних урядів у своїх державах, Радянський Союз намагався перетворити цю боротьбу у світову пролетарську революцію. Тому стільки приділялося уваги фінансовій допомозі у справі підтримки революційних сил.

Профспілки Радянської України проводили велику, різноманітну інтернаціональну роботу. Це і збір коштів на допомогу борцям революції, і організація мітингів, зібрань, конференцій, інтернаціональних конгресів і вечорів з участю політемігрантів, де обговорювалися всі міжнародні події, а також проведення спільно з іншими громадськими організаціями міжнародних днів солідарності. Якщо члени профспілок на підприємствах віддавали на користь страйкуючих трудові або грошові внески, то члени профспілок сільської місцевості надавали пожертви, в основному, у формі зернових та продуктів харчування.

Важливим є те, що інтернаціональна солідарність профспілок Радянської України із класовою боротьбою зарубіжного пролетаріату здійснювалася по лінії Всеукраїнського бюро міжнародного зв'язку, яке на місцях створювало аналогічні організації при обласних, міських і районних радах профспілок. В обов'язки бюро входили, зазвичай, всі питання організації і планування міжнародних зв'язків, зокрема, керування перепискою, видавництво літератури з проблем інтернаціонального виховання та організація виставок з питань інтернаціональної роботи.

ВИСНОВКИ

Дослідження міжнародних зв'язків профспілок України в умовах утвердження тоталітарної системи – тема, яка до наших днів не отримала цілісної розробки у вітчизняній історіографії. Її актуальність посилюється з огляду на нагальну необхідність подолання стереотипів масової свідомості у сприйнятті зарубіжного світу, які цілеспрямовано формувались у тоталітарну добу, коли більшовицький режим використовував потенціал міжнародних зв'язків підвладних йому псевдо громадських об'єднань у власних політичних цілях. Наукова важливість і актуальність для сучасної української історичної науки виконаного дисертаційного дослідження підтверджується отриманими результатами й висновками.

– Тема дисертаційного дослідження присвячена маловивченій у вітчизняній історіографії проблемі, яка має важливе наукове і практичне значення. Історіографію з обраної теми можна поділити на три групи: радянську, сучасну українську та зарубіжну. Проте «Міжнародні зв'язки профспілок України у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.» є мало вивченими українськими дослідниками, а всі попередні спроби дослідження були здійснені ще за радянської доби. Також її об'єктивному вивченню перешкоджали догматичні стереотипи, надмірна політизація історичної науки. Робота з даної проблематики написана в основному в історико-партійному руслі, для нього характерний детальний відбір фактів, що підкріплював ідеологію пролетарського інтернаціоналізму і приховував негативні моменти. Зі здобуттям Україною незалежності почалося якісне зрушення, що вивело історіографію проблеми на новий рівень. З'явилися цікаві дослідження, які з нових позицій висвітлюють окремі питання історії радянських профспілок. Натомість, історію міжнародних зв'язків українських профспілок у міжвоєнну добу не можна вважати вивченою на достатньому рівні. Дотепер інформація має розрізнений характер, не складено цілісного уявлення, існує багато прогалин, не достатньо вивчені механізми зовнішньої діяльності профспілок на

різних етапах свого розвитку. Тепер же відкрилися можливості критичного переосмислення тенденційно висвітлених і замовчуваних радянською історіографією проблем та їх досліджень, можливості створити об'єктивну цілісну картину міжнародної діяльності радянських профспілок у міжвоєнний період.

– Залучена до дисертаційної роботи джерельна база є достатньо представницькою й достовірною, що дозволяє повно дослідити обрану тему. На основі узагальнення й аналізу архівних джерел та опублікованих матеріалів було відтворено максимально повну картину громадсько-політичної діяльності профспілкових організацій, визначено їх місце і роль у міжнародних процесах, їх особистий внесок у систему міжнародних зв'язків Радянської держави.

У процесі дисертаційного дослідження в залежності від характеру викладу матеріалу широко застосовувалися загальнонаукові та спеціальні історичні принципи та методи. У ході роботи автор дотримувався принципів історизму й наукової об'єктивності. В дисертації були використані такі історичні методи, як: проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-документальний, історико-порівняльний, історико-психологічний, історико-системний та інші.

– Після втрати Україною державності, українські професійні спілки втрачають шанс на самостійну діяльність та потрапляють під вплив комуністичної партії перетворившись на командно – адміністративний придаток радянської системи. Тотальна більшовизація профспілок розпочалася у 1917 р., проте активний організаційний етап у становленні та діяльності радянських профспілок припадає на 1919 – 1921 рр.

В липні 1917 р. на третій Всеросійській конференції профспілок було створено ВЦРПС, і цим було завершено централізацію профспілкового керівництва. Через військові дії, які проходили на території України створення центрального апарату управління профспілками було відкладено.

Згодом радянським урядом було створено вищий центральний адміністративний орган профспілок України ВУРПС, який став

республіканською філією ВЦРПС, керівний центр якої знаходився у Москві. Згідно реорганізації профспілкової системи було створено 24 профспілки за виробничим принципом. Впродовж 20-х – 30-х рр. ХХ ст. їх кількість зростає до 162-х. Часто такі зміни супроводжувались чистками профспілкового апарату, членів якого звинувачували в правому опортунізмі та шкідництві

Певна річ на кінець 30-х рр. ХХ ст. профспілкова структура значно спростилася, сфери впливу були перенесені згори донизу, в результаті чого зник один сильний центр, який контролював та керував роботою всього профспілкового апарату. Основними профспілковими організаціями стали місцеві правління союзу на підприємствах.

– Профспілки України повністю трансформовані під потреби радянської влади вели активну міжнародну політику задля популяризації Радянського Союзу за кордоном. Спираючись на тактику пролетарського інтернаціоналізму, вони проводили широку агітаційну кампанію по залученню робітничого класу країни до міжнародних акцій протесту. Важливим завданням Радянської держави було її визнання на світовій арені та встановлення дипломатичних відносин із країнами світу. Одним із видів міжнародних зв'язків профспілок УСРР, який сприяв цим завданням, був прийом зарубіжних робітничих делегацій. З 1926 р. по 1937 р. УСРР відвідало близько 300 іноземних робітничих делегацій. Делегатський рух ставав дедалі важливішим фактором в тактиці міжнародної солідарності. Завдяки роботі серед іноземних робітничих делегацій профспілки розповсюджували радянську ідеологію за межі Радянського Союзу.

Так радянське керівництво через профспілкові організації несло свої ідеї за кордон, тим самим дискримінуючи уряди зарубіжних країн та провокуючи в них екстреміські та антидержавні настрої, що призводило до численних мітингів, демонстрацій, а подекуди і збройних виступів. Адже, під впливом більшовицької пропаганди та обману вони повертаючись назад ставали якими прихильниками комуністичної держави та проводили масову агітаційну роботу на підтримку Радянського Союзу.

– В результаті Першої Світової війни, революційних потрясінь 1914-го - початку 1920-х рр. Росія втратила істотну частину висококваліфікованих трудових ресурсів. Проте одночасно нова держава, що утворилася на її місці стала міграційним об'єктом для іноземних громадян та центром міграційних процесів, які були в попередні роки мало характерні для історії Російської держави.

Десятки тисяч робітників країн Європи, Північної Америки та інших країн прихильників «світового соціалізму», а також людей, які видавали себе за таких приїздили у щойно утворену державу (Союз Радянських Соціалістичних Республік) щоб, як писали в офіційних документах, «взяти активну участь у відновленні її економічної могутності».

З прискоренням економічного розвитку СРСР і початком процесу інтенсифікації виробництва, молодій радянській країні потрібні були кваліфіковані робітничі кадри. Держава наймала робітників і висококваліфікованих фахівців для роботи на підприємствах великої та дрібної промисловості. Іноземних фахівців запрошували на контрактній основі на радянські підприємства в якості експертів, консультантів і навіть вчителів.

У середині 1930-х років Радянський Союз покинули практично всі іноземці, які ще мали право (зберегли іноземне громадянство) і можливість (не мали російських дружин) виїхати за межі СРСР. В ході сталінських «чисток» в 1930-ті роки жертвами терору стали не тільки радянські громадяни, а й іноземні фахівці та їхні родини. Політичні емігранти і діячі Комінтерну першими серед іноземців стали жертвами сталінських репресій. Потім настала черга трудових імігрантів, їх звинувачували в шпигунстві, шкідництві, підриві економічної могутності СРСР, в антирадянській агітації і т.п. Тисячі іноземних фахівців і члени їхніх сімей стали «табірної пилом» або були відправлені в небуття в роки масових політичних репресій.

– Якщо на початку 20-х років профспілки не намагалися охопити нечисленних іноземних фахівців і робітників профчленством, то у 30-ті рр. ситуація докорінно змінилася. В березні 1928 р., вони, отримали право

приймати до своїх організацій членів іноземних профспілок, за умови, що ті були прихильниками класової боротьби, а також сплачували членські профвнески.

Соціально-побутову та культурно-пропагандистську роботу серед іноземних робітників мали проводити профспілкові організації. Від так 7 березня 1931 р. ЦК ВКП(б) видало постанову «Про культурне обслуговування чужоземних фахівців і робітників». В кінці 1931 р. при ВУРПС було організовано Бюро міжнародного зв'язку. Від 2 квітня 1932 р. Бюро розробило головні положення роботи серед іноземних робітників та фахівців. Вони стосувалися підвищення продуктивності праці, виконання і перевищення планів виробництва, передачі досвіду іноземцями радянським робітникам, організації технічної допомоги іноземцями, швидкого розгляду й реалізації винаходів і раціоналізаторських пропозицій, використання закордонних працівників за кваліфікацією, використання іноземців у соцзмаганнях, ударництві, в культурно-масовій роботі, залучення іноземців до профспілок, до активу працівників профорганів, проведення серед них політико – інтернаціональної роботи з метою розвитку у них соціалістичної свідомості, проведення боротьби проти фашистської ідеології, організації шкіл для іноземних дітей, сприяння вивченню закордонними гостями російської мови шляхом проведення курсів, забезпечення житлом, харчовими продуктами, виробами широкого споживання. Окрім цього профспілкові організації мали забезпечувати іноземців житлом, одягом, речами першої необхідності, продуктами харчування, іноземною літературою. Також мали регулярно проводитись інтернаціональні вечори, культурно-масові заходи, до яких б мали залучати закордонних фахівців. Однак дослідивши архівні документи, можна дійти висновків, що профспілкова робота серед іноземних робітників проводилася по різному. В деяких регіонах іноземці були повністю задіяні у профспілковоу роботу, а в інших вона навіть не проводилась. Серед проблем, що існували можна виділити брак іноземної літератури, невчасне забезпечення необхідними інструментами, матеріалами, додатковою робочою силою,

дорогим харчуванням, була погана якість продуктів, погане медичне обслуговування, несприятливі житлові умови, ріст інфляції. До всього цього ще можна додати брак кваліфікованих перекладачів, вороже ставлення місцевого населення до іноземців та складний бюрократичний апарат, в якому губилися майже всі раціональні пропозиції, що подавали закордонні фахівці.

– У сфері міжнародної діяльності профспілки України брали активну участь у прокомуністичних об'єднаннях, таких як: Профінтерн, МОДР, Міжробдоп, робсількорівський рух та організації есперантистів. На них покладалося завдання проведення систематичної роботи, спрямованої на підрив авторитету реформістської політики соціал-демократичного керівництва, реалізації стратегії на проникнення та внутрішнє завоювання профспілкових галузевих виробничих інтернаціоналів, а в перспективі і загального об'єднання з Амстердамським інтернаціоналом. Із цією метою використовувалися створені 1921 р., водночас із Червоним Профінтерном, Міжнародні комітети пропаганди що діяли за принципом галузевого поділу

Ще однією прокомуністичною організацією, яка діяла за кордоном та тісно співпрацювала із профспілками України була Міжнародна робітничая організація допомоги. Профспілкові організації України тісно співпрацювали із Міжробдопом, адже на місцях виконували роль його представництв. з ним профспілки надавали матеріальну підтримку страйкарям згідно з гаслом єдиного фронту. Таким чином брали ще одну функцію на себе у сфері міжнародної діяльності.

ВЦРПС систематично займалась налагоджуванням допомоги профспілок МОДРу, в результаті чого профспілкова робота стала якісно доповнювати діяльність модрівських секцій. За рахунок членських зборів серед профспілкових секцій, зборів шефського гривника, інтернаціональних суботників значно зросли матеріальні надходження у фонд допомоги борцям революції. На багатьох підприємствах модрівські секції опирались на підтримку з боку низових профорганізацій. Також з МОДРОМ профспілки проводили активну міжнародну роботу, яка проявлялася в організації та

консолідації робітничого руху УРСР у єдину силу на допомогу зарубіжному пролетаріату.

Профспілкові організації України за вказівками центральної влади та під детальним контролем комуністичної партії всілякими методами намагалися налагодити інтернаціональну роботу серед робітничого класу. Так за допомогою міжнародного листування вони розповсюджували за кордоном радянську пропаганду, яка наводила переваги соціалістичного ладу над капіталістичним та підкреслювала керівну роль комуністичної партії. Все це викликало серед іноземних робітників співчуття до СРСР, та захоплення державою із новим суспільним устроєм.

– Європейський страйковий рух став одним із перших форм міжнародних контактів українських профспілок. Можемо стверджувати, громадськість Радянської України у міжвоєнні роки проводила міжнародну діяльність в рамках акцій інтернаціональної солідарності. Це був єдиний напрям зовнішніх відносин, який заохочувався комуністичною партією, адже сприяв поширенню більшовицьких ідей за територією Союзу.

Підтримуючи боротьбу зарубіжного пролетаріату та лівоцентристських сил за кращі умови життя та встановлення прокомуністичних урядів у своїх державах, Радянський Союз намагався перетворити цю боротьбу у світову пролетарську революцію. Тому стільки приділялося уваги фінансовій допомозі у справі підтримки революційних сил.

Профспілки Радянської України проводили велику, різноманітну інтернаціональну роботу. Це і збір коштів на допомогу борцям революції, і організація мітингів, зібрань, конференцій, інтернаціональних конгресів і вечорів з участю політемігрантів, де обговорювалися всі міжнародні події, а також проведення спільно з іншими громадськими організаціями міжнародних днів солідарності. Якщо члени профспілок на підприємствах віддавали на користь страйкуючих трудові або грошові внески, то члени профспілок сільської місцевості надавали пожертви, в основному, у формі зернових та продуктів харчування.

Важливим є те, що інтернаціональна солідарність профспілок Радянської України із класовою боротьбою зарубіжного пролетаріату здійснювалася по лінії Всеукраїнського бюро міжнародного зв'язку, яке на місцях створювало аналогічні організації при обласних, міських і районних радах профспілок. В обов'язки бюро входили, зазвичай, всі питання організації і планування міжнародних зв'язків, зокрема, керування перепискою, видавництво літератури з проблем інтернаціонального виховання та організація виставок з питань інтернаціональної роботи, взаємодія міжнародної інформації і загальне керівництво інтернаціональної роботи профспілок, а також участь в кампаніях допомоги міжнародному революційному руху.

– Критичне осмислення узагальненого в дисертаційному дослідженні матеріалу дозволило сформулювати низку практичних рекомендацій. Вони засвідчують, що розбудову громадського суспільства склали, часткою яких є наявність емансипованих від державного диктату профспілок, якість та захист соціальних інтересів трудової людяності. Реалізація засадних гуманітарних цінностей у їх співпраці із зарубіжною громадськістю є гарантією цивілізаційних незалежно усталених постулатів до європейської співдружності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Архівні документи

Центральний державний архів

вищих органів влади та управління України, м.Київ

Ф. 812. Всеукраїнське відділення Всесоюзної контори з постачання іноземців (Всеукраїнське відділення Інпостачу).

Оп 1.

1.1. Спр. 68. Жалобы инконтингента, 3 августа 1932 г., 65 арк.

1.2. Спр. 70. Приказы и распоряжения правительства о деле иноснабжения, май 1931 г. – апрель 1932 г., 72 арк.

1.3. Спр. 109. Протколы совещаний о снабжении иностранных специалистов. 2 сентября 1932 г., 23 арк.

1.4. Спр. 193. Переписка с разными лицами и учирждениями по вопросам прикрипления иностранных специалистов к Всесоюзной конторе Инснаб, 4 сентября 1933 г., 98 арк.

Ф. 2595. Всеукраїнський комітет професійної спілки робітників-металістів СРСР.

Оп. 1.

1.5. Спр. 2137. Протоколы, циркуляры, инструкции ВУСПС и переписка с ним по культ – масовым вопросам, 1927 г., 64 арк.

1.6. Спр. 3825. Стенограма культнарады пры ВУК союза металістов, 1928 г., 34 арк.

1.7. Спр. 1215. Протоколы президиума ВУСПС, 1926 г., 108 арк.

1.8. Спр. 4069. Протокол ликвидационной комиссии ВУКа металістов, 1931 г., 72 арк.

Ф. 2605. Українська республіканська рада професійних спілок (Укрпрофрада).

Оп. 1.

- 1.9. Спр. 68. Декрети Раднаркому УРСР, протоколи засідань і постанови головполітосвіти УРСР по культурно-освітній роботі. Бюлетні «Культура и искусство», 18 жовтня 1920 р. – 16 вересня 1921 р., 82 арк.
- 1.10. Спр. 70. Протоколи засідань Півден-бюро ВЦРПС за жовтень-грудень, 3 жовтня – 18 грудня 1920 р., 11 арк.
- 1.11. Спр. 99. Протоколи пленумів і нарад культвідділу Катеринославського губрадпрофу, 15 червня – 13 грудня 1920 р., 15 арк.
- 1.12. Спр. 109. Постанови і виписки з протоколів засідань Ради народних комісарів УРСР і протоколи засідань виробничо-технічної комісії Промбюро, 27 серпня – 25 грудня 1920 р., 11 арк.
- 1.13. Спр. 193. Листування з Уповнаркомпоштелем про дозвіл користування прямим проводом і встановлення телеграфів, 9 березня – 22 грудня 1921 р., 18 арк.
- 1.14. Спр. 994. Матеріали 3-ої Всеукраїнської конференції профспілок (протоколи, конспекти доповідей, резолюції і відомості), 1 березня – 18 травня 1923 р., 224 арк.
- 1.15. Спр. 1053. Протоколи засідань Укрбюро ВЦРПС, 3 січня – 28 листопада 1924 р., 110 арк.
- 1.16. Спр. 1113. Матеріали про перебування на Україні іноземних делегацій (протоколи конференцій, листи фотографії), 11 травня – 7 грудня 1925 р., 221 арк.
- 1.17. Спр. 1123. Протоколи засідань президії ВУРПС і матеріали до них, 3 січня – 19 вересня 1925 р., 360 арк.
- 1.18. Спр. 1172. Протоколи засідань комісії при культвідділі ВУРПС по складанню характеристики профруху та проект резолюції по доповіді

«Про стан роботи по ліквідації неписьменності на Україні», 25 грудня 1925 р., 5 арк.

Оп 2.

- 1.19. Спр. 4. Протоколи засідань президії ВУРПСу і матеріали до них, 2 січня – 4 грудня 1926 р., 268 арк.
- 1.20. Спр. 8. Стенограма звітів засідань президії ВУРПСу разом з австрійською делегацією, протоколи засідань комітету допомоги бастуючим гірникам Англії та листування з окрпрофрадами про організацію допомоги бастуючим гірникам, 6 травня – 3 вересня 1926 р., 348 арк.
- 1.21. Спр. 10. Листування з ВУЦВКом, ВУКами профспілок про збір коштів у фонд бастуючих гірників Англії 27 липня 1926 р., 23 листопада 1927 р., арк 129.
- 1.22. Спр. 39. Стенограма 3-го Всеукраїнського зїзду профспілк, 26 листопада – 30 листопада 1926 р., 358 арк.
- 1.23. Спр. 59. Інформаційний бюлетень ВУРПСу за 1926 р. 13 березня – 15 травня 1926 р., 177 арк.
- 1.24. Спр. 277. Листування з ВЦРПС, раднаркомом УРСР, окрпрофрадами та ВУКами профспілок про прийом іноземних делегацій та протоколи засідань президії ВУРПС з представниками ВУКів профспілок разом з німецькою і бельгійськими делегаціями, 31 березня – 30 грудня 1927 р., 117 арк.
- 1.25. Спр. 278. Матеріали щодо зустрічі іноземних робітничих делегацій (декларація, вирізки з газет, листування), травень-грудень 1927 р., 146 арк.
- 1.26. Спр. 279. Листування іноземних делегацій про їх враження під час перебування в СРСР, вересень – 15 грудня 1927 р., 38 арк.
- 1.27. Спр. 282. Звіти про роботу Всеукраїнської та окружних спілок житлової кооперації та листування з ними про відпуск коштів на житлове

будівництво. Резолюція 1-го Всеукраїнського з'їзду з питань будівництва, 10 січня – 19 грудня 1927 р.. 289 арк.

- 1.28. Спр. 516. Листування з ВУРПС, ВУЦВКом та окрпрофрадами про приїзд іноземних делегацій до СРСР та їх привітальні листи про профрух закордоном, 10 січня 1928 року – 19 лютого 1929 року, 33 арк.
- 1.29. Спр. 537. Матеріали про реорганізацію профорганізацій (доповіді, висновки, листування), 30 січня – 15 грудня 1928 р., 45 арк.
- 1.30. Спр. 543. Стенограма 4-го Всеукраїнського з'їзду проспілок, 4 грудня 1928 р., 48 арк.
- 1.31. Спр. 760. Листування з видавництвами, окрпрофрадами, ВУКами профспілок та іншими організаціями з питань проведення святкування 12-ти річчя Жовтневої революції, 14 лютого – 30 листопада 1929 р., 116 арк.
- 1.32. Спр. 782. Матеріали про реорганізацію профспілкової мережі (постанови, обіжинки, плани, зведення, листування), 25 грудня 1929 року – 9 вересня 1930 року, 160 арк.
- 1.33. Спр. 839. Протоколи засідань Артемівської окрпрофради та ОМБІТУ і матеріали до них, 5 січня – 19 грудня 1929 р., 370 арк.
- 1.34. Спр. 928. Звіти, бюлетні окрпрофрад та листування з ними з питань міжнародного зв'язку та прийому іноземних делегацій, 1 лютого – 21 листопада 1929 р., 43 арк.
- 1.35. Спр. 925. Матеріали про участь профспілок у роботі громадських організацій (ТСОАВІАХІМ, МОПР і інші) плани звіти, листування, 3 січня 21 листопада 1929 р., 23 арк.
- 1.36. Спр. 1113. Протоколи пленумів ВУМБІТу, 11 січня – 26 листопада 1929 р., 43 арк.

Оп. 3.

- 1.37. Спр. 253. Обіжинки ВУРПС про участь профспілок у проведенні «Дня колективізації й врожаю» і місячники огляду культроботи, про роботу серед іноземних спеціалістів. Протоколи засідання Центральної

- комісії сприяння держкредитові та ощадсправи при ВУЦВКу і листування з нею про реалізацію позики «П'ятирічка у чотири роки», 23 вересня – 30 листопада 1930 р., 25 арк.
- 1.38. Спр. 254. Обіжинки ВУРПСу про проведення антирелігійної роботи, про інтернаціональне виховання, про перевибори профорганів і інші питання, 16 травня – 17 грудня 1930 р., арк 121.
- 1.39. Спр. 255. Обіжинки культсектору ВУРПСу та листування з окрпрофрадами і ВУКами профспілок про організацію роботи антирелігійної пропаганди і нтернаціональне виховання членів профспілок, 1 січня – 14 грудня 1930 р., 272 арк.
- 1.40. Спр. 309. Матеріали про обслуговування та роботу профспілок серед іноземних спеціалістів (плани, обіжинки, відомості, листування, списки), 2 грудня 1930 р. – 14 вересня 1932 р., 264 арк.
- 1.41. Спр. 808. Постанови і бюлетні ВУРПСу, 13 лютого 1931 р. – 3 січня 1932 р. 105 арк.
- 1.42. Спр. 809. Постанови і бюлетні ВУРПСу, 10 травня – 30 грудня 1931 р., 352 арк.
- 1.43. Спр. 925. Матеріали окружних і районних профрад та заводів про хід виконання заказів для кузнецбуду та магнідбуду, 30 травня – 10 листопада 1931 р. 163 арк.
- 1.44. Спр. 1057. Листування з ВУРПС, ВУКами профспілок та профрадами про обслуговування іноземних робітників і фахівців та використання їх у промисловості, про приїзд іноземних делегацій, замовлення закордонної літератури та з інших питань міжнародного зв'язку, 9 березня 24 листопада 1931 р., 124 арк.
- 1.45. Спр. 1114. Листування з ВУКами профспілок та профрадами про обслуговування та роботу серед іноземних робітників, 21 серпня 1931 – 16 листопада 1932 р., 107 арк.
- 1.46. Спр. 1129. Стенограма 5 Всеукраїнського з'їзду профспілок від 10 – 17 квітня 1932 р., 883 арк.

- 1.47. Спр. 1155. Протоколи засідань секретаріату ВУРПСу і матеріали до них, 3 січня – 5 грудня 1932 р., 522 арк.
- 1.48. Спр. 1452. Матеріали про стан інтернаціональної роботи профспілок (протоколи, резолюції, плани, бесіди, листування, проекти постанов, обіжинки), 9 травня – 5 грудня 1932 р., 140 арк.
- 1.49. Спр. 1560. Листування з ВУРПС, наркоматами та іншими установами УРСР про організацію міжнародного зв'язку та прийому делегацій закордону, 17 січня – 13 грудня 1932 р., 36 арк.
- 1.50. Спр. 1562. Положення бюро по роботі серед іноземних робітників та фахівців при ВУРПСі, 28 березня 1932 р., 11 арк.
- 1.51. Спр. 1563. Стенограма Всеукраїнської конференції іноземних робітників і спеціалістів, 1932 р., 343 арк.
- 1.52. Спр. 1564. Стенограма 1-ї конференції іноземних спеціалістів, 29 липня 1932 р., 565 арк.
- 1.53. Спр. 1567. Доповідь на Всеукраїнській конференції іноземних робітників та фахівців при ВУРПСі, 1932 р., 35 арк.
- 1.54. Спр. 1568. Протоколи винахідницької конференції іноземних спеціалістів, 4 грудня 1932 р., 205 арк.
- 1.55. Спр. 1574. Листування з ВУКами профспілок та фабзавкомами про стан роботи іноземних робітників, 3 січня – 31 липня 1932 р. 34 арк.
- 1.56. Спр. 1576. Листування з ВЦРПС, ВУКами профспілок, профрадами та іншими установами про обслуговування та роботи профорганізацій серед іноземних спеціалістів, 17 січня – 28 грудня 1932 р., 24 арк.
- 1.57. Спр. 1577. Матеріали про стан обслуговування і роботи профспілок серед іноземних робітників і спеціалістів (протоколи, акти, доповідні записки), 21 січня – 26 вересня 1932 р., 18 арк.
- 1.58. Спр. 1579. Звіт ВУРПС про проведену роботу серед іноземних спеціалістів і робітників м. Дніпропетровську за час з 21.12.31 р. до 5.1.32 р., 25 січня 1932 р., 9 арк.

- 1.59. Спр. 1580. Матеріали про роботу профспілок серед іноземних робітників і спеціалістів (обіжинки, відомості, листування), 25 січня – 14 листопада 1932 р., 119 арк.
- 1.60. Спр. 1581. Матеріали про роботу профспілок серед іноземних робітників і спеціалістів (протоколи, резолюції, статuti, інформаційні зведення), 2 березня 1932 р. – квітень 1933 р. 184 арк.
- 1.61. Спр. 1583. Звіти доповідні записки, листи управлінь, шахт, підприємств, іноземних спеціалістів про проведену роботу профспілками серед іноземних робітників і фахівців, Липень 1932 р. – лютий 1933 р. 119 арк.
- 1.62. Спр. 1584. Доповідні записки і відомості підприємств про кількість та склад іноземних робітників і спеціалістів у промисловості України та плани робіт і відомості про стан роботи серед них, 10 квітня 1932 р. – 3 серпня 1933 р., 53 арк.
- 1.63. Спр. 1585. Листування з ВУКами профспілок і профрадами та висновки обслідування умов праці і побуту іноземних робітників, проведення культмасової роботи серед них і з інших питань, 31 серпня 1932 р. – 20 листопада 1933 р., 400 арк.
- 1.64. Спр. 1586. Листування з центральними та обласними установами про використання іноземних спеціалістів, про організацію для них житлових умов, постачання продуктами та культмасової роботи, 31 серпня 1932 р. – 15 грудня 1933 р., 74 арк.
- 1.65. Спр. 1587. Листи іноземних спеціалістів працюючих на підприємствах України, 18 липня 1932 р. – 9 червня 1933 р., 18 арк.
- 1.66. Спр. 1881. Інформаційні зведення і бюлетні ВЦРПС, ВУРПСу і ВУКів профспілок про роботу 9 Всеукраїнського зїзду профспілок, 16 березня – 16 грудня 1932 р. 392 арк.

Оп. 4.

- 1.67. Спр. 191. Матеріали про інтернаціональну роботу серед нацменшин (постанови, плани, доповідні записки), 27 січня 1933 р. – 9 лютого 1934 р., 32 арк.
- 1.68. Спр. 279. Обіжинки ВУРПСа і листування з ВЦРПС і ВУКами профспілок про участь іноземців у складанні техпланів і проведені культмасової роботи, 2 лютого – 3 березня 1933 р., 83 арк.
- 1.69. Спр. 280. Обіжинки ВУРПСа і листування з профрадами про проведення культмасової роботи серед іноземних робітників, 5 квітня 1933 р. – 31 січня 1934 р., 234 арк.
- 1.70. Спр. 281. Доповідні записки інструкторів ВУРПСа та висновки бригади НКРС про стан роботи серед іноземних робітників, 10 березня – 12 травня 1933 р., 87 арк.
- 1.71. Спр. 331. Матеріали про ліквідацію ВУКів профспілок (плани, доповіді, виклики профпрацівників), 3 квітня – 21 червня 1934 р. 64 арк.
- 1.72. Спр. 353. Постанови президії ВУРПС про ліквідацію ВУКів профспілок і розподіл їх співробітників, 8 червня – 11 липня 1934 р., 175 арк.
- 1.73. Спр. 493. Списки, характеристики і особисті картки іноземних робітників працюючих на Харківському тракторному заводі, 10 березня – серпень 1934 р., 40 арк..
- 1.74. Спр. 591. Резолюція і проект постанови 6 пленуму ради профспілок України, 28-29 травня 1935 р., 214 арк.
- 1.75. Спр. 1586. Протоколи засідань президії ВУРПС, 21 січня – 21 травня 1937 р., 574 арк.

Оп. 6.

- 1.76. Спр. 20. Статистичні відомості про склад робітників підприємств м. Катеринослава, 1 серпня 1920 р., 13 арк.
- 1.77. Спр. 199. Відомості про чисельність членів профспілок по губерніях України, травень – вересень 1922 р., 21 арк.

- 1.78. Спр. 247. Статистичні відомості про кількість членів профспілок України за 1923 р., 7 арк.
- 1.79. Спр 341. Відомості про питому вагу індустріальних профспілок, про рух кількості членів профспілок, про склад безробітних по губерніях України, 31 арк.
- 1.80. Спр. 344. Відомості про склад і кількість членів профспілок і про склад апарату профорганізації по Україні, січень – жовтень 1924 р., 27 арк.
- 1.81. Спр. 353. Відомості про склад делегатів 2 Всеукраїнського з'їзду профспілок, 1924 р., 42 арк.
- 1.82. Спр. 700. Статистичні відомості про кількість членів профспілок по округах України, 1 липня 1926 р., 9 арк.
- 1.83. Спр. 1370. Статистичні відомості про кількість охоплених профспілковим членством на Україні з 1. Жовтня 1928 р. – 1. Жовтня 1931 р., 67 арк.

Ф. 2708. Український республіканський комітет профспілки працівників мистецтв.

Оп. 1.

- 1.84. Спр. 99. Вихідне листування, 8 січня 1924 – 29 вересня 1924 р. 29 арк.

Ф. 2638. Всеукраїнський комітет професійної спілки працівників народного зв'язку (ВУК нарзв'язку).

Оп.3.

- 1.85. Спр. 1155. Міжнародний зв'язок, 1928 р., арк 308 арк.

Ф. 2675. Всеукраїнський комітет професійної спілки працівників електропромисловості і електростанцій (ВУК електриків).

Оп. 1.

- 1.86. Спр. 134. Бюлетень Всеукраїнського союзу профсоюзів, 1931 г., 54 арк.

Ф. 2680. Український республіканський комітет професійної спілки робітників текстильної промисловості.

Оп. 2.

1.87. Спр. 4. Циркуляри протоколи і переписка про реорганізацію союзної мережі по Всеукраїнському союзу Текстилів, 2 січня 1930 – 25 листопада 1930 р. 389 арк.

Ф. 2717. Всеукраїнський комітет Всесоюзної професійної спілки робітників просвіти» (Ф.2717).

Оп. 2.

1.88. Спр. 1674. Міжнародний зв'язок, 1932 р., 142 арк.

Ф. 2767. «Всеукраїнський Комітет Всесоюзної професійної спілки працівників Залізничного транспорту.

Оп. 2.

1.89. Спр. 510. Чистка апарату, 1929 – 1930 р., 23 арк.

Ф. 2839. Всеукраїнський комітет професійної спілки будівельних робітників СРСР.

Оп. 1.

1.90. Спр. 23. Протоколи засідання Правління и матеріали к ним Лубенского Окротделения союза строительных рабочих, 1 мая 1925 – 1 января 1926 г., 76 арк.

**Центральний державний архів
громадських об'єднань України м.Київ**

Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України.

Оп. 1.

1.91. Спр. 543. Стенограма XIV сезда КП(б)У, 13 июня 1938 г. – 18 июля 1938 г. 511 арк.

Оп. 6.

- 1.92. Спр. 7. Протокол №20 о приезде английской делегации, 10 июня 1921 г., 30 арк.
- 1.93. Спр. 58. Протоколы № 44-76б заседаний Политбюро ЦК КП(б)У, о помощи голодающим Галиции, 6 января 1926 г. – 26 мая 1925 г. 95 арк.
- 1.94. Спр. 142. Протокол № 6-32 засиданий Политбюро ЦК КП(б)У, о поставке в Западну Украину хлеба, 5 января 1928 г. – 26 мая 1928 г., 111 арк.
- Оп. 20
- 1.95. Спр. 2038. Выписки из протоколов заседаний Политбюро, оргбюро ЦК КП(б)У, переписка с ВСНХ УССР, наркоматами, партийными, советскими органами, о состоянии и развитии металлургической и машиностроительной промышленности, деятельности Южно-металлургического треста, ввода в действие новых заводов, доменных печей, приезда из Германии специалистов рудного дела, 2 января 1925 г. – 14 октября 1925 г. 146 арк.
- 1.96. Спр. 3117. Письмо ЦК КП(б)У районным партийным комитетам о приеме иностранных рабочих из Германии, прибывающих для работы в каменноугольной промышленности Донбаса. Докладные записки, письма Ровенеукого райкома партии, уполномоченного Народного комисариата иностранных дел СССР при правительстве УССР, правлений трестов «Шахтострой» и «Союзуголь» в ЦК партии об условиях работы иностранных специалистов и рабочих в Украине, 6 февраля 1930 г. – 21 декабря 1930 г., 152 арк.
- 1.97. Спр. 4223. Справка с выводами и предложениями ЦК ВКП(б) – НК РКИ СССР о работе и полетическом положении на шахтах 16 и 8/9. Докладные записки, справки Луганского горкома КП(б)У, объединения «Уголь» по вопросам укрепления административно-хозяйственного и технического руководства шахтоуправлений, чистки аппарата «Шахстрой», использование иностранных специалистов и рабочих, 10 января 1931 г. – 25 мая 1931 г. 52 арк.

- 1.98. Спр. 3770. Протоколы пленума, заседаний бюро, секретариата Кадиевского райкома КП(б)У, совещание при райпарткоме о работе иностранных специалистов, взаимоотношении с рускими специалистами и рабочими, результатах их работы, 23 июня 1930 г. – 29 декабря 1930 г. 129 арк.
- 1.99. Спр. 4423. Проект постановления Секретариата ЦК, НК РКИ УССР. Докладные записки инструкторов ЦК КПБУ, секретара комфракций ВУКа горнорудной промышленности, о состоянии фосфорной промышленности, партийно-массовой работы на Винницком суперфосфатном заводе, на заводах «Илича», им. К. Либкнехта, им. Фрунзе, упорядочении электрохозяйства Украины. 25.04.31. – 4.10.31. арк 129
- 1.100. Спр. 4407. Протоколы заседаний Комфракции ВУСПС и президиума ВУСПС, информационные сводки, обзор ВУСПС в ЦК КП(б)У об участии профсоюзных организаций к подготовке к весеннему севу и другим вопросам, 14 января 1931 г. – 17 декабря 1931 г. 136 арк.
- 1.101. Спр. 4436. Докладные записки, справки, таблицы Комиссии ЦК КП(б)У, Народного комисариата промышленности УССР, объединения «Уголь» в ЦК партии об итогах обследования текучести рабочей силы и закрепления вербованных рабочих в угольной промышленности Донбасса, 24 июля 1931 г. – 5 февраля 1932 г. 21 арк.
- 1.102. Спр. 4676. Информационные сводки райкома партии в ЦК КП(б)У о работе районных партийных организаций, желаний немецких рабочих Брянского рудника вступить в партию, ходе вербовки рабочей силы для угольной промышленности Кадиевского района, 1. января 1931 г. – 20 декабря 1931 г., 206 арк.
- 1.103. Спр. 4687. Письма, информационные сводки Макеевского и Мариупольского горкома партии В УК КП(б)У о деятельности городских партийных организаций, состоянии работы с иностранными

специалистами и рабочими на заводах предприятиях, 1 января 1931 г. – 2 ноября 1931 г. 82 арк.

- 1.104. Спр. 5284. Докладные записки, справки отдела агитации и массовых кампаний ЦК КП(б)У о работе завода сельскохозяйствинного машиностроения, работы среди иностранных рабочих и специалистов в промышленности УССР и другим вопросам, 29 февраля 1932 г. – 10 ноября 1932 г., 83 арк.
- 1.105. Спр. 5335. Письма немцев, работающих в Украине, в Германию об их тяжелом материально-бытовом положении, 10 февраля 1932 г. – декабрь 1932 г. 39 арк.
- 1.106. Спр. 6228. Протоколы заседаний правительственных комиссий по подготовке к празднованию XVI годовщины Октября, 15-ти летия Красной Армии, 9 февраля 1933 г. – 27 декабря 1933 г., 50 арк.
- 1.107. Спр. 6248. Письма, докладные записки, информации агитмассового отдела ЦК КП(б)У, партийных комитетов промышленных предприятий, Всеукраинского совета профсоюзов о состоянии работы среди иностранных рабочих и специалистов, 15 января 1933 г. – 27 декабря 1933 г., 38 арк.

Державний архів Вінницької області.

Ф. П-29 Вінницький окружний комітет КП(б)У.

- 1.108. Спр. 102. Отчеты о работе окружного комитета незаможных селян (КНС), протоколы районных сздов батрачества и членов КНС, 10 января 1924 г. – 27 декабря 1924 г., 129 арк.
- 1.109. Спр. 143. Смета, штаты, акты ревизий и переписка с ЦК КП(б)У по вопросу финансовой деятельности окружного комитета КП(б)У, 25 апреля 1925 г. – 2 декабря 1925 г., 65 арк.

- 1.110. Спр. 224. Отчеты окружного комитета КП(б)У по вопросу реорганизации комитетов незаможных селян и проведении выборов в сельские Советы депутатов трудящихся, 7 января 1926 г. – 7 апреля 1926 г. 63 арк.
- 1.111. Спр. 231. Статистические отчеты и сведения о численном составе окружной партийной организации и материалы к ним, 19 января 1926 г. – 1 декабря 1926 г., 181 арк.
- 1.112. Спр. 267. Отчеты, информации и протоколы заседаний бюро общественных добровольных организаций (МОПРа, Авиахима, Красного креста и Друзей детей), 4 октября 1926 г. – 30 декабря 1926 г., 341 арк.
- 1.113. Спр. 290. Материалы к отчетному докладу окружного комитета КП(б)У VII-й окружной партийной конференции. (Отчеты о работе промышленных предприятий, общественных организаций, 14 февраля 1927 г. – 16 декабря 1927 г., 205 арк.
- 1.114. Спр. 373. Спецсводки Государственного политического управления о фактах нарушения революционной законности, экономическом положении рабочих и служащих и политическом настроении населения, 1 января 1928 г. – 28 декабря 1928 г., 226 арк.

Ф. П-30. Гайсинський окружний комітет КП(б)У.

Оп. 1.

- 1.115. Спр. 82. Штаты и смета окружного комитета КП(б)У и КСМУ, 9 февраля 1923 г.– 13 декабря 1923 г., 49 арк.
- 1.116. Спр. 90. Директивы ЦК КП(б)У по организационно-партийной работе, 7 января 1924 г. – 30 декабря 1924 г., 124 арк.

Ф. П-33 Тульчинський окружний комітет КП(б)У.

Оп. 1.

- 1.117. Спр. 36. Отчеты и доклады агитпропотдела о проведенной работе, 7 марта 1923 г. – 22 декабря 1923 г., 57 арк.
- 1.118. Спр. 100. Отчеты о работе окрпрофсовета, 6 марта 1924 г.– 3 января 1925 г., 28 января 1925 г. – 30 декабря 1925 г., 47 арк.

- 1.119. Спр. 517. Протоколы заседаний бюро окрпарткома, 28 января 1927 г. – 30 декабря 1927 г., 263 арк.
- 1.120. Спр. 520. Постановление секретариата и политбюро ЦК КП(б)У, 26 ноября 1926 г. – 1 ноября 1927 г., 65 арк.
- 1.121. Спр. 698. Отчеты о работе и протоколы заседаний комфракций окрфилиалов профсоюзов и РОБОС, 2 февраля 1928 г.– 5 ноября 1928 г., 16 арк.

Ф. П-87. Вінницький міськком Компартії України.

Оп. 1.

- 1.122. Спр. 38. Отчеты и переписка горкома КП(б)У о работе добровольных общесвенных организацій «Друзя детей», «МОПР», «Доброхима», 20 сентября 1924 г. – 27 декабря 1924 г., 48 арк.

Ф. Р-995. Вінницький окружний комітет міжнародної організації допомоги борцям революції (МОДР).

Оп 1.

- 1.123. Спр. 2. План и отчет Всеукраинского ЦК МОПРа за 1925 – 1928 годы, 84 арк.
- 1.124. Спр. 3. Документы о работе агитационно – пропагандистской секции МОПРа за 1926-1927 годы, 53 арк.
- 1.125. Спр. 4. Документы о зборе членских взносов (инструкция, ведомости, списки), 11 ноября 1926 г. – 12 апреля 1927 г., 20 арк.
- 1.126. Спр. 20. Протоколы заседаний президиума и секретариата Всеукраинского ЦК МОПРа. Отчет окркомитета МОПРа, 29 января – 12 сентября 1929 г., 247 арк.

Р-510. Вінницька окружна рада та бюро професійних спілок.

оп1.

- 1.127. Спр. 149. Обзоры и обследования массовой работы профсоюзного округа за 1927 г., 6 октября – 6 декабря 1927 г., 34 арк.
- 1.128. Спр. 379. Планы празднования 1-го мая, 10-летия октябрьской революции. Акты и обзоры обследования состояния массовой работы в проф организациях, 26 января 1927 г. – 20 августа 1928 г. 128 арк.

Р-525. Подільська Губернська рада професійних спілок.

оп1

- 1.129. Спр.143. Резолюция 2-го пленума Всеукраинского совета профессиональных профсоюзов, 25 апреля – 18 мая 1925 г., арк. 31.
- 1.130. Спр.1148. Протоколы заседаний комиссии Губпрофкома, Губкомхоза по улучшению быта рабочих, 31 августа 1921 г. – 24 февраля 1922 г., арк. 51.

Р-1044. Вінницька обласна рада професійних спілок.

оп.1

- 1.131. Спр. 69. Листування з низовими профспілковими організаціями про кількісь чужоземних фахівців. Обіжинки ВУРПС про облік роботи з чужоземцями, 14-22 жовтня 1932 р. арк. 51.
- 1.132. Спр. 101. Розпорядження та листування обласних, районних професійних спілок про облік чужоземних спеціалістів, 8 червня 1932 р.– 16 серпня 1932 р., арк. 8.
- 1.133. Спр. 155. Доповідні записки про робітничі постачання та стан побутових умов робітників, 1932 р., арк. 51.
- 1.134. Спр.181. Обіжинки Всеукраїнської ради професійних спілок про план роботи бюро міжнародного зв'язку, 7 травня 1932 р. – 13 вересня 1932 р. арк. 201.

- 1.135. Спр. 591. Стан постачання та побут працюючих робітників, 1933 р., арк. 65.
- 1.136. Спр. 641. Листування з райпрофрадами про стан роботи МОДРу, 22 червня – 13 вересня 1933 р., арк. 79.
- 1.137. Спр. 804. Документація про розукрупнення профспілок, 13-15 вересня 1934 р., арк. 192.
- 1.138. Спр. 1090. Обіжинки та листування з обласним комітетом спілки есперантистів та центральною радою спілки безвірників України. Директиви Вурпс та план проведення паризької комуни по м. Вінниця. 13 – 23 лютого 1934 р., арк. 18.
- 1.139. Спр. 1874. Виписки з обласного рахунку державного банку та поручення про перерахування коштів на допомогу іспанським робітникам, 29 вересня – 31 жовтня 1936 р., арк. 81.
- 1.140. Спр. 1877. Документи про збирання коштів на допомогу борцям Іспанії, 19 вересня – 31 жовтня 1936 р., арк. 92.

Р-1162. Подільський районний комітет всесоюзної професійної спілки робітників металургійної промисловості.

оп1

- 1.141. Спр. 225. Отчетные карточки заводских комитетов о поступлении членских взносов от членов профсоюза, 8 февраля 1927 г. – 19 января 1927 г. арк. 240.

Державний архів Київської області

Ф. Р-708. Київська губернська рада професійних спілок.

Оп. 1.

- 1.142. Спр. 15. Протоколы заседаний Президиума ВЦСПС о поездке советской делегации в Англию, об организации встречи делегации из Германии, 7 июня 1921 г., арк. 10.

- 1.143. Спр. 294. Обзор состояния профсоюзной работы на Украине, апрель – август 1922 г., арк. 134.
- 1.144. Спр. 309. О работе 2 Всеукраинской конференции профсоюзов, январь 1922 г. арк. 22.

Ф. Р-709. Київська обласна рада професійних спілок.

Оп. 1.

- 1.145. Спр. 1. Циркуляр ВЦСПС, ВУСПС резолюции пленума ВУСПС. Переписка с ВУСПС о встрече немецко-шведской делегации, 13 января 1925 г., арк. 133.
- 1.146. Спр. 15. Переписка с ВУСПС о районировании профорганизациями Киевщины маршрут Чехословацкой делегации, арк. 367.
- 1.147. Спр. 48. Арк 107. Переписка с ВУСПС и райпроф секретариатами об поступлении денежных средств в помощь бастующим английским горнякам, 1925 г., арк. 107.
- 1.148. Спр 50. Сведения о денежных суммах поступающих в фонд помощи бастующим рабочим. 1926 г.
- 1.149. Спр. 183. Переписка ВУРПС об организации курсов пропагандистов, об утверждении бюджета на 2 полугодие 1926 г., об поступлении денежных средств в фонд помощи английским рабочим, июль – июнь 1926 г. арк. 242.
- 1.150. Спр. 219. Арк 197. Протоколы заседания окрпарткома о помощи английским рабочим, декабрь 1926 г., арк. 197.
- 1.151. Спр. 305. Арк 136. Статистические сведения о размерах профсоюзной помощи бастующим английским рабочим, 15 августа – 15 декабря 1926 г., арк. 136.

Оп 2

- 1.152. Спр.139. Арк 348. Цыркуляры ВЦСПС о проведении чистки профрабочих, 1929 г., арк. 348.

Р-710

оп1

- 1.153. Спр. 357. Протоколи нарад іноземних робітників і фахівців при культвідділі облпрофради, 1932 р., арк. 27.
- 1.154. Спр. 789. Звіти, зведення про винахідництво та раціоналізаторські пропозиції по підприємствах м.Києва та Київської області, 1936 р. арк. 84.
- 1.155. Спр. 1242. Листування з підприємствами про роботу серед іноземних робітників м.Києва, 1932 р., арк. 46.
- 1.156. Спр. 1870. Зведення про допомогу іспанським робітникам, 1934 р. арк. 174.

оп2.

- 1.157. Спр. 6. Копії постанов ЦК ВКП(б) про роботу серед іноземних робітників, 1934 р., арк. 107.

Державний архів Чернігівської області

Ф. Р-1114. Чернігівська губерньська рада професійних спілок.

Оп 1.

- 1.158. Спр. 260. Циркулярне письмо и переписка с профсоюзами о дне помощи бастующим английским шахтарям, арк. 13.

Ф. Р-1117. Чернігівська обласна рада професійних спілок.

Оп.1

- 1.159. Спр. 137. Матеріалі об організації, реорганізації и ліквідації профсоюзів області, арк. 87.
- 1.160. Спр. 420. Постановления пленумов обкомов союзів о реорганізації роботи профсоюзів, арк. 99.
- 1.161. Спр. 96. Переписка с ВУСПС, ВЦСПС обкомами союзів и райпрофрад о сборе денежных средств в помощь испанскому народу, арк. 30.

1.162. Спр. 1109. Сведения о сумах собравших в фонд помощи испанскому народу, январь 1937 г., 24.

Ф. Р-2530. Чернігівський обласний комітет міжнародної організації допомоги борцям революції.

Оп. 1.

1.163. Спр. 7. Материалы о кампании протеста над узниками зарубежных тюрем, 13 октября 1932 г., арк. 28.

1.164. Спр. 12. Постановления пленума ВЦСПС об участии членов профсоюзов в МОПР работе,

1.165. Спр. 24. Информационный бюлетень ЦК МОПР СССР и статистические данные о белом тероре и тюремном режиме в капиталистических странах, арк. 64.

1.166. Спр. 28. Протесты трудящихся по случаю ареста Тельмана, арк. 324.

1.167. Спр. 32. Постановления 4 пленума МОПР УСРР о заседе интернациональных гектаров, арк 20.

1.168. Спр. 33. План работы и указания ЦК и обкома МОПР по вопросам интервоспитательной работы, арк. 386.

1.169. Спр. 53. Директивне указание и переписка с ЦК профсоюзов о профработе, арк. 171.

1.170. Спр. 73. Протокол заседаний обкома МОПР и переписки с подшефными тюрьмами, 1936 г., арк. 112.

1.171. Спр. 76. Постановления президиума советских профсоюзов об участии профсоюзов в интернациональной работе МОПР, арк. 41.

1.172. Спр. 78. Постановление президиума ЦК Союза Украины, обращения ко всем членам профсоюза об усилении МОПР работы, арк. 41.

Оп2

1.173. Спр. 19. Сведения и отчеты о поступлении членских взносов ячеек районов области, арк. 195.

Ф. Р-3766. Чернігівський губернський комітет міжнародної організації допомоги борцям революції.

Оп. 1.

- 1.174. Спр. 1. Циркуляри и бюлетни Центрального комитета Международной организации помощи борцам революции о проведении недели МОПРа, арк. 157.
- 1.175. Спр. 4. Переписка снизу ячееками о сборе ценностей в пользу МОПРа, арк.. 80.
- 1.176. Спр. 5. Постановка оргбюро ЦК РКП(б) о характере и содержании работы МОПР в СССР, арк. 38.

2. Опубліковані документи

- 2.177. Дело трудящихся всего мира: Факты, документы, очерки о брат. помощи и солидарности трудящихся заруб. стран с народами Советского Союза. – М., Профиздат, 1957. – 251 с.
- 2.178. Дело трудящихся всего мира: Факты, документы, очерки о братской помощи и солидарности трудящихся заруб. стран с народами Советского Союза. – М., Профиздат, 1957. – 251 с.
- 2.179. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т. 6. – М., «Наука», 1963. – 1974. – 417 с.
- 2.180. Документы пролетарской солидарности. Сборник документов о содружестве трудящихся СССР с трудящимися стран Азии, Африки и Латинской Америки в 1918 – 1961 гг. – М., Профиздат, 1962. – 174 с.
- 2.181. Международная пролетарская солидарность в борьбе с наступлением фашизма (1928-1932 гг.) Т. IV. – М., «Советская Россия», 1960. – 456 с.
- 2.182. Международная солидарность трудящихся в борьбе с наступлением реакции и военной опасности (1925 – 1927 гг.) Т3. III. – М., 1959. – 346 с.

- 2.183. Международная солидарность трудящихся в борьбе за мир, за национальное освобождение против фашиской агрессии, за полное уничтожение фашизма в Европе и Азии (1938 – 1945 гг.) Т. VI. – М., 1962. – 467 с.
- 2.184. Международная солидарность трудящихся в борьбе с фашизмом против развязания второй мировой войны (1933 – 1937 гг.) Т. V. – М., 1961. – 423 с.
- 2.185. Мы – Интернационалисты: Документы и материалы съездов, конференций ЦК ВЛКСМ, и КМО СССР об интернациональных связях советской молодежи и международном молодежном движении (1918 – 1971 гг.) – М., Профиздат, 1972. – 234 с.
- 2.186. Организационно – массовая работа профсоюзов. Сборник официальных документов / сост. В. М. Болдырев. – М., 1987. – 448 с.
- 2.187. Пролетарская солидарность трудящихся в борьбе за мир (1917 – 1924 гг.) Т. II. – М., «Советская Россия», 1958. – 560 с.
- 2.188. Пролетарский интернационализм – наша земля: Документы и материалы об трудящихся Донбаса за укреплении интернациональных связей Советского союза с народами зарубежных стран (1917 – 1974 гг.) – Донецк, 1974. – 206 с.
- 2.189. Профсоюзы СССР. Документы и материалы четырех томах. Т. 2. Профсоюзы в период построения социализма в СССР (Октябрь 1917 г. – 1937 г.) – М., Профиздат, 1963. – 456 с.
- 2.190. Съезды советов в документах (1917 – 1936 гг.) Т. 3. – М., Госюриздат, 1960. – 176 с.
- 2.191. Второй съезд профсоюзов Украины. 3-8 ноября 1924 г. Стенографический отчет. – Харьков: Изд-во ВУСПС, 1924. – 232 с.
- 2.192. XVI съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стенографический отчет. – М., Госиздат, 1930. – 717 с.
- 2.193. XIV съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стенографический отчет. – М., Госиздат, 1925. – 700 с.

- 2.194. Второй съезд профсоюзов Украины. 3-8 ноября 1924 г. Стенографический отчет. – Харьков: Изд-во ВУСПС, 1924. – 232 с.
- 2.195. Промышленность и рабочий класс УСРР в период построения фундамента економики (1926-1932 гг.) Сборник документов и материалов. – К., Политиздат Украины, 1966. – 594 с.

3. Періодика

- 3.196. Будаев П. К. Международный конгресс пекарей / П. К. Будаев // Вестник Профдвижения Украины. – 1925. – № 20. – С. 59 – 60.
- 3.197. Будаев П. К. К международному Конгресса союза Пищевиков / П. К. Будаев // Вестник Профдвижения Украины. – 1925. – № 17. – С. 74 – 75.
- 3.198. Будаев П. К. Международный конгресс пищевиков / П. К. Будаев // Вестник Профдвижения Украины. – 1923. – № 28-29. – С. 95 – 99.
- 3.199. Венский конгресс Амстердамского интернационала Профсоюзов // Вестник Профдвижения Украины. – 1924. – № 41. С. 53 – 55.
- 3.200. Винницький С. К. Як працюють робкори за кордонном / С. К Винницький // Робселькор. – 1928. – № 5. – С. 24 – 25.
- 3.201. Вісті. – 25 листопада 1924 р.
- 3.202. Всеукраїнський пролетарій. – 22 листопада 1927.
- 3.203. Всеукраїнський пролетар. – 23 листопада 27.
- 3.204. Всеукраїнський пролетарій. – 20 листопада 1927.
- 3.205. Всеукраїнський пролетарій. – 28. липнч 1928.
- 3.206. Всеукраїнський пролетарій. – 3 вересня 1927.
- 3.207. Гальперин С. М. Английское проф движение и рабочая партия / С. М. Гальперин // Вестник Профдвижения Украины. – 1924. – №33. – С. 74 – 84.
- 3.208. Грінгауз Л. В. Кожне досягнення СССР зміцнює наші сили / Л. В. Грінгауз // Робселькор. – 1934. – №14. – С. 52.

- 3.209. Ендерле А. М. Германские рабочие и посылка хлеба русскими союзами / А. М. Ендерле // Вестник Профдвижения Украины. – 1923. – № 17. – С. 77 – 79.
- 3.210. Из деятельности международных комитетов пропаганды по производствам // Вестник Профдвижения Украины. – 1923. – № 13. – С. 68 – 69.
- 3.211. Изгур І. А. Як організувати одержання перши листів із-за кордону // Робселькор. – 1931. – № 1. – С. 50 – 51.
- 3.212. К оккупации Рура // Международное рабочее движение. – 1923. – № 13. – С. 50 – 55.
- 3.213. Київський пролетар. – 23 серпня 1926.
- 3.214. Комунист. – 26 серпня 1923.
- 3.215. Комунист. – 5 мая 1926.
- 3.216. Комунист. – 15 сентября 1926.
- 3.217. Кочегарка. – 27 февраля 1927.
- 3.218. Красный интернационал профсоюзов // Вестник Профдвижения Украины. – 1925. – № 2. – С. 53 – 55.
- 3.219. Крейк Дж. Советские и английские профсоюзы / Дж. Крейк // Вестник Профдвижения Украины. – 1925. – № 14. – С. – 70 – 71.
- 3.220. Лозовский А. О. Амстердам, Профинтерн и кризис в английской промышленности / А. О. Лозовський // Вестник Профдвижения Украины. – 1926. – № 10. – С. 1 – 11.
- 3.221. Лозовський А. О. Коминтерн и профсоюзов / А. О. Лозовский // Вестник Профдвижения Украины. – 1922. – № 7,8. – С. 4 – 9.
- 3.222. Лозовський А. О. О международной конференции транспортников. Из жизни международного объединения / А. О. Лозовский // Вестник Профдвижения Украины. 1923. – № 19 – 20. – С. 48 – 51.
- 3.223. Лозовський А. О. Международные задачи профсоюзов. // Вестник Профдвижения Украины. 1922. № 4 С 23-24.

- 3.224. Международная рабочая конференция во Франкфурде // Вестник Профдвижения Украины. – 1923. – № 15. – С. 44 – 46.
- 3.225. Мексін Я. Л. Страйковий рух пролетаріату Європи / Ч. Л. Мексін //Робселькор. – 1930. – № 2. – С. 25 – 26.
- 3.226. Перебивание английской делегации в Харькове // Вестник Профдвижения Украины. – 1925. – № 11. - Сю 98 – 99.
- 3.227. Постановления Международной конференци транспорта // Вестник Профдвижения Украины. – 1923. – № 19-20. – С. 48 – 49.
- 3.228. Правда. – 18 декабря 1924.
- 3.229. Правда. – 3 березня 1934.
- 3.230. Правда. – 23 грудня 1966.
- 3.231. Правда. – 28 січня 1923.
- 3.232. Пролетарій. – 18 листопада 1927.
- 3.233. Пролетарій. – 25 листопада 1927.
- 3.234. Пролетарій. – 26 листопада 1927.
- 3.235. Пролетарій. – 27 листопада 1927.
- 3.236. Пролетарій. – 31 травня 1927.
- 3.237. Пролетарій. – 4 листопада 1927.
- 3.238. Пролетарій. – 6 вересня 1927.
- 3.239. Пролетарська правда. – 23 лютого 1934.
- 3.240. Слуцький П. Н. Інтернаціональні бригади ХПЗ / П. Н. Слуцький // Робселькор. – 1931. – №13. – С. 24 – 25.
- 3.241. Соколин Я. В. II конгрес Профинтерна / Я. В. Соколин // Вестник Профдвижения Украины. – 1926. – №6. – С. 12 – 14.
- 3.242. Сусловський О. М. Через капіталістичні кордони / О. М. Сусловський // Робселькор. – 1935. – № 3-4. – С. 39 – 42.
- 3.243. Тимофієнко Ф. Л. Прапор французьких пролетарів у робселькорів Нікопольщини / Ф. Л. Тимофієнко // Робселькор. – 1936. – № 5-6. - С. 62 – 64.

- 3.244. Тихий В. В. Закордонні кориспонденти «Червоного гірника» / В. В. Тихий // Робселькор. – 1936. – №8. – С. 60 – 61.
- 3.245. Труд. – 19 травня 1929.
- 3.246. Труд. – 16 ноября 1933.
- 3.247. Труд. – 15 июня 1935.
- 3.248. Труд. – 15 июня 1935.
- 3.249. Укрепление дружественных отношений между народами двух великих стран СССР и Англии. // Международное рабочее движение. – 1925. – № 25-26. – С. 58 – 59.
- 3.250. Харківський пролетарій. – 25 листопада 1924.

4. ЛІТЕРАТУРА

4. Монографії, брошури, статті

- 4.251. Barghorn F. The soviet cultural off ensive / F. Barghorn. – New Yoerk6 1960. – 36 p.
- 4.252. Barghorn F. I. The Soviet culturall off en sive frinceton / I. F. Barghorn. – Neu yorcy: 1960. – p. 36.
- 4.253. Clarence A. Menning outline jf Ukreine history / A. Clarence. – Winnipeg: 1949. – p. 53.
- 4.254. Fischer Y. Russions Riard from peace to war / Y. Fischer. – Neu yorcy: 1951. – p. 123.
- 4.255. Fischer Y. Russians Rsard from to wor/ Y. Fischer. – New Yorcy: 1951 143 p.
- 4.256. Kline G. L. Philosophy and praktics. The future of communist society / G. L. Kline. 1963. 96 p.
- 4.257. Kolarr W. Russia and her Colonies / W. Kolarr. – Tew Yoek: 1964. – 234 P.
- 4.258. Menning F. Outline of Ukraine history / F. Menning. – Winnipeg: 1949. – 53 p.
- 4.259. Rauch Y. Socsaldemokratie and der osten / Y. Rauch. – 1954. – 46 p.

- 4.260. Ryle D. International Red Aid and Comintern Strategy (1922-19260) / D. Ryle // International Review of Soviet History. – Vol.15. – Part. I. – Amsterdam, 1970. – P. 42-72.
- 4.261. Scott. D. J. Russian political institution / D. J. Scott. – London: 1958. – 156 p.
- 4.262. Thatcher I. Conditions de travail en URSS / I. Thatcher. – Paris: 1961. – 269 p.
- 4.263. Veron V. Aspaturson. The Unijn Republic Soviet diplomacy / V. Veron. – Paris: 1960. – p. 218.
- 4.264. Visscher P. A propos de le perconalite ynridigne de Ukraine / P. Visscher. – Paris: 1957. – p. 102.
- 4.265. Аврус А. И. Массовые международные пролетарские организации / А. И. Аврус. – Саратов: Издательство Саратовского госуниверситета, 1980 – 246 с.
- 4.266. Адиебеков Г. М. Красный интернационал профсоюзов / Г. М. Адиебеков – М., Профиздат, 1971. – 119 с.
- 4.267. Адиебеков Г.М. Профинтерн: политика коммунистов в профдвижении / Г. М. Адиебеков – М., Госиздат, 1981. – 297 с.
- 4.268. Андрусин Б. І. У пошуках соціальної рівноваги: Нарис історії робітничої політики українських урядів періоду революції та визвольних змагань (1917-1920 рр.) / Б. І Андрусин. – К., 1995. – 191 с.
- 4.269. Аплетин М. Я. Международное учительское движение / М. Я. Аплетин. – М., Работник просвещения, 1925. – 75 с.
- 4.270. Ачканов Г. П. Международное движение транспортников / Г. П. Ачканов. – М., изд-во ЦКЖД «Гудок», 1927. – 60 с.
- 4.271. Бабтенко Л. Г. Сталинские «чистки» немецкой политэмиграции в 1937-1938 гг. / Л. Г. Бабтенко // Исторический архив. – 1992. – № 1. – С. 117 – 123.
- 4.272. Батюк В. М. Україна в міжнародній організації праці / В. М. Батюк. – К., Політвидав УК, 1968. – 72 с.

- 4.273. Безродний Є. Ф. З історії міжнародних зв'язків Радянської України в галузі освіти (1922 – 1928 рр.) / Є. Ф. Безродний // Український історичний журнал. – 1977. – №3. – С. 86 – 96.
- 4.274. Боффа Д. история Советского Союза. В 2-х томах. – Т. 1. – от революции до второй мировой войны. – М., 1990. – 466 с.
- 4.275. Бельська М. В. Пролетарська солідарність робітників України з трудящими зарубіжних країн / М. В. Бельська // Український історичний журнал. – 1965. – № 10. – С. 62.
- 4.276. Березовчук М. Д. Інтернаціоналістична діяльність комнезамів України / М. Д. Березовчук // Український історичний журнал. – 1965. – №2. – С. 63 – 71.
- 4.277. Бичков Л. Н. Солидарность советского народа с китайской революцией (1924-1927 рр.) / Л. Н. Бичков // Вопросы истории. – 1953. – № 12. – С. 34 – 37.
- 4.278. Бондар В. П. Інтернаціональні зв'язки робітничого класу України в 30-тих роках / В. П. Бондар // Український історичний журнал. – 1968. – №6. – С. 55 – 62.
- 4.279. Бондар В. П. Солідарність і дружба. Інтернаціональні зв'язки трудящих зарубіжних країн / В. П. Бондар. – К., Наукова думка, 1970. – 146 с.
- 4.280. Бондарчук П. М. Політика українізації і профспілки УСРР (1920-ті рр.) / П. М. Бондарчук. – К., 2002. – 162 с.
- 4.281. Бондарь В. П. Участие иностранных специалистов в социалистическом строительстве на Украине – воплощение ленинских идей пролетарского интернационализма / В. П. Бондарь – К., 1970. – 112 с.
- 4.282. Варгатюк П. Л., Нагорна Л. П., Солдатенко В. Ф. Сила інтернаціонального гарту: Діяльність партійних організацій України по інтернаціональному вихованню трудящих / П. Л. Варгатюк, Л. П. Нагорна, В. Ф. Солдатенко. – К., Політвидав України, 1983. – 318 с.
- 4.283. Васильева А. Н. Из истории интернационального воспитания трудящихся / А. Н. Васильева // История СССР. – 1973 – № 2. – С. 117 – 124.

- 4.284. Васильчук Г. Діяльність громадських організацій в УРСР 1920 – 30-х рр. (сучасні інтерпретації українських та російських істориків) / Г. Васильчук // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. – 2007. – № 2. – С. 237 – 244.
- 4.285. Верт Н. Террор и беспорядок. Сталинизм как система. Серия: История сталинизма. / Н. Верт. – М., РОССПЭН, 2010. – 234 с.
- 4.286. Волин Б. К. Гости пролетариата СССР. Декларации, заевления, письма, отчеты иностранных рабочих делегаций побывавших в СССР / Б. К. Волин. – М, Профиздат. 1932 – 300 с.
- 4.287. Волков С. В. Трагедия русского офицерства \ С. В. Волков. – М., Центрполиграф, 2001. – 473 с
- 4.288. Волков Ф. Д. Англо-советские отношения 1924-1929 гг. / Ф. Д. Волков. – М., Госполитиздат, – 1958 – 464 с.
- 4.289. Воробйов О. І. Українська РСР на міжнародній арені / О. І. Воробйов. – К., Т-во «Знання» УРСР, 1970. – 96 с.
- 4.290. Гаевський І. А. Узы братской дружбы / И. А. Гаевський. –М., Политиздат, 1955. – 83 с.
- 4.291. Галенская Л. Н. Правовое положение иностранцев в СССР / Л. Н. Галенская. – М., Международные отношения, 1982.– 158 с.
- 4.292. Гарчев П. І. Литвиненко М. А. Солідарність трудящих України з страйкарями Англії в 1926 р. / П. І. Гарчев, М. А. Литвиненко // Український Історичний Журнал. – 1966. – №5. – С. 125 – 129.
- 4.293. Гекер М., Шлосберг Д. Профспілки України за 15 років / М. Гекер, Д. Шлосберг. – Харків: Український робітник, 1932. – 64 с.
- 4.294. Генкина Э. Б. Интернациональные связи советских трудящихся в восстановительный период. Из истории рабочего класса и революционного движения / Э. Б. Генкина. – М., Госполитиздат, 1958. – 503 с.
- 4.295. Герасимов А. М. Интернациональніє связи советских моряков (1921-1937 гг.) / А. М. Герасимов. – Ленинград: Издательство Ленинградского Университета, 1974. – 256 с.

- 4.296. Голуб А. И. Иваненко В. В. Деятельность профсоюзов Украины по расширению и упрочнению интернациональных связей с пролетариатом Германии в годы первой пятилетки (1928-32 гг.) / А. И. Голуб, В. В. Иваненко // Вопросы германской истории: Русско-германские связи и отношения нового и новейшего времени: межвузовский сб. науч. трудов. – Днепропетровск, 1985. – С. 55 – 64.
- 4.297. Голуб А. І. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець ХІХ - перша половина ХХ ст.) / А. І. Голуб. – Дніпропетровськ: 1998. – 155 с.
- 4.298. Голуб А. І. Із історії участі німецьких робітників і спеціалістів в індустріальному розвитку Запоріжжя (1928–1932 рр.) / А. І. Голуб // Запоріжжя в історії та культурі: республ. наук. конф.: тези доп. і повідомл. – Запоріжжя, 1991. – С. 52 – 53.
- 4.299. Голуб Ю. Г. Международные профессиональные секретариаты. / Ю. Г. Голуб – Саратов: Издательство Саратовского педуниверситета, 1994 – 294 с.
- 4.300. Голуб Ю. Г., Шилович В. П. Международные Комитеты пропаганды Профинтерна / Ю. Г. Голуб, В. П. Шилович – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1989. – 174 с.
- 4.301. Голубев Л. В. Добро пожаловать или посторонним вход воспрещен: к вопросу о закрытости межвоенного советского общества / Л. В. Голубев // Отечественная история. – 2004. – Вып. 4. – С. 32 – 48.
- 4.302. Гонтар А. В. К истории создания Украинского республиканского совета профсоюзов / А. В. Гонтар // Вопросы истории. – 1981. – Выпуск 26. – С. 29 – 35.
- 4.303. Горелов О. И. Цугцванг Михаила Томского. Штрихи к портрету / О. И. Горелов. – М., Российская политическая энциклопедия, 2000. – 288 с.
- 4.304. Горлач М. І. Вірна опора партії комуністів: Профспілки України у боротьбі за здійснення Ленінського плану комуністичного будівництва / М. І. Горлач. – К, Політвидав України, 1966. – 319 с.

- 4.305. Гусаров В. К. Діяльність модрівських організацій Української РСР у справі зміцнення інтернаціональних зв'язків з зарубіжним пролетаріатом (1922 – 1928 рр.) / В.К. Гусаров // Питання нової та новітньої історії – 1972. – № 14. – С. 55 – 60.
- 4.306. Гусаров В. К., Молостов В. А. Становлення МОДР на Україні (1922-1925 рр.) / В. К. Гусаров, В. А. Молостов // Український історичний журнал. – 1972. – №11. – С. 63 – 70.
- 4.307. Гусейнов К. А. Интернациональные связи профсоюзов СССР с профсоюзами Азии и Африки / К. А. Гусейнов. – М, Наука, 1965. – 182 с.
- 4.308. Давидюк А. Г. Профсоюзное движения: история, теория, практика / А. Г. Давидюк // Федерация профсоюзов. Беларуской Международный не государственнй ин-т трудовых и социальных отношений. – Минск: 1999. – 268 с.
- 4.309. Дадыкин Р. Л. VII съезд советских профсоюзов / Р. Л. Дадыкин. – М., Профиздат, 1957. – 77 с.
- 4.310. Данилова Е. Н. Трудовая иммиграция и реэмиграция духовных христиан в Советскую Россию в СССР в 1920–е гг. / Е. Н. Данилова // Вестник Московского университета. Серия 8. История. – 2009. – № 3.– С. 14 – 31.
- 4.311. Движения международной солидарности трудящихся (1924-1932 гг.) / редкол. А. Н. Шлепакова, Л. Г. Бабиченко, В. А. Врадий, Б. М. Забарко. – К., Наук. думка, 1980. – 396 с.,
- 4.312. Двірна К. В. Досвід діяльності місцевому профспілки РОБОС Київського Інституту народної освіти (1925-1925 рр.) / К. В. Двірна // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К., 2009. – № 2(49). – С. 79 – 84.
- 4.313. Двірна К. В. Створення та організаційне становлення профспілки РОБОС у першій половині 20-х років ХХ ст. / К. П. Двірна // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України: Науково-методичний збірник. – К., Сталь, 2009. – № 3 (50). – С. 91 – 94.

- 4.314. Дель О. А. От иллюзий к трагедии: немецкие эмигранты в СССР в 30-е годы / О. А. Дель. – М., Нойес Лебен, 1997. – 147 с
- 4.315. Дмитров Г. Я. Наступление фашизма и задачи коммунистического Интернационала в борьбе за единство рабочего класса против фашизма / Г. Я. Дмитров. – М., 1935. – 106 с.
- 4.316. Дрезен Э. современное состояние и перспективы рабочего эсперантистского движения / Э. Дрезен // Известия ЦК СРСР. – 1926. № 12. – С. 335 – 340.
- 4.317. Дружба та співробітництво народів України і Польщі / ред. І. Д. Куцюба. – К., 1967 – 159 с.
- 4.318. Евреинов Н. Е. О своеобразном кризисе профсоюзов и об их новых задачах / Н. Е. Евреинов. – М., Профиздат, 1936. – 30 с.
- 4.319. Ельницкий А. М. История рабочего движения в России / А. М. Ельницкий. – Харьков: Пролетарий, 1925 – 32 с.
- 4.320. Жмыхов И. Н. Советские профсоюзы в авангарде борьбы международного профсоюзного движения / И. Н. Жмыхов. – М., Профиздат, 1949. – 47 с.
- 4.321. Журба М. А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.) / М. А. Журба. – К., Науковий світ, 2002. – 455 с
- 4.322. Журба М. А. Практика європейського комуністичного інтернаціоналізму і громадськість України (20 – 30-і рр. ХХ ст.) / М. А. Журба // Вісник аграрної історії. – 2016. – № 18. – С. 64 – 71.
- 4.323. Журба М. А. Химери інтернаціоналізму. Громадські об'єднання України і зарубіжний світ (20-30 рр. ХХ ст.) / М. А. Журба // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2013. – Серія: історія. – Випуск 6-7. – С. 107 – 116.
- 4.324. Журба М. А., Свистович С. М. Громадські об'єднання України та зарубіжний світ (20-30-і роки ХХ століття) / М. А. Журба, С. М. Свистович. – К., «МП Лесяч», 2010. – 180 с.

- 4.325. Журба М. А., Черниговец Н. М. На темному боці місяця. Зваблені інтернаціоналізмом / М. А. Журба, Н. М. Черниговец. – К., Неопалена купина, 2013. – 377 с.
- 4.326. Забарко Б. М. Класовая борьба и международная рабочая помощь / Б. М. Забарко. – К., Наук. Думка, 1974. – 223 с.
- 4.327. Забарко Б. М. Сторінки історії міжнародного антивоєнного руху / Б. М. Забарко // Український Історичний Журнал. – 1981. – №8. – С. 92 – 99.
- 4.328. Забігайло К. С. УСРР у міжнародних відносинах / К. С. Забігайло. – К., Наккова думка, 1965 – 482 с.
- 4.329. Иваненко В. В. Деятельность профсоюзов Украины по расширению и упрочению интернациональных связей с пролетариатом Германии в годы первой пятилетки (1928 – 1932) / В. В. Иваненко // Вопросы германской истории. Днепропетровск: ДГУ. – 1985. – С. 55 – 64.
- 4.330. Иваненко В. В. Из истории интернациональных связей трудящихся Советской Украины с пролетариатом Германии (1928 – 1937 гг.) / В. В. Иваненко // Вопросы германской истории. Днепропетровск: ДГУ. – 1977. – С. 100 – 108.
- 4.331. Иваненко В. В. Новейшая советская историография об интернациональных связях рабочего класса СССР (1921-1939) / В. В. Иваненко // Рабочий класс СССР – ведущая революционная и созидательная схема советского общества: тезисы докладов и сообщений республиканской научной конференции 5-7 февраля 1987 года. – Донецк, 1987. – Ч 2. – С. 88 – 89.
- 4.332. Иваненко В. В. очерки истории мопровского движения на Украине (1933-1937 гг.) / В. В. Иваненко. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1982. – С.76 – 82.
- 4.333. Иваненко В. В. Поддержка трудящихся советской Украины перврго антифашиского выступления австрийского пролетариата в 1934 г. / В. В. Иваненко // Вопросы германской истории. Днепропетровск: ДГУ. – 1983. – С. 37 – 45.

- 4.334. Иваненко В. В., Проценко П. И. Участие немецких рабочих и специалистов в социалистическом строительстве на Украине (1928 – 1932 гг.) / В. В. Иваненко, П. И. Проценко // Вопросы германской истории. Днепропетровск: ДГУ. – 1982. – С. 86 – 91.
- 4.335. Иванов Ю. М. Положение рабочих России в 20–х – начале 30–х годов / Ю. М. Иванов // Вопросы истории. – 1998. – № 5. – С. 28–43
- 4.336. Иностранцы рабочие на стройке СССР. – М., изд. и тип. Профиздата, 1932. – 92 с.
- 4.337. Йованович М. В. Русская эмиграция на Балканах (1920 – 1940 гг.) / М. В. Йованович. – М, Русский путь, 2006. – 488 с
- 4.338. Иоффе А. Е. Интернациональные, научные и культурные связи Советского Союза (1928–1932 гг.) / А. Е. Иоффе. – М, Наука, 1969. – 200 с.
- 4.339. Иоффе А. Е. Международные связи советской науки, техники и культуры (1917 – 1932 гг.) / А. Е. Иоффе – М., Наука, 1975. – 429 с.
- 4.340. Иоффе А. Е. Первая советская пятилетка и международный пролетариат / А. Е. Иоффе. – М., Знание, 1969. – 72с.
- 4.341. История продвижения СССР. – М., Профиздат, 1961. 662 с.
- 4.342. История профсоюзов России: Этапы, события, люди. – М., Академия социальных отношений, федерация независимых профсоюзов России, 1999. – 590 с.
- 4.343. История профсоюзов СССР. Москва: Профиздат, 1969. 416 с.
- 4.344. Иваненко В. В. Голуб А. І. Маловідомі сторінки Українських професіоналістів у роботі установчого конгресу профінтерну / В. В. Иваненко, А. І. Голуб // 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні. Київ: Федерація профспілок України. – 1994. – С. 105 – 106.
- 4.345. Иваненко В. В. Джерела народної дипломатії: Міжнародні зв'язки трудящих України в (20-30 рр) / В. В. Иваненко. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1992. – 159 с.
- 4.346. Иваненко В. В., Голуб А. І., Польовий Л. П. / В. В. Иваненко, А. І. Голуб, Л. П. Польовий // Український історичний журнал. – 1994. – №2. – С.1 – 12.

- 4.347. Іваненко В. В. З досвіду діяльності Української організації МОДР у зміцненні інтернаціональних зв'язків з трудящими зарубіжних країн (1933 – 1937) / В. В. Іваненко // Український історичний журнал. – 1972. – № 11. – С. 71 – 76.
- 4.348. Іванцов М. О. З історії робітничо-селянських делегацій Польщі та Західної України до Радянського союзу в (1927-1931 рр) / М. О. Іванцов // Український історичний журнал. – 1975. – № 5. С. – 33 – 37.
- 4.349. Ігнатуша О. О. Іноземні спеціалісти індустріальних новобудов Запоріжжя в умовах адміністративного тиску і політичних репресій (20–30-ті рр. ХХ ст.) / О. О. Ігнатуша // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. XXXII. – С. 378.
- 4.350. Калениченко П. М., Нерод В. О. Зв'язки громадських організацій УРСР з робітниками і селянами буржуазно-Поміщицької Польщі (1929-1933 рр.) / П. М. Калениченко, В. О. Нерод // Український історичний журнал. – 1976. – № 10. – С. 71 – 79.
- 4.351. Калинин М. И. Калинин о профсоюзах / М. И. Калинин. – М., Профиздат, 1958. – 396 с.
- 4.352. Камишнікова В. П. Спільна діяльність української секції МОДР і політико-освітніх закладів УСРР по інтернаціональному вихованню трудящих (1926-1933 рр.) / В. П. Камишнікова // Український історичний журнал. – 1983. – №1. – С. 78 – 83.
- 4.353. Карбанов В. И. Участие немецких специалистов в реконструкции промышленных предприятий Приднепровья (конец 20-х – начало 30-х гг. ХХ вв.) / В. И. Карбанов // Вопросы германской истории. – 1995. – С. 56 – 61.
- 4.354. Карпачев Б. А. Красный интернационал Профсоюзов (1920-1937 гг.) / Б. А. Карпачев. – Саратов: узд. Саратовского гос. пед. Ин-та, 1987. – 387 с.
- 4.355. Касьяненко В. И. Страна Советов и США: опыт и уроки сотрудничества в 20-х – начале 30-х годов / В. И. Касьяненко. – М., Знание, 1989. – 63 с.
- 4.356. Колесников Б. А. Нариси з історії профспілкового руху в Україні. – Харків: Український робітник, 1927. – 178 с.
- 4.357. Кондрашов В. Р. Створення та діяльність профспілки сільськогосподарських робітників України (1921 - 1931 рр.) / В. Р. Кондрашов. – К., 1996. – 135 с.

- 4.358. Корольков В. А. Борьба профсоюзов СССР за международное профсоюзное движение / В. А. Королькова. – М., Профиздат, 1957. – 120 с.
- 4.359. Костенко С. В. Теоретичні засади діяльності класових селянських спілок в Україні у 20-ті роки ХХ століття / С. В. Костенко // Вісник аграрної історії. – 2011. – №1. – С. 34 – 41.
- 4.360. Костюк Є. С. Виробничі громадські об'єднання радянської України 20-х –30-х рр. ХХ ст., особливості організаційної структури та умов членства / Є. С. Костюк // Гілея. – 2009. – Випуск 21. – С.59 – 66.
- 4.361. Костюк Є. С. Джерела з історії виробничих громадських об'єднань радянської України (1920-1930-х рр.) / Є. С. Костюк // Гілея. 2009. – Випуск 23. – С. 34 – 40.
- 4.362. Костюк Є. С. Участь профспілок в організації страйкового руху та вирішенні трудових конфліктів на приватних підприємствах УСРР (20-і рр. ХХ ст.) / Є. С. Костюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2008. – Випуск XIII. – С.97–101.
- 4.363. Коцур В. Профспілки в тоталітарному суспільстві (1920-ті – 30-ті рр.) / В. Коцур // Наукові записки з історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький: 2000. – Вип. 11. С. 134 – 141.
- 4.364. Коцын Б. И. Профсоюзы работников искусства за рубежом / Б. И. Коцын – М., Изд-во ЦК Всерабис, 1929 – 72 с.
- 4.365. Кравченко А. А. МОДР на Дніпропетровщині в (1922 – 1932 рр.) / А. А. Кравченко // Український ыстричний журнал. 1981. – №11. – С. 76 – 81.
- 4.366. Кравченко В. В. Рух солідарності українського народу з революційною боротьбою трудящих Болгарії в (20 – 30-х рр.) / В. В. Кравченко // Український ысторичний журнал. – 1973 – №2. – С. 37 – 44.
- 4.367. Кравченко В. В. Солідарність трудящих Української РСР з Вересневим повстанням у Болгарії / В. В. Кравченко // Український Історичний Журнал. – 1973. – №9. С. 86 – 91.
- 4.368. Кравчук В. І. Діяльність партійних організацій Волині і Поділля по зміцненню інтернаціональних звязків з трудящими капіталістичних країн (1921 – 1925 рр.) / В. І. Кравчук // Український історичний Журнал. – 1972. – №4. – С. 83 – 87.

- 4.369. Крамар О. С. Громадські об'єднання есперантистів України у контексті міжнародної політики комуністичного режиму (20-ті рр. ХХ ст.) / О. С. Крамар // Культура народів Причорномор'я. – 2008. – № 151. – С. 119 – 123.
- 4.370. Крамар О. С. Товариства технічної допомоги та реєміграція української громадськості у політиці комуністичного режиму (1921-1925 рр.) / О. С. Крамар // Гілея. – 2009. – Вип. 20. – С. 70 – 79.
- 4.371. Красников О. И. История Союза Эсперантистов Советских Республик (СЭСР) / О. И. Красников. – М., Импэто, 2008. – 114 с.
- 4.372. Кузько В. А. В. И. Ленин и создание Красного интернационала профсоюзов / В. А. Кузько. – М., Профиздат, 1970. – 140 с.
- 4.373. Кукель М. В. Перша делегація міжробдопу в Україні (1929 р.) / М. В. Кукель // Український історичний журнал. – 1982. – №6. – С. 97 – 102.
- 4.374. Кулініч І. М. Перші німецькі робітничі делегації в Україні / І. М. Кулініч // Український Історичний Журнал. – 1965. – №7. – С. 81 – 86.
- 4.375. Кульчицький С. В. ХХ з'їзд КПРС – переломний пункт в історії рахдянського комунізму / С. В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 106–129.
- 4.376. Кураков О. Д. Изучение рабочей истории начала ХХ века. Современная историография / О. Д. Кураков // в кн. рабочий клас в процессах модернизации России. – 2001. – С. 11 – 27.
- 4.377. Кучинська О. О. Участь громадських об'єднань у радянській польського населення Української СРР в 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. / О. О. Кучинська // Гілея. – 2010. – Випуск 31 – С. 67 – 71.
- 4.378. Кушинська С. В. З історії солідарності трудящих України з революційними борцями буржуазно - поміщицької Польщі / С. В. Кушинська // Проблеми Словянознавства. – 1979. – №20. – С. 25 – 29.
- 4.379. Кушинська С. В. Класова солідарність трудящих Радянського союзу з антифашиською боротьбою австрійського пролетаріату у 1933 – 1935 рр. / С. В. Кушинська // Питання нової і новітньої історії. – 1978. – Випуск 24. – С. 53 – 58.

- 4.380. Кушинська С. В. Рух солідарності трудящих Радянської України з повсталими гірниками Астурії 1934 р. / С. В. Кушинська // Український історичний журнал. – 1979. – № 2. – С. 92 – 96.
- 4.381. Кушинська С. В. Солідарність трудящих Радянської України з антифашиською боротьбою пролетаріату Іспанії (1934- 1935 рр.) / С. В. Кушинська // Український історичний журнал. – 1985. – №1. – С. 64 – 71.
- 4.382. Левинская М. С., Марков И. П. Первый Всероссийский съезд профсоюзов / М. С. Левинская, И. П. Марков. – М., Профиздат, 1958. – 69 с.
- 4.383. Ленин В. И. Ленинский сборник. Т. XXXVI / В. Л. Ленин. – М., Изд-во политической литературы, 1959. – 556 с.
- 4.384. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 42 / В. И. Ленин. – М., Издательство политической литературы, 1970. – 606 с.
- 4.385. Лихолобова З. Г. Из истории интернациональных связей рабочих Донбаса (1925 – 1928 гг.) / З. Г. Лихолобова – Донецьк: 1970. – 123 с.
- 4.386. Лихолобова З.Г. Социально-экономические процессы в Донбассе в 20 – 30-е годы XX ст. / З. Г. Лихолобова. – Донецк, 2003. – 205 с.
- 4.387. Література з питань міжнародного робітничого і професійного руху за 1930 – 1933 рр. – Харків, Укр. Робітник, 1934. – 107 с.
- 4.388. Лозовский А. Первый Международный конгресс революционных союзов / А. Лозовский. – М, 1927. – 112 с.
- 4.389. Лозовський А. Борьба течений в мировом профессиональном движении / А. Лозовскийю – М., 1923. – 28 с.
- 4.390. Лозовський А. Десять лет борьбы за Профинтерн / А. Лозовский. – М., Профиздат, 1930. – 30 с.
- 4.391. Лукянова М. Как борются японские рабочие / М. Лукянова. – М., Партиздат, 1935. – 45 с.
- 4.392. Львунин Ю. А. Из истории интернациональных связей рабочего класса СССР с международным пролетариатом. / Ю. А. Львунин // Весник Московського Университета. – 1966. – №1. – С. 17.
- 4.393. Львунин Ю. А. Интернационализм в действии / Ю. А. Львунин. М., Мысль, 1985. – 189 с.

- 4.394.Макаренко А. А. Могучая сила пролетарской солидарности / А. А. Макаренко. – М., 1976. – 319 с.
- 4.395.Мануильський Д. О единстве мирового профессионального движения / Д. О. Мануильский. – Харків: Профиздат, 1924. – 110 с.
- 4.396.Марков И. Советские профсоюзы в период завершения строительства социалистического общества / И. Марков. – М., Профиздат, 1952. – 201 с.
- 4.397.Маля М. радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917 – 1991 р. – К., 2000. – 136 с.
- 4.398. Мельниченко В. Ю. Розробка В. І. Леніним після перемоги великого жовтня концепції інтернаціонального згуртування трудящих / В. Ю. Мельниченко // Український історичний Журнал. – 1983. – № 1-2. – С. 18 – 30.
- 4.399.Меньчиков О. В. Деятельность КПСС по восстановлению трудящихся в духе пролетарского интернационализма в первой годы новой экономической политики / О. В. Меньчиков. – М., Профиздат, 1959. – 211 с.
- 4.400. Микшен Н. V Всероссийский съезд профсоюзов / Н. Микшен. – М., Профиздат, 1958. – 67 с.
- 4.401.Михайлов А. Я. Конгрес производственных профсоюзов США / А. Я. Михайлова. – М., Профиздат, 1959. – 86 с.
- 4.402.Мичев Д. Межрабпом – организация пролетарской солидарности (1921 – 1935 гг.) / Д. Мичев. – Москва, 1971. – 304 с.
- 4.403.Мишин П. Д. Узы дружбы / П. Д. Мишин // Вопросы истории». – 1966. – № 5. – С. 21 – 24.
- 4.404. Мовчан О. М. Робітничий страйковий рух в Україні (20-ті рр.) / О. М. Мовчан // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 12 – 21.
- 4.405.Мовчан О. П. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.) / О. П. Мовчан. – К., Інститут історії України НАН України, 2004. – 420 с
- 4.406. Мокин С. В. Интернациональная солидарность трудящихся. Вклад международного пролетариата, прогрессивной зарубежной общественности в строительство социализма в СССР / С. В. Мокин. – М., Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 224 с.

- 4.407. Мотричук Р. Г. Національні громадські об'єднання на початку 20-х рр. ХХ століття / Р. Г. Мотричук // Гілея. – 2014. – Вип. 85. – С.9 – 14.
- 4.408. Мстиславський С. Профсоюзы и их международное объединение / С. Мстиславський. – М., изд-во ЦКЖД «Гудок», 1925. – 43 с.
- 4.409. Мухтасипов М. Советские профсоюзы в борьбе за международное единство рабочего класса (1918-1939 гг.) / М. Мухтасипов. – М., Мысль, 1966. – 62 с.
- 4.410. Нариси історії професійних спілок України. – К., 2002. – 720 с.
- 4.411. Нерод В. А. Интернациональные связи трудящихся Украинской ССР и Польши (1929-1933 гг.) / В. А. Нерод. – К., Наукова думка, 1983 – 129 с.
- 4.412. Нерод В. О. Виступи пролетаріату Польщі на захист СРСР (1929–1933 гг.) / В. О. Нерод // Український історичний журнал. – 1978. – № 8. – С. 71 – 76.
- 4.413. Нерод В. О. Солідарність трудящих УРСР з політичними в'язнями капіталістичної Польщі (1929 – 1933 рр.) / В. О. Нерод // Український історичний журнал. – 1975. – № 5. – С. 70 – 76.
- 4.414. О перестройке профсоюзов. – М., Профиздат, 1934. – 36 с.
- 4.415. Об американской промышленной эмиграции: Постановление Совета Труда и Оборона от 22 июня 1921 г. // Ленинский сборник. XX. М., Партийное строительство, 1932.
- 4.416. Озеров Л. С. Строительство социализма в СССР и международная пролетарская солидарность (1921 – 1937 гг.) / Л. С. Озеров. – М., Мысль, 1972. – 236 с.
- 4.417. Озеров, Л. С. Индустриализация СССР и международный пролетариат (1926–1932 гг.) / Л. С. Озеров. – М., УДН, 1983. – 95 с.
- 4.418. Озеров. Л. С. Дело трудящихся всех стран: международная солидарность трудящихся СССР и зарубежных стран в период строительства социализма в СССР / Л. С. Озеров. – М., Знание, 1978. – 214 с.
- 4.419. Опаркина Э. VII съезд советских профсоюзов / Э. Опаркина. – М., Профиздат, 1958. – 67 с.

- 4.420. Осетров О. Ф. Сторінки пролетарської солідарності / О. Ф. Осетров. – К., Видавництво політичної літератури, 1969. – 142 с.
- 4.421. Осетров О.Ф. Братерські зв'язки робітників Радянської України та Англії (1924 – 1927 гг.) / О. Ф. Осетров // Український історичний журнал. – 1966. – № 8. – С. 31 – 37.
- 4.422. Осокина Е. А. За фасадом «сталинского изобилия»: распределение и рынок в снабжении населения в годы индустриализации (1927–1941 гг.) / Е. А. Осокина. – М., Российская политическая энциклопедия, 1999. – 271 с.
- 4.423. Очерки истории профессиональных союзов Украинской ССР. – К., Издательство политической литературы, 1983. – 663 с.
- 4.424. Павленко В. В. Вклад трудящихся радянської України в рух солідарності зі страйковою боротьбою пролетаріату Великобританії у 1926 р. / В. В. Павленко // Історичні дослідження. Історія Заоубіжних Країн. – 1989. – Випуск 15. – С. 98 – 104.
- 4.425. Павленко В. В. Українсько – Болгарські взаємини (1918 – 1939 рр.) / В. В. Павленко. – К., Ін-т історії України НАН України, 1996. – 419 с.
- 4.426. Павлова В. В. Государственная система привлечения иностранных рабочих и ИТР в народное хозяйство СССР в 1920–1930 гг. / В. В. Павлова // CLIO-SCIENCE. Проблемы истории и междисциплинарного синтеза. Сборник научных трудов. – 2013. – Выпуск IV. – С. 292–305.
- 4.427. Павлова В. В. Государственное регулирование иммиграции рабочей силы в СССР в 1920-е гг. / В. В. Павлова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2012. – №12 (26). – С. 184–188.
- 4.428. Павлова В. В. Использование труда иностранных рабочих в промышленности Советской России в 1920– 1930 гг. / В. В. Павлова // Казанская наука. – №8. – 2012. – С. 9–14.

- 4.429. Павлова В. В. Повседневность и быт иностранных рабочих и специалистов в Союзе ССР (конец 1920-х – 30-е годы) / В. В. Павлова // Известия Пензенского государственного педагогического университета имени В. Г. Белинского. Гуманитарные науки. – 2012. – № 27. – С. 873–878.
- 4.430. Павлова В. В. Участие зарубежных рабочих и специалистов в восстановлении народного хозяйства страны (1920–1930-е гг.) / В. В. Павлова // История и современность глазами молодых: Материалы V международной научно-практической конференции РГГУ. – 2010. – С. 193–198.
- 4.431. Панкратов А. Международная деятельность советских профсоюзов (1918–1941 гг.) / А. Панкратов. – Горьский: Волго – Вятское книгоиздательство, 1972. – 480 с.
- 4.432. Петерс И. А. Страницы пролетарской солидарности. Поддержка чешскими и словацкими трудящими дела социалистического строительства в СССР (1926–1932 гг.) / И. А. Петерс. – К., Наукова думка, 1980 – 167 с.
- 4.433. Політична історія України. XX століття Т. 3. Утвердження радянського ладу в Україні (1921 – 1938 рр.) / С. В. Кульчицький, редкол. І. Ф. Курас. – К., Генеза, 2003. – 448 с.
- 4.434. Пономаренко Г. Я. Некоторые вопросы развития и укрепления интернациональных связей рабочего класса Донбасса с трудящимися зарубежных стран (1925 – 1932 гг.) / Г. Я. Пономаренко. – Донецк, 1969. – 120 с.
- 4.435. Прилуцький Н. В. Профсоюзи України 1926–1937 гг. / Н. В. Прилуцький. – Донецьк: 1991. – 176 с.
- 4.436. Прокова Л. И. СССР и международная пролетарская солидарность / Л. И. Прокова. – М., Знание, 1974. – 64 с.
- 4.437. Пролетарская солидарность трудящихся в борьбе за мир (1917 – 1924 гг.) Сб. II. – М., Профиздат, 1958. – 560 с.
- 4.438. Профсоюз энергетиков. – М., Профиздат, 1964. – 324 с.

- 4.439. Профсоюзы – приводной ремень от партии к массам. – М., Труд, 1928. – 21 с.
- 4.440. Профсоюзы Украины в цифрах статистический справочник за 1921-1925 гг. – Харьков: Украинский рабочий, 1926. – 209 с.
- 4.441. Проценко В. В. Освітнянська профспілка УСРР в середині 1920–х рр., становище, завдання, проблеми (за матеріалами Першого всеукраїнського вчительського з'їзду в Харкові) / В. В. Проценко. Гілея. – 2017. – Випуск 116. – С. 69 – 74.
- 4.442. Пятницкий О. Очередные задачи международного профдвижения / О. Пятницкий. – М., Изд-во ВЦСПС, 1930. – 36 с.
- 4.443. Рабочий клас и профсоюзы. Проблемы историографии и источниковедения / отв. Ред. М. А. Заборов – М., 1984. – 200 с.
- 4.444. Радченко А. 10 років профспілкового руху в Україні / А. Радченко – Харків: Український робітник, 1928. – 46 с.
- 4.445. Рейберг Г. Е., Шапик Б. С. Об участии американских рабочих в восстановлении народного хозяйства Советской республики / Г. Е. Рейберг., Б. С. Шапик // История СССР – №1. – С. 53 – 55.
- 4.446. Розефельд О. Для чого і як радянські профспілки проводили міжнародну роботу / О. Розефельд. – Харків: Український робітник, 1930. – 32 с.
- 4.447. Свистович С. М. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. ХХ ст.) / С. М. Свистович. – К., Варта, 2007. – 568 с.
- 4.448. Свистович С. М. Історія громадських організацій Підрадянської України 1920 -1930 років у працях зарубіжних дослідників / С. М. Свистович // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Серія: історія. Випуск 6-7. – С. 116 – 122.
- 4.449. Свистович С. М. Історія громадських організацій підрадянської України 1920-1930-х років у працях зарубіжних дослідників / С. М. Свистович // Вісник аграрної історії. – 2011. – Випуск 1. – С.81 – 87.

- 4.450. Свистович С. М. Міжнародні зв'язки українських профспілок у політиці більшовицького режиму (20-30-ті роки ХХ ст.) / С. М. Свистович // Гілея. – 2010. – Випуск 47. – С. 72 – 86.
- 4.451. Стоян Т. Система політичної цензури в УРСР у 1920 – 1930 рр. / Т. Стоян. – К., 2010. – 480 с.
- 4.452. Сирцова С. М. Пролетарська солідарність робітничого класу Української РСР з трудящими Республіканської Іспанії (1936 -1939 гг.) / С. М. Сирцова // Український історичний Журнал. – 1972. – № 4. – С. 95 – 101.
- 4.453. Скляренко Є. М. Нариси історії профспілкового руху в Україні (1917 – 1920 рр.) / Є. М. Скляренко. – К., Наукова думка, 1974 – 191 с.
- 4.454. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939 рр.) / Ю. Ю. Сливка. – К., Наукова думка, 1985. 189 с.
- 4.455. Соколов Е. Н. Политика коммунистов по отношению к профсоюзам / Е. Н. Соколов // Второй Конгресс Коминтерна. – М., 1972. – С.212–276.
- 4.456. Сотрудничество болгарських и советских профсоюзов. – М., Знание, 1984. – 303 с.
- 4.457. Сохань П. С. Очерки истории украинско – болгарских связей / П. С. Сохань. – К., Наукова думка, 1976 – 291 с.
- 4.458. Стадник О. О. Профспілкові організації України як засіб комуністичного впливу на населення в 1920-х – на початку 1930-х років. / О. О. Стадник // Наукові записки ВДПУ. – Вінниця., 2015. – Вип. 27. – С. 79 – 86.
- 4.459. Струченков О. В. Іноземні спеціалісти в Донбасі за доби радянської модернізації 1920–1930-х років / О. В. Струченков // Нові сторінки історії Донбасу: зб. наук. статей. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – Кн. 19. – С. 178 – 192.
- 4.460. Стуканов Є. М. інтернаціональні зв'язки трудящих Донбасу із «Союзом Червоних фронтників Німеччини» / Є. М. Стуканов // Український історичний журнал. – 1974. – № 6. – С. 68 – 72.

- 4.461. Сулейманова Г. А. Участие иностранных рабочих в строительстве материально-технической базы социализма в СССР (1921- 1937 гг.). Историография проблемы. / Г. А. Сулейманова. – М., Университет дружбы народов имени Патриса Лумумбы, 1975. – 241 с.
- 4.462. Сухомлинська О. В. З історії інтернаціоналу працівників освіти. / О. В. Сухомлинська // Український Історичний Журнал. – 1986.– №8. – С. 58 – 66.
- 4.463. Тарле Г. Я. Друзья страны Советов. Участие зарубежных трудящихся в восстановлении народного хозяйства в СССР / Г. Я. Тарле. – М., 1968. – 99 с.
- 4.464. Твердохліб В. Ю. Солідарність у боротьбі за визволення. Допомога громадськості Країни Рад західноєвропейським трудящим у боротьбі за воз'єднання в єдиній Українській Радянській Державі: 1917-1939 рр. / В. Ю. Твердохліб. – Львів, 1978. – 195 с.
- 4.465. Тельман Э. Избранные статьи и речи Т. 2. / Э. Тельман. – М., Госполитиздат, 1957. – 886 с.
- 4.466. Файзієв Ш. Відгуки на Україні на Вересневе антифашиське повстання 1923 р. в Болгарії / Ш. Файзієв // Український Історичний Журнал. – 1966. – №2. – С. 53 – 60.
- 4.467. Федорова Л. А. Ступак И. А. Международное сотрудничество трудящихся Донбасса с иностранными рабочими и специалистами в 20 – 30-е годы XX в. / Л.А. Федорова, И.А. Ступак // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 1. – С. 65 – 69.
- 4.468. Фещенко Р. А. Виховна робота серед іноземних робітників і спеціалістів на підприємствах УРСР (1928-1932 рр.) // Український історичний журнал. – 1979. – № 2 – С. 96 – 102.
- 4.469. Фин Я. Профдвижение в СССР от возникновения до наших дней / Я. Фин. – М., книгоизд-во ВЦСПС, 1928. – 107 с.
- 4.470. Фостер У. З. История трех Интернационалов / У. З. Фостер. – М., 1959. – 618с.

- 4.471. Фостер У. З. Очерки мтрового профсоюзного движения. Пере. с англ. А. Горського. Под ред. Н. Аликова. – М., 1956. – 770 с.
- 4.472. Фролов М. О. Трансформація поглядів більшовиків на концепцію пролетарської держави / М. О. Фролов. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2007. – Вип. XXI. – С. 144 – 156.
- 4.473. Фролов М. О. Утвердження радянської державності крізь призму комуністичних експериментів (20–30–і роки ХХ ст.) / М. О. Фролов // Гілея. – 2008. – Випуск 13 – 2008. – С. 80 – 94.
- 4.474. Черепенин Н. В. Из опыта работы партии по укреплению братских связей советских и зарубежных рабочих в годы первой пятилетки / Н. В. Черепін. – М., Профиздат, 1959. – 123 с.
- 4.475. Черніговець Н. М. Сучасна історіографія феномену іммігрантських сільськогосподарських колективів в Україні / Н. М. Черніговець // Вісник аграрної історії. – 2014. – № 8-9. – С.
- 4.476. Чураков Д. О. Изучение рабочей истории начала ХХ века: современная историография. – Рабочий клас в процессах модернизации России: исторический опыт / Д. О. Чураков. – М., Экономическая демократия, 2001. – 252 с.
- 4.477. Шаповалова Н. С. Зарубіжні робітничо-селянські делегації в Українській СРР (1926-1932 рр.) / Н. С. Шаповалова // Український історичний журнал. – 1980. – № 8. – С. 61 – 69.
- 4.478. Шаповалова Н. С. Участь профспілок Української РСР в організації міжнародного робітничого листування (1926-1932 рр.) / Н. С. Шаповалова // Вісник Харківського університету. – 1980. – Вип 12. – С. 32.
- 4.479. Шейнгауз И. Л. Членство в профсоюзах / И. Л. Шейнгауз. – Харків: Украинский работник, 1929. – 65 с.
- 4.480. Ширня К. К. Поворот в политике Коминтерна. Историческое значение VII конгресса Коминтерна / К. К. Ширня. — М., Мысль, 1975. – 210 с.

- 4.481. Шпотов Б. Политика использования западных технологий как фактор создания крупной индустрии в СССР / Б. Шпотов // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – №4. – С. 118 – 122.
- 4.482. Шугар А. Крепим международную связь / А. Шугар. – М., Профиздат, 1931. – 27 с.
- 4.483. Шумейко Г. Борьба за единство рабочего класса и профсоюзное движение / Г. Шумейко. – М., Изд-во «Знание», 1956. – 210 с.
- 4.484. Щерблюк С. Г. Організаційна структура профспілок Волині у міжвоєнний період (1929–1939 рр.) / С. Г. Щерблюк // Гілея.- 2011. – Випуск 45 (3) – С. 201- 207.
- 4.485. Щегленко О. Г. Інтернаціональні зв'язки моряків Чорноморо –Азовського флоту з трудящими зарубіжних країн (1921-1925 рр.) / О. Г. Щегленко // Український історичний журнал. – 1973. – № 10. – С. 74 – 82.
- 4.486. Юзефович И. Интернационал профессиональных союзов. Москва : [б. и.], 1921. – 40 с.
- 4.487. Яковенко Ю. Л. Іноземна технічна допомога у СРСР (1920-ті - початок 1930-х рр.): сутність та значення // Ю. Л. Яковенко // Гілея. – 2011. – Випуск 55. – С. 96 – 102.
- 4.488. Яковлев Л. И. Интернациональная солидарность трудящихся зарубежных стран с народами Советской России (1917 – 1922 р.) / Л. И. Яковлев. – М., Наука, 1969 – 264 с.
- 4.489. Яроцкий В. Делигація британського генерального совета професіональних союзів в СССР / В. Яроцкий. – М., изд. ВЦСПС, 1925. – 226 с.

5. Інтернет-ресурс

- 5.490. Из выступления на митинге трудовой интеллигенции во дворце Урицкого в Ленинграде американского специалиста Герцога [Электронный режим]: // Правда. 3 декабря 1930 г. № 332 (4777). Режим доступа: <http://www.oldgazette.ru/pravda/03121930/index1.html>.

6. Дисертації та автореферати дисертацій

- 6.491. Безродный Е. Ф. Участие советской Украины в международных связях СССР (1923-1929). Дис. д-ра ист. наук. / Е. Ф. Безродный. – К., 1979. – 466 с.
- 6.492. Голуб А. И. Международная деятельность профсоюзов советской Украины в 1929-1939 гг. Автореферат. дисс. канд. ист. наук: 07.00.02 – история СССР / А. И. Голуб. – Днепропетровськ: 1986 – 16 с.
- 6.493. Коцур В. П. Соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920 - 1930-х рр. Автореф. дис. канд. іст. аук. / В. П. Коцур. – К., 1999. – 20 с.
- 6.494. Костюк Є. С. Громадські об'єднання у соціалістичній модернізації індустріальної сфери України (20-30-ті рр.. ХХ ст.). Автореф. дис. канд. іст. наук. / Є. С. Костюк. – К. 2010. – 22 с.
- 6.495. Кравченко А. А. Интернациональные связи трудящихся Приднепровья с пролетариатом зарубежных стран в 1921 и 1933 гг. дис. канд. ист. наук. / А. А. Кравченко. – Днепропетровськ: 1975. – 211 с.
- 6.496. Кравченко П. М. Індустріальне будівництво в Україні (друга половина 20-х – 30-ті роки ХХ ст.). Дис. канд. іст. наук. / П. М. Кравченко. – К., 1997. – 174 с.
- 6.497. Крамар О. С. Міжнародні зв'язки громадських об'єднань (20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст.) Автореф. дис. канд. іст. наук / О. С. Крамар. – К., 2009.
- 6.498. Кушинська С. В. Интернациональная солидарность трудящихся Советской Украины с антифаиской борьбой пролетариата Европы (1933 – 1937 г.) Дис. Канд. ист. наук. / С. В. Кушинська. – К., 1980. – 234 с.
- 6.499. Лихолобова З. Г. Рабочие Донбаса в период Социалистической реконструкции народного хозяйства (1926 – 1937): Автореф. дис. канд. ист. наук. / З. Г. Лихолобова. – К., 1974. – 20 с.
- 6.500. Мотирчук Р. Г. Громадські об'єднання національних меншин України у 20-30 роки ХХ століття. Автореф. дис. канд. іст. наук / Р. Г. Мотирчук. – К., 2015. – 22 с.

- 6.501. Свистович С. М. Громадські об'єднання України в політиці більшовицького режиму 20-30-х років ХХ століття. Дис. д-ра наук. / С. М. Свистович. – Донецьк: 2007. 580 с.
- 6.502. Шаблій А. П. История профсоюзов Украины и ее освещение в научной литературе: Автореф. дис. канд. ист. наук. / А. П. Шаблій. – М., 1992. – 20 с.
- 6.503. Шаповалова Н. С. Участие рабочих Украины в интернациональных связях Советского Союза с трудящимися зарубежных стран (1926 – 1932 гг.): Автореферат. дис. канд. ист. наук. / Н. С. Шаповалова. – Харьков: 1982.
- 6.504. Стуканов Е. Н. Интернациональные связи рабочих Донбасса с трудящимися зарубежных стран в 1921-1932 годах: Дис. канд. ист. наук. / Е. Н. Стуканов. – Донецк: 1983.
- 6.505. Мельничук О. А. Комітети незаможних селян на Поділлі (1920 – 1933 рр.). Автореф. дис. канд. іст. наук / О. А. Мельничук. – К., 1998.
- 6.506. Павлова В. В. Международная трудовая иммиграция в СССР в 1920 1930-е гг. (на материалах РСФСР и Украинской ССР). Дис. канд. ист. наук / В. В. Павлова – М., 2016. – 240 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

№ п/п	Назва	Видавництво, журнал (назва, номер, рік) чи номер авторського свідоцтва	Кількість друкованих сторінок	Прізвища співавторів
1	2	3	4	5
Публікації у наукових фахових виданнях та виданнях, уведених до міжнародних наукометричних баз				
1.	Міжнародна діяльність українських профспілок в сучасній історіографії	Вісник аграрної історії. – 2015. – № 13-14. – С. 87 – 91.	5	
2.	Взаємини профспілок Великої Британії та трудящих України у 1924–1927 рр.	Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2016. – Випуск 107 (№ 4). – С. 57-59.	3	
3.	Участь профспілок України в міжнародних прокомуністичних об'єднаннях (1920-	Вісник аграрної історії. – 2017. – № 19-20. – С. 85-92.	7	

	1930-ті рр.			
4.	Робітничі зарубіжні делегації в УСРР в 20-х рр. ХХ ст.	Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2017. – Випуск 120 (№ 5). – С. 25-28.	4	
5.	Профспілки України й міжнародна червона допомога (1920-х – 1930-х рр. ХХ ст.)	Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 25. – Вінниця.: ТОВ «Нілан-ЛДТ», 2017. – С. 110 – 114.	5	
6.	Профспілки України у політичній системі «диктатури пролетаріату» (20 – 30-хх рр. ХХ ст.)	Вісник аграрної історії. – 2018. – № 23-24. – С. 54-60.	7	
7.	Робота профспілкових організацій в середовищі іноземних робітників на підприємствах	Znanstvena miselc. Ljubljana.: 2017. – №5. – С. 39-43.	5	

	УСРР у 1920-х – 1930-х рр.			
8.	Діяльність профспілок України в кампаніях міжнародної революційної солідарності у 1920-х на початку 1930-х рр. XX ст.	Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 26. – Вінниця.: ТОВ «Нілан-ЛДТ», 2018. – С. 80 – 86.	7	
9.	Міжнародна епістолярія українських профспілок (1920-х – 1930-х рр. XX ст.)	Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 6. – С. 13-20.	8	
Публікації, що додатково відображають результати досліджень				
10.	Діяльність профспілок України у Профінтерні.	Матеріали 4 міжнародної науково-практичної конференції «Соціалізація молоді у XXI сторіччі», м. Краматорськ, 20 квітня 2017. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 97-102.	6	
11.	Міжнародні зв'язки профспілок України із німецьким	Матеріали X Міжнародної наукової конференції КНу ім. Т. Шевченка «Дні науки	4	Бажан Л.В.

	пролетаріатом у 1920-х – на початку 1930-х рр. ХХ ст.	історичного факультету 2017», м. Київ, 11 травня 2017. – Київ: – С. 235-238.		
12.	Діяльність профспілок України в кампаніях міжнародної революційної солідарності.	Матеріали 5 науково-практичної конференції «Суспільні науки: невирішені питання», м. Лондон, 22 квітня 2017. – Лондон: – С. 15-20.	5	
13.	Солідарність робітників України з міжнародним пролетаріатом 1921 – 1927 рр. Сучасне бачення.	Матеріали III науково-практичної конференції «Гуманітарні науки: нові вирішенні», м. Краматорськ, 22 лютого 2017. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», – С. 128-132.	5	
14.	Міжнародна діяльність українських профспілок в дослідженнях українських науковців.	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку», м. Чернівці, 15-16 квітня 2017. – Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2017. – С. 12-14.	3	

15.	Взаємозв'язки профспілок України з профспілками зарубіжних країн у міжвоєнний період.	Матеріали 5 міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Наукові розробки: перспективи 21 сторіччя», м. Краматорськ, 19 квітня 2017. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», – С. 61-64.	4	
16.	Іноземні спеціалісти та робітники на підприємствах УРСР у міжвоєнний період.	Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки», м. Вінниця, 10-11 квітня 2017. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», – С. 128-132.	5	
17.	Міжнародні зв'язки профспілок УСРР з профспілками Великобританії у 1920-1930-х рр. ХХ ст.	Матеріали 5 міжнародної-практичної конференції «Суспільні науки: невирішені питання», м. Краматорськ 22 квітня 2017. – Вінниця ТОВ «Нілан-ЛДТ», – С. 111-114.	4	